JÁSZKUNSÁG

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

XLVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2000. január–március

Köszöntjük az Olvasót!

Költőink, íróink, nagy gondolkodóink mindig elmerengtek az elmúlt esztendő eseményein, mérleget készítvén arról, mit hozott az előző év, akár a hazának, akár személyesen nekik.

Csokonai 1797-ben írt „Újesztendei gondolatok" című nagy versében az idő futásáról, mély filozófiai tartalmáról elmélkedik:

Óh idő, te egész!
Nincsen neked sem kezdeted, sem véged.
És csupán a véges ész
Szabdalt fel apró részeidre téged.

Egy év leforgása számadásra készteti, ám a nagy dolgok végén saját, belsejét tépő kérdésről szól, Lilláról.

Ugyanígy van ezzel Petőfi is, aki — születvén szilveszterkor — többször is elgondolkodik az idő múlásán. Először még általánosságban, ám utóbb a nagy ajándék, Szendrey Júlia nevében, jósolva boldog életet, s gyermekeket. S végül a szabadságharc tavaszi hadjárata előtt a forradalomról, s a magyar szabadságról.

Sokakat említhetnénk még.

De most vessük figyelmünket a fiatal, gimnazista Karinthy Frigyesre, aki naplót vezetett, s átélte a nagy fordulatot, a XIX—XX. század fordulóját. Előző nap még iskolai dolgaival foglalkozik, ám december 29-én ezt jegyzi be: „A jövő század, habár rendes 10 edes számítás szerint csak 1901 ben venné kezdetét, a pápa kívánsága szerint most 1900 Január 1 jén lép az emberiség elé.

Most még: 1899. Deczember 31.

De egy negyed óra múlva már 1900 Január egy, XX. század. Hát biz criticus óra ez; a mikor a XIX. századból a másikba megyünk át. Most még századvégiek vagyunk; nemsokára század eleiek leszünk. Úgyám. No ez a századvég ép nem a legjobb volt. Papa alszik már — egy századot alszik keresztül. Elza Eta Cerlin néninél murin vannak. Gizi naplót ír. Juj de különös most pár perc választ el egy másik századtól. Kitudja mit hoz a jövendő, mi lesz a XXik századról a történelemben. Várom várom... 12 percz múlva itt lesz a nagy idő. Hej haj sellyem az élet. Ha a XX ik századba iskolába megyek, egy szép rajzot adhatok az öregnek. Múlt évbe ilyenkor épen naplót írtam; de akkor az ebédlőbe most a kis szobába. Hopp hopp hopp. A benti óra 12 ütését várom mely a nagy fordulót jelenti.

Ebben a pillanatban
1900 Január 1.
XX. század.
Éljen XX. Ágyő!
Hogy volt! 1900!!!.
A bürök. Hoch bür! Abczug Anglia!

1900. Január 4. Csütörtök. 1900.

Servus napló a XX.ik században! Na hogy mint érzed magad? Tán kissé meleged van; az könnyen meglehet mert miután a szobába koromsötétség van, ideültem véled a földre a pattogó kályha mellé a mely genügend világot terjeszt. Most írtam meg a számtant — correctül.

Na de térjünk az igazi tárgyra. Tegnap voltunk először iskolába. Unalmas volt nagyon..."

Vissza tehát a hétköznapokhoz, a kamatláb számításhoz, a napi feladathoz, az aquincumi ismeretekhez a nagyszerűségtől, melynek szele az iskolát, a hétköznapokat, de még a családot sem csapta meg.

De a túláradó fantázia azonban Karinthynál más.

Ő a technikai csodák századát várja, lelkesedik a repülésért (Zeppelin, repülőgép), bár a világháborúban látnia kell a technika háborúra való felhasználását, az emberölő gépeket. De nem ábrándul ki. Végig élete során lelkesedik a tudományért, a tudomány adta csodákért, legyen az a tenger mélyének kutatása, az égbolt, sőt a világűr meghódítása (Piccard sztratoszféra repülése). Az orvostudomány nagyszerűségében bízik, s ezt saját testén is érezheti majd. Nem veszti el a hitét. Persze nem érte meg Hirosimát és Nagasakit. De nem kellett hosszú idő a távolbalátáshoz, az űr meghódításához, a Holdra szálláshoz, az élet meghosszabbításához, s a még általa sem gondolt kommunikációs forradalomhoz. S sorolhatnók.

Mindezt Karinthy a humánum jegyében képzelte el, s nem úgy, hogy városokat, népeket irtanak ki, törölnek el a föld színéről egyre tökéletesedő technikával, a ma Karinthyjának egy Auschwitz, Drezda, Tokió, Hirosima, Vietnam, Irak, Bosznia, Csecsenföld kérdésével kell szembenéznie. Vagy olyan jelenségekkel, mint az őserdők irtása, a folyók szennyezése, az ózonlyuk kérdése, amely mind-mind a technika századának öröksége. De már a magunk bőrén is, a Tiszán keresztül tapasztaltuk, átvezet a XXI. századba, sőt a második évezredbe. Lehet, hogy a Tisza kérdése nem a modern, hanem éppen az elaggott technika, a felelőtlenség következménye.

A Jászkunság jelen száma a század- és ezredforduló kérdéseiről közöl apró, egy kis térséget érintő írásokat.

Kérjük olvasóinkat, gondolkozzanak el ezen úgy, hogy szűkebb pátriájukra is gondolnak.

Szabó László

SZABÓ LÁSZLÓ

Egy század a paraszti kultúrában

A XX. század a gyors technikai fejlődés évszázada volt. A futurizmus, utóbb a századvégen a jövőkutatás magasztalta, jövendölte egy új technikai korszak beköszöntét, beszélt lelkesedéssel vagy komolyan, művészi hév nélkül a technika áldásairól, utóbb veszélyeiről. Magam egy kandidátusi munkahelyi vitán a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban jó két évtizede kioktatásban részesültem, midőn bizonyos néprajzi kérdések erőteljesebb bevonását, a paraszti kultúra természetének figyelembevételét kértem számon a jelölttől. „Romantikus, letűnt dolgok ezek — mondta az egyik résztvevő —, hiszen a modern mezőgazdaság nem más, mint kémia: a föld voltaképpen egy kémcső, amelybe belehelyezzük a különböző növényeknek megfelelő tápanyagot, s a megfelelően kikísérletezett mag meghozza a termést." Az illető ugyanígy vélekedett az állattartásról, hústermelést emlegetve. Azóta már környezetvédők serege tiltakozik e szemlélet ellen világszerte. Szmog nehezíti a lélegzést, mérgezett terület a szántóföld, az árokpart, amelynek füvét nemrég még legeltették, állati táplálásra alkalmasnak találták. Ihatatlanok vizeink, titkos betegségek jelennek meg, amelyek részben a tartósító anyagokból származnak a modern élelmiszeripar mellékhatásaként. S mindenütt az említett „modern" felfogással szemben a biogazdálkodást szorgalmazzák.

A tudomány mintegy háromszáz esztendeje kezdett komolyan beavatkozni a társadalom, a gazdálkodás életébe, s a XX. századra látványos eredményeket értünk el. Kimaradt azonban ebből az átalakulásból a parasztság, sőt a vidék lakosságának jutó része, vagy csak nagyon kevéssé és inkább kívülről érintette. Európának ebben a részében a parasztok még mindig a maguk életét élik, élték a legutóbbi időkig, szervesen fejlődve, régi, elsősorban az empíriára építő, újításokat ugyan befogadó, de ezt kultúrájához igazító szemlélettel gazdálkodva, élve. Igaz, a volt szocialista országokban drasztikusan avatkozott be a hatalom (kollektivizálás, a hit és a valláserkölcsök, olykor szokások kiszorítása, egyes rétegeinek lakóhelyéről való elűzése vagy erre társadalmi, gazdasági nyomással való rákényszerítése, a közösség szétzilálása, az iskolai oktatás erkölcsmentesítése).

Természetesen ez a réteg is átalakult eszközeiben, élt bizonyos újításokkal, de felemás módon, úgy, hogy a régi társadalmi beidegzettség, a hagyományos kultúra részelemeinek hatása, illetve az anyagi elégtelenség továbbra is lassú előrelépést, olykor torz képleteket alkotott.

A technika századában mi erről a folyamatról próbálunk meg vázlatos képet adni.

*

1.1. Az emberi közösségek élete egy határozott szűkebb vagy tágabb térben játszódik le, s a közösség ezen rajta hagyja nyomát. Településeket hoz létre, jellegének, tudásának megfelelően alakítja a természeti környezetet (erdőket irt, szántókat művel, ipari üzemeket, utakat épít, bányákat nyit). Az emberek életmódja, tevékenysége meghatározza egy-egy település képét, szerkezetét. De a közvetlen lakótér (telek, ház, a ház egyes helyiségei, bútorzata) is jellemzi a benne lakó kisebb közösségeket, egyéneket. Századunkban gyors változások tanúi lehetünk ekintetben, holott épp a település, építkezés, de még a lakásbelső is viszonylag statikusabb, nehezebben változó része a kultúrának, hiszen nemcsak az ingatlan, de az ingóságnak számító bútorzat is nagy értéket jelent, s olykor generációkat szolgál ki. A parasztságot ért külső társadalmi, gazdasági és politikai hatások azonban századunkban e téren is többszörös váltást eredményeztek.

Magyarország településhálózata a század elejére szinte végleg kialakult. 1895-ben a történeti Magyarországon 12667 önálló települést írtak össze, s ezek száma később sem változott lényegesen. Az 1990-es népszámláláskor a mai Magyarországon 3070 települést, illetve 2830 önálló tanácsot tartottak számon.

Vannak történetileg kialakult tipikusan aprófalvas vidékek (pl. Somogy, Zala, Abaúj, Szatmár, Gömör megyék). Az Alföldet nagyhatárú mezővárosok, óriásfalvak jellemzik (Cegléd, Nagyőrös, Hódmezővásárhely, a hajdúvárosok, Orosháza, Izsák), a tipikus kisvárosok főként a Dunántúlon, Felvidéken és Erdélyben lelhetők fel (Szigetvár, Dombóvár, Tapolca, Sümeg, Rimaszombat, Losonc, Pelsőc, Bánffyhunyad, Beszterce). Az előbbiek nagy határaik miatt kevés falut kötnek magukhoz, az utóbbiak néhány apró falu vásári központjai. Már a századelőn kialakulnak olyan nagyvárosok — Budapestet nem is említjük —, amelynek szélesebb a hatóköre, s amelyek mögött többszázados tradíciók állnak, s kötnek mind nagyobb térséget közvetlenül is magukhoz (Debrecen, Szeged, Miskolc, Kolozsvár, Nagyvárad, Kassa, Nagyszombat). Ebben a települési struktúrában részben Trianon, részben a szocialista korszak politikája hoz lényeges változásokat, s ezzel falvak, a paraszti közösségek legfőbb lakóhelyei más orientációjúvá válnak.

A trianoni határok megvonása a határ menti magyar településeket sokhelyütt — olykor mindkét oldalon — periferikus helyzetbe hozta. Főként a Magyarországon maradt aprófalvas vidékek maradtak szervező városközpont nélkül, vesztették el piacaikat, szellemi és szakrális központjukat, záródtak el korábban bővizű csatornaként működő kereskedelmi utak (Abaúj, Bereg, Szatmár, Bihar megyék, de az egész Dél-Dunántúl is). Olyan, a térségben meghatározó szerepet játszó vidéki városok, mint Komárom, Léva, Losonc, Balassagyarmat, Putnok, Sátoraljaújhely, Beregszász, Nagykároly jelentősége is visszaszorult, a korábbi vonzásába tartozó falvak egy részének elvesztése, természetes kereskedelmi kapcsolataik megszakadása miatt. Az utódállamok ellenséges magatartása több, főként Duna menti település (víziút, kereskedelem) jelentőségét és vonzáskörét csökkenti (Komárom, Esztergom, Dunaföldvár, Baja, Mohács, Zombor, Újvidék), s a tiszai—marosi tutajozás, faúsztatás megszűnte is hatással van Tokaj, Szolnok, Csongrád, Szeged gazdasági erejére, térségi kisugárzására. A szocialista korszakban több, korábban jelentős vallási központ veszíti el környékre való hatását, csökkenti a város és térsége kohéziós erejét (Vác, Esztergom, Kalocsa, Sárospatak, Pápa, Gyula), illetve a korábbi szellemi-szakrális hatást mással igyekeznek helyettesíteni (ipartelepítés, adminisztratív központtá alakítás).

Másfelől — főként Magyarországon — e hiány pótlására megerősödnek és felfutnak a politika következtében korábban nem jelentős települések [Salgótarján, Ózd, Mátészalka, Nyíregyháza, Békéscsaba, Mohács, Sopron, (Dél-)Komárom]. A szocializmus korszakában pedig újabb, ipari központtá emelt települések hatnak a környékre, adnak munkát a kétlakivá váló parasztságnak (Kazincbarcika, Leninváros, Sztálinváros, Barcs, Ajka, Tatabánya).

A századvégre Magyarországon a várossá válás, várossá nyilvánításért való törekvés válik jellemzővé, s korábban volt mezővárosokat, kis térségi központokat emelnek városi rangra, azonban ezek hatása a térségre, a város vidékére ma még nem mérhető (pl. Fehérgyarmat, Szikszó, Jászfényszaru, Marcali).

1.2. A települések száma nem, de struktúrája, egymáshoz való viszonyuk, a város és a vonzáskörzetébe tartozó falvak többszöri átrendeződése jellemzi századunkat.

Az utolsó száz esztendő az egyes települések szerkezetében is többszörös változást hozott. Mindenekelőtt gyakorlatilag eltűnt a kétbeltelkes, osztott település, mint élő formáció, s ennek különböző változatai mára összemosódtak és csak a szakember szeme veszi észre bizonyos jelekből (telkek nagysága, halmazszerűség), hogy egykor milyen is lehetett (Jászság, Hajdúság, a matyó falvak ólaskertes rendszere, némelyik kiskun, Duna—Tisza közi falu vagy mezőváros mezeikertes, a Tisza menti, dél-borsodi, dél-hevesi osztott települések vagy a hegyvidéki Szarvaskő, a Duna menti négyes lakótér és munkatér megoszlása más más okok miatt). Ugyanakkor — főként az Alföldön — a volt jobbágyi vagy kishatárú falvakban is jellemzővé válik a földművelő-állattartó tanya, mint tartozéktelepülés, s a tanyarendszer az 1950-es évek közepéig növekedik, sőt megjelennek a tanyák, ha rendszert nem is alkotnak néhol a hegyvidéken is (Zemplén, Borsod, Bakony). Ezt a tanyarendszert (külterület) éri a hetvenes években programatikus pusztítás, olyannyira, hogy a Duna—Tisza közét leszámítva még a nyomai is alig lelhetők fel. Volt olyan város (Karcag), ahol több, mint háromezer tanyát tüntettek el a dózerek, s szüntettek meg ezzel egy élet- és gazdálkodási formát, s lett semmivé a hozzátartozó tárgyi kultúra egyetlen évtized alatt.

Századunkra jellemző tendencia a szőlők, kertek telepítése is, s ezt a mozgalmat a két világháború között a „kert Magyarország" eszméje és programja is segítette. A múlt század végén sok úri birtokos, sok történeti család kerül válságba, s ők — néhol az egyház is — szociális megfontolásból kisparcellákat létesítve adja el birtokát, birtoka egy egyik részét. A Nagyatádi-féle földosztás (gyakorlatilag az 1940-ig végbement házhely- és földosztások ezt a tendenciát felerősítették, s gyakorlati tapasztalat, illetve a népi írók propogandája és a szabadművelődés — iskolánkívüli népművelés — szervezte tanfolyamok e kisparcellák intenzív művelését, intenzív növénykultúrával való hasznosítását szorgalmazták: szőlő, hagyma, paprika, uborka, melegházak: hasura-gazdálkodás. Közülük a kisemberek szőlőtelepítése, majd az ott épített lakóházak ezt az újonnan telepített részt lakóterületté tették, növelték a település lakott részének nagyságát, noha ezek távol estek a település magjától. A tanyáktól az különböztette meg, hogy speciális kultúrákkal, ennek megfelelő szerszámanyaggal rendelkeztek, ugyanakkor a lakott szőlőbeli (kertbeli) tanyák egymáshoz közel voltak, egy hegyközségi közösségbe tartoztak. A kollektivizálással a szőlők lassú pusztulásnak indultak, majd a hetvenes években korszerűsítés címén (kordonos szőlő telepítése, a háromszintes művelési rendszer — szőlő-gyümülcs-köztes — felszámolása,

új bőtermő fajták meghonosítása) ezt a szőlőt gyakorlatilag megszünteti (ma csak reliktumok vannak: Hajdúság, Duna—Tisza köze, Almás-patak völgye, Gyöngyös, Tarcal környéke), kiszántják a tőkés szőlőtöveket, s egyúttal a kordonozással megszűnik a külterületi lakott hely is.

Szerves részei voltak a településnek a századelőn, sőt a két világháború között is a legelők (pusztai, erdei) pásztorszállásai, a hegyvidéken az erdőmunkások, szén- és mészégetők, kőbányászok állandó helyű, de meg-megújuló lakóhelyei, mint tartozéktelepülések. A kollektivizálás gyakorlatilag felszámolta az állandónak vehető pásztorszállásokat, állattartási építményeket (vasaló, pásztorkunyhó, szárnyék, karám, birkahodály), s ma mint idegenforgalmi nevezetességet mutogatnak csak ilyet (Hortobágy, Bugac, Ecseg-puszta, Szilvásvárad), csakúgy, mint az erdei munkások, mészégetők, szénégetők korábbi telephelyeit (Szalajka-völgy).

A Dunántúlon, Felvidéken, Északkelet-Magyarországon jellemző volt a települést kiegészítő uradalmi épületrendszer, ahol a cselédek laktak, külön erre a célra épített közöskonyhás, hosszú, tervezett házakban. Az Alföld bizonyos részeire (Jászkunság, Hajdúság) ez nem volt jellemző. Az itt élő népesség tárgyi kultúrája meglehetősen szegényes volt, társadalmilag is elkülönült a cselédség a falu népétől, ritka volt a paraszt-cseléd házasság. A nagybirtokok parcellázásával, a földosztás után ezek a települések — gyakran a gazdasági épületekkel, olykor kastélyaikkal együtt — szinte megsemmisültek, s falvakhoz, városokhoz kötődő tartozéktelepülési részként eltűntek, hacsak a termelőszövetkezet nem tartotta meg munkásszállásnak, s vette igénybe a magtárakat, istállókat, gépszíneket. Mára ezeknek emlékei jóformán múzeumi gondozásban vannak.

A települések külterületén létesültek a XIX. század elejétől a cigánytelepek. Ezek a többnyire kezdetleges, egyosztatú épületek nyomortanyák voltak, de azt a néhány — bár népes — cigánycsaládot elkülönítették a falu egész lakosságától. A cigánytelepek felszámolása országos politikai nyomásra hatvanas-hetvenes évek fordulóján kezdődött el. A cigányság beköltözik a falu kistelkű, s ezért olcsó házaiba, s falulakó lesz. Néhol (pl. a Jászság kétbeltelkes, kertes településein) épp ezért a halmazos belső rész lakójává válik, s a központi helyet foglalja el (Jászapáti, Jászkisér).

A század eleje óta kezdenek beékelődni úrilakok, nyaralóhelyek a Balaton, Velencei-tó, Dunakanyar vagy a tátrai falvak képébe, épülnek hozzá megfelelő szolgáltató házak, a „monarchia" stílusában. A Balaton, a Velencei-tó, Dunakanyar már polgári lakótelepekkel egészül ki tömbszerűen is a két világháború között, s ez a század második felében a falvak népét (idényben) szinte agyonnyomja. Átalakul a falu paraszti lakosságának egész életmódja, s ezek kiszolgálására alapozza létét. A paraszti életformát csak bizonyos mértékig — sokszor üzleti érdekből — élteti. Inkább kertész, szőlész, borász lesz, de nem paraszti, hanem vállalkozói mentalitással, alig őrizve meg néhány korábbi vonást. E vidékek mellé felzárkózik több településével az egri, tokaji, szekszárdi, villányi, somlói borvidék a század második felében, bár itt konzervatívabb a falusi (paraszti) lakosság. Kívülük Budapest agglomerációs körzetében növekedett meg több kedvező adottságú település üdülőövezete, oly mértékig, hogy a hétvégeken, illetve nyáron lakott terület többszörese is a falunak (Veresegyház, Göd, Fót, Szada). Voltak, sőt vannak még az idegenforgalom számára későbben felfedezett vagy új lehetőségeket teremtő térségei,

települései (Tisza-tó, Szelidi-tó, Rakacai-tó, Bánk, Velem, a Káli-medence falvai). Itt is megjelennek az idegenek, a városiak, házakat vásárolnak, átalakítják vagy legalábbis befolyásolják a vidék életét, de pusztuló, elöregedő települések sora is erre a sorsra jut (Hont, Bernecebaráti, Vezseny, Tiszainoka, Orfű, Abaliget, Edelény környéke, Dél-Borsod Tisza menti települései). Itt a megjelenő idegenek, a századvég két utolsó évtizedében egyre több nyugati (főként német ajkú), ott az alsó középosztályhoz tartozó családjai elindították azt a folyamatot, amit a Balaton, Dunakanyar környéke már megért. A falvak még itt őrzik hagyományos, bár jelentősen átalakult képüket, az életformát, ám megindultak azon az úton, hogy az idegenforgalomból éljenek meg perspektivikusan.

A század utolsó, a települések határait, a külterületi lakott helyet kiterjesztő tartozéktelepülések az úgynevezett hobbi telkek, amelyek először a nagyobb városok, később a falvak határaiban is létrejöttek, mintegy 120—250 négyszögölön, s tömbszerű osztások, ahol az építkezés rendjét, szabályait a helyi hatóságok szabályozták. Van ahol zártkerteket tágítottak utólag lakóhellyé, s ezért felemás rendszerűek, állandóan bővülő, a hatósági szabályokat kikerülő építmények állnak rajtuk pl. szerszámos kamrából kifejlesztett (idényszerű) lakóházak, vannak, ahol eleve számoltak a zártkert jelleg ellenére a nagyobb beépítéssel, s itt idősebb családtagok lakóhelye is kialakulhatott. A nyolcvanas évekre ezeket villamosították jórszészét száraz utakkal, vízvezetékkel is ellátták. Mondhatni visszaállították az alig másfél évtizede megszüntetett tanyák, szőlők funkcióját. Ám itt, még a falvakban is, nem mindig helybeliek, parasztok laknak, hanem idegenek vagy a falusi értelmiség, iparosság. Fontos területévé vált ez az ön- és közellátásnak, az életszínvonal emelkedésének, helyi piacra termelésnek (zöldség, gyümölcs). A századvég falvainak belterületét, kertművelését, lakóépületeit, mint nyaranta használt ideiglenes lakóhelyeket, országszerte ez egészíti ki jellemzően a századvégen.

1.3. A szorosan vett belterület az ármentesítések, belvízlevezetések miatt századunkban megnövekedett. E részeken a korábbi halmaztelepülések kis udvaraival szemben nagy gazdasági udvarokat is kimérhettek. A korábbi, faluszéli terméketlen területek épülnek be, vagy — mint a Nyírségben is — a faluközepi vizesebb, feltöltött foltok. Az új részeket mérnöki tervek szerint alakították ki, s ha csak egy pillantást vetünk ilyen települések térképére, megállapítható, hogy a régi rendezetlen magot olykor nálánál nagyobb rendezett (sakktáblás, utcás) részek egészítik ki, vagy fogják körül. Ez majd a századközepétől megkönnyíti és olcsóbbá teszi a víz-gáz bevezetést, az árkokat sok helyütt felváltó csatornázást.

A hagyományos magyarországi falu, mezőváros közepén a templom (esetleg több), a paplak, az iskola, a községháza s a nagyvendéglő (fogadó) állt. Ezek fogták közre a piacot. Később itt nyíltak műhelyek, üzletek is. Ez a rendszer jellemezte a spontán fejlődésű és a telepített falvakat egyaránt (pl. a bánáti német falvak). A piactér funkcionális része a településnek, ahol hetenként egyszer vagy többször összesereglik a lakosság, a környék népe. Itt rendezik többnyire a nemzeti ünnepeket, egyéb gyűléseket. Ez a tér kopár vagy gyéren fásított, hiszen a növényzet korlátozná az alapfunkciókat. Ezért a mezővárosok, falvak központi része igen sivár képet mutatott századunk elején. Az első világháború után az elesett hősöknek minden településen emlékművet állítottak közadakozásból, s ezt kicsinyded parkkal, néhány fával vették körül. A „Hősök ligete" nem változtatta meg a tér funkcióját (rendszerint a templom közelében emelték), ám ez adta az ötletet a szocializmus

korában a felsőbb hatóságoknak, hogy a piacot mindenütt parkosítsák, hisz részben a beszolgáltatás, részben az elképzelt kollektivizálás miatt úgysem kell már piac. Ezért a piacterek parkokká váltak, amelyek a falusi (olykor kisvárosi) viszonyok között teljességgel értelmetlenek, hiszen a parkba a kertes házak lakói elvétve sem ülnek ki. A század hatvanas éveitől azonban szép, de nem funkcionális színfoltjai a települések központi részének.

A századelő óta kisebb falvak központi magjában épültek fel lehetőleg a körök, kaszinók (48-as Kör, Gazdakör, Kubikos Kör, Iparos Kör, majd KALOT-székház, s mások). Ezeket a szocializmus korszakában átveszik, kultúrházzá alakítják, majd a hetvenes évek elejétől jellemzővé válik a kisebb településeken is az új kultúrház, könyvtár, pártbizottság, házasságkötő terem, olykor tanácsház, téeszközpont építése, s ezért — mert a parkosított részt már nem vehették igénybe —, kissé távolabb a korábbi központtól új községközpont alakult ki, ahová idővel presszó, lakodalmak rendezésére alkalmas vendéglő, ABC-áruház is épült. Ugyanebben a korszakban — de még a koalíciós időkben — megszűntek a településbe beékelődő vagy az attól elkülönülő, de a településképet is meghatározó kastélyok, mint parkosított reprezentatív helyek és településképet is meghatározó tényezők.

Főként mezővárosainkat érintette, de mozaikszerűen nagyobb falvaink sem menesültek attól, hogy a hetvenes—nyolcvanas években ne létesítsenek lakótelepet vagy a központban ne emeljenek néhány építkezésidegen lapos tetejű társas- vagy bérházat, s ne bontsák meg ezzel a falu- vagy városképet. Itt az úgynevezett kijárás, a vezetők (tanácselnök, tanácstitkár, párttitkár) vagy notabilitások súlya és összeköttetései meghatározóak voltak.

A századelőn országosan megindult, de a háború miatt félbemaradt a munkáslakások építési akciója. Ennek során megbízható (vallásos, nem italozó, nem politizáló, családzerető, sokgyermekes) családok kaptak kölcsönt olcsó telekre, házépítésre, kis részletű, hosszú lejáratú törlesztésre. A lakások a falun kivűl egy helyen, új részen épültek fel. A világháború után ennek nyomába léptek az ONCSA-telepek, típusházakkal, nagyjából hasonló feltételekkel. A világháború utáni Nagyatádi-féle földosztás legeredményesebb és a település képét is erősen befolyásoló része a házhelyosztás volt, s szintén új településrészek kialakulásához vezetett. Ezek belterületnek számítanak, és sokszor az Újsor nevet viselik. Külső megjelenésükben eléggé egységesek (típustervek), ugyanakkor függetlenek a korábbi településszerkezettől, ám összefogja őket a vagyoni, társadalmi azonosság.

Néprajzi szempontból mindez azt jelenti, hogy a korábbi települési struktúra, a települések régi típusokba való besorolása a századvégre érvényét veszíti, megszűnnek százados formák, s új helyzet alakul ki. Ez azonban nem egységes, hiszen továbbra is hat a múlt, a földrajzi adottságok, s a társadalom. Ez utóbbinál lényeges, hogy — főként az utolsó fél évszázadban — milyen mértékben voltak a település teljhatalmú irányítói fejbólintók vagy a település érdekét képviselő személyek.

1.4. A XIX. században még eléggé változatos volt, tájanként különbözött a telkek elrendezése, funkcionális részeinek térbeli megoszlása. Századunkban — épp a települések térbeli kiterjedése, új részek keletkezése miatt — egyre inkább egyszerűsödik ez a kép, s kialakult — ha ezt a településszerkezet vagy terepviszonyok engedték — egy olyan átlagos rendszer, amelyben a lakóház vagy a vele szemben épített nyári konyha, kamra kerítéssel

el van választva a gazdasági épületek (ólak, rakodók vagy csűr, ezermesterműhely, fészer) és a kintlévő állatok tartózkodási helyétől. Ezt szintén kerítés (vagy csűr) zárja el a mögötte lévő kerttől (gyümölcsös, veteményes).

A kollektivizálásig a parasztudvaroknak még az első része, a lakóház környéke is gyér növényzetű volt, legfeljebb egy kis előkertben ültettek bokrot, virágot, gyógynövényeket, hiszen a kapun át járt be a szekér, a nyájból hazatért állat, vontatták be később a cséplőgépet is. A második rész fátlan (legfeljebb egy eper- vagy diófa) és kopár volt, hiszen a baromfi a legkisebb kiütköző fűszálat is lecsípte. Ez a kép teljesen átalakult a hetvenes években, s főként az első részre gazdag virágoskertet, gyümölcsöst varázsoltak, keskeny gépkocsibejárót hagyva. A második részben az épületek funkciója változik meg: az istállóból vagy csűrből garázs lesz. A csűrben tűzifát tárolnak vagy lebontják, pusztulni hagyják. A fészer, szín egy ideig még befogadja a szekeret, lovasszán szétszedett darabjait, kézieszközöket. Csak a disznóól marad meg, s olyan helyen az istálló, ahol bikát, szerződött állatokat nevelnek, ám ez egy közösségre sem általánosan jellemző. A disznóól mindenütt megmarad. A kert képe is átalakul, mert a korábbi fajták helyett nagytermésű, faiskolában beszerzett gyümölcsfákat telepítenek és megnövekedik a család ellátását szolgáló veteményt. Mondhatni, hogy az addig fás-füves rész kétszintes művelésűvé (veteményt köztes gyümölcsfákkal) válik. Ekkor kezdenek általánosabban szőlőt felfuttatni a tornácos lakóházakra is. A hatvanas évek közepétől felépített, többnyire sátortetős (a szlovákiai, vajdasági magyaroknál kétszintes), majd változatos típusú házak telkeire már gazdasági épületek is alig kerülnek (tyúkól, disznóól legfeljebb). Megtervezik a kertet, fákat ültetnek a ház elé-köré, s a lakótérhez sok helyütt közvetlenül csatlakozik a kert. Mára átalakult a kertek, előkertek miatt a falukép. Sokkal dúsabb a növényzet, sőt a ház előtt (árokparton, járda mellett) is virágoskerteket, gyümölcstermő vidékeken (Duna—Tisza köze, Szatmár) alacsony törzsű gyümölcsfákat is ültetnek. Nincs a rendeletek és a közlekedés miatt a legtöbb helyen kóborló vagy őrzött kacsa- és libacsapat, kipányvázott malac, amely a füvet lelegelje. Ilyen kép jóformán csak a romániai magyarságnál fogad bennünket.

A századvég magyar falujához hozzátartozik a portalanított főutca, sőt mellékutcák, olykor már befedett árkok, az esti közvilágítás, s jó másfél évtizede a szaporodó, nyitva tartó pressszó, diszkó, s ezek világító reklámjai, a hidroglóbusz (a közkutakat szinte felszámolták), s a víz-, újabban gázvezeték.

1.5. A kiegyezés korától jellemzővé válik, hogy a falu építészete átalakul. Egyelőre a hagyományok jegyében, hagyományos, vidékenként jellemző alaprajzzal. Két dologban azonban változás van: egyik, hogy a kisebb falvakban is építőmesterek irányításával épülnek a házak, ha a közösségi összefogás (kaláka) meg is marad. Másfelől az építőanyag már nem csupán a földrajzi térhez kötött (hegyvidéken kő, fa, az alföldi részeken vályog vagy tégla, illetve favázas vagy tömött fal, nád vagy rozsszalma, pala- illetve zsindely-héjazat). A téglagyárak messzire szállítható, viszonylag olcsó építőanyagot termelnek (tégla, cserép). A hatósági előírások, a szolgabírói hivatalok engedélye bizonyos mértékig közelíti a tájak építkezését egymáshoz, bár vidékenként megmarad vagy kialakul egy-egy sajátos stílus (pl. Kalocsa környékén a századelőn a barokkos vonalú homlokzat, a Felső-Tisza vidéken a körültornácos ház, Hevesben a klasszicista oszlopos-tornácos, a Fertő-tó vidékén a díszített, felfalazott homlokzat, tornác, ugyanez más változatban a Balaton északi részén, zárt utca beépítésű, száraz bejáratú kapualjak a Fekete-Körös

völgyén). A jellegzetes helyi stílusok mindenütt korábbi hagyományokkal, olykor a nemesi kúriák vagy kastélyok építkezésével, s a tanult kőművesek működésével kapcsolódnak össze.

A két világháború között megjelenik, de csak a hetvenes években válik szélesebb körben általánossá a beton alkalmazása, majd a tégla és a különböző anyagú blokktéglák is megjelennek, a fa úgyszólván kiszorul, csak a tetőszerkezetben marad meg. Minden propoganda ellenére sem terjedtek el ugyanakkor a lapos tetejű házak, s a kétszintes építmények is csak egyes vidékeken kezdenek jellemzővé válni mintegy másfél évtizede. Az ötvenes évek négyzet alaprajzú, sátortetős házai azonban — mert a hatóság ezt azonnal elfogadta, lévén rá ingyen típusterv — az ország minden részében megtalálható, s ez megváltoztatta a korábbi faluképet. A század utolsó két évtizedében pedig megjelennek az egyedi tervezésű házak. A korábbi másolt és meszelt falat az új építményeknél felváltja a színes festés, kőporos fal, s régi házakat is így alakítanak át, hacsak az utcafronton is.

A század folyamán nagy változások mennek végbe, s összemosnak tájakat bizonyos szerkezeti tekintetben a füstelvezetés és a tüzelő alkalmatosságok változásai. A korábbi Dél-Dunántúlt jellemző füstöskonyhák, az ország keleti és északi részét jellemző szabad kéméneyek, s ennek kandallóhoz kapcsolódó erdélyi változatai mintegy egybemosódnak, s a kéményes (kürtős) füstelvezetés válik általánossá. Megszűnik a pitvarban a szabadtűzön való főzés, ami a beépített katlanokat, oldal- vagy sárpadkákat lassan kiiktatja a gyakorlatból, de a kemence még a harmincas-ötvenes évekig általános sütő-főző hely. A konyha eszközei közül kikerülnek a vaslábasok, vasháromlábak, kétágú pecsenyesütő villák, bográcsok, s ezzel természetesen megszűnnek korábban készített ételek is, vagy csupán alkalmivá válnak (kűrtőskalács, fordított kása, öregtésztafélék).

A szabadkémény alá tett, kürtőbe, kamínba csatlakozó öntöttvas vagy bádog sparhertek (csikóspór) főként az első világháború után terjednek el, majd ezeket felváltják a negyvenes évektől a zománcozott takaréktűzhelyek. Ezzel a pitvar egésze mintegy konyhává alakul át, ahová konyhaasztal (helyi asztalosok munkái, majd az ötvenes évektől bútorgyári készítmények), egyenes hátú székek vagy hokedlik kerülnek viaszos vászonnal letakarva, ülőpárnával ellátva. A korábban pitvarban kiakasztott tányérok eltűnnek a falról, s a negyvenes-ötvenes évektől kezdődően szinte általánosan a konyhaszekrénybe kerülnek, ahol díszítő funkciójuk már nem lévén, meg is változnak (díszített cserepek vagy színesre festett gyári keménycserepek helyett fajansz vagy ritkábban porcelán étkészletek, ezt kiegészítő festett gyári pálinkás-, boros- és vizeskészletek).

A kemence az ötvenes-hatvanas években kerül a legtöbb helyen lebontásra, hiszen legfőbb funkciója, a kenyérsütés, a beadások, majd a kollektivizálás miatt megszűnik. Ez a cserép főzőedények, nagy tűzálló fazekak, cseréptepsik, nagyméretű bádog, úgynevezett hurkasütő tepsik, a századelőn népszerűvé vált öntöttvas edények eltűnését is jelentette. A két világháború között a zománcos fémedények, az ötvenes évektől az alumíniumedények törnek be a paraszti konyhába is főzőeszközként, de nem tesz szert népszerűségre a kukta, a jénai üvegedény, a kétfalú tejforraló.

A mai falusi, paraszti konyhában a gáztűzhely (palackos) általánossá lett hímzett vagy tarka szövésű „nadrágba" bújtatva, de a hozzá való teflonedények a teflonedényekhez való, cigányok készítette fakanalak, villák, lapockák nem.

A szegedi tanyavilágban már a hatvan-hetvenes években út mellé kirakott gázpalackok vártak cserére a rákötött pénzes zacskóval. A gázpalack nagy szerepet kapott disznó/ vágáskor, s a lángszórószerű perzselő átmenetivé tett minden korábbi szalmás perzselés mellett kialakult találmányt (pl. drótháló́ba rakott parázs, fával fűtött tekerős disznó/ perzselő). A disznóölések megtartották eszközanyagukat, de a katlant már szintén gázzal fűtik alá, kör alakú tűzifejjel.Ugyanez szolgál napjainkban a bogrács alá való tüzelére is pörköltek, lakodalmi húslevesek, főtt tészta köretek főzéséhez is.

A húsfeldolgozás, az ételek készítési módja viszont változatlan, még akkor is ha hűtőláda számára dolgoznak (a disznó egyik felét többnyire hagyományosan készítik el, persze vidékenként más-más eljárással), vagy a szlovákiai magyar falvakban házi kon/ zervnek a bejáró, kétlaki munkások számára. A kamra szerepe átalakult, hiszen nincsen nagyobb mennyiségű liszt a kenyérsütés elmaradása után, nem tárolnak itt egy-két hétre való kenyeret.

A Dunántúlon már a századelő óta, az Alföldön, Felvidéken az ötvenes évek óta válik szokássá a befőtt, üveges lekvár készítése, ami a kamrák stelázsijait ma már mindenütt megtölti. A zsírosbödön, a szalonna, kolbász, sonka, a szemes bab, borsó, fél évszázada a rizs, száraztészták, szárított kapor, petrezselyemlevél, néhol gyógyfüvek, szárított gomba képviseli még a múltat a kamrákban, s feltűnően hiányoznak az aszalványok (szilva, alma).

Ugyanakkor a gyógynövényboltok tele vannak különböző betegségek gyógyítására alkalmas fűvekkel, főzetekkel, nem beszélve a természetgyógyászok ajánlotta terápiákról. A tartósító anyagokban (konzervek, ivólevek) most kezdik kimutatni a káros anyagokat, úgymond tudományosan is, s beszélnek olyan fogyaszthatatlan zsiradékokról, húsokról stb., amelyek károsak (pl. még az arabok, keleti népek fogyasztotta birkahúsról, a zsidók kóser libájáról és ezek zsiradékairól). S teszik mindezeket a törvényesség jelmezében, miközben látni, hogy a tápok miből készülnek, s nincs tisztázva az, hogy ezek miként hatnak az emberi szervezetre, mennyire halmozódnak fel vagy bomlanak le adalékanyagaik. S itt van a hűtőszekrény, amely korunk egy szakaszának szimbólumává is vált (fridzsider szocializmus), melynek használata néhány soros utasításon alapszik, s nem tudjuk, miként viszonyul a kútba eresztett, hasonló hőfokon tartott, de levegőző hűtött húsokhoz, gyümölcsökhöz.

2.1. Századunk eleje óta a falusi társadalom szerkezete többször is módosult. Az egyre súlyosabbá váló földkérdés, a földkérdésről és a szociális problémák megoldásáról szóló hatalmas irodalom, a különböző földosztások, majd a marxista történelmi szemlélet, amely elsősorban a tuljdonviszonyokra összpontosított, azt a hitet kelthetik, hogy a földbirtokviszonyoktól, a tulajdonviszonyoktól meghatározott társadalmi rétegek csupán a paraszti társadalom kulcskérdései. Kétségtelen, hogy az 1945 utáni földosztás, majd a termelőszövetkezetek létrejötte a hatvanas évek fordulóján valóban radikális változást eredményezett, ám más társadalmi intézmények változásai legalább ennyire meghatározták a vidéki városok, falvak, egyszóval a parasztság életét. Ám a többé-kevésbé zárt faluközösség mindennapi életében nem feltétlenül a vagyoni viszonyok jelentették a realitást. A társadalom olyan intézményei, mint a család, a rokonság, a nem- és korcsoportok, a szomszédság, a felekezeti vagy nemzetiségi kisközösségek eleven hatóerők. A múlt századhoz képest ezek is igen erős változáson mentek át.

2.2. A falvak társadalma — mennél kisebb a lélekszám — századunk végén is jelentős intézményként tartotta meg a vérségi kapcsolatokra épülő, organikus természetű társadalmi intézményeket (család, had, nemzetség, rokonság). Ezek formái ugyan átalakultak, az intézmények határvonalai képlékennyé váltak (had, nemzetség), mégis azt mondhatjuk, hogy a vérségi kisközösségek napjainkban is a legfontosabb intézményei a falvak társadalmának. A századelőn még megvoltak a nagycsaládok különböző változatai (egy fedél alatt élők, külön élő nagycsaládok), de már ekkor sem voltak számottevőek. A többgenerációs kiscsalád volt a jellemző, s századunk végére ez is átalakult, s a nukleáris kiscsalád vált jellemzővé. A települések térbeli kiterjedése (ármentesítés, erdőirtások) lehetővé tette a nagy létszámú családok széttelepülését, a fiatalok külön költözését (leginkább az Alföldre jellemző). A kiscsaládok területi (lokális) együttműködése megnövelte a munkaszervezeten belül a társasmunkák súlyát, amely az egyéni gazdálkodás idején jelentős gazdasági tényező volt (közösen vásárolt gépek használata, bizonyos munkák menetének meggyorsítása: hordás, aratás, fakitermelés, tőkehiány miatt a munkacsere, a ledolgozás, Erdélyben a közösségi együttlét miatt a kalákák). A szocializmus korszakában ez elsősorban a házépítésre korlátozódott. A család körött elhelyezkedő had, rokonság vagy nemesi eredetű közösségekben a nemzetség aktív erő volt, s a vérségi csoportok együttműködését is jelentette. Nem mindenütt, mert volt, ahol a területi elv, a lokalitás érvényesült, s az egymás közelében élők alkottak egy akcióközösséget, munkacsapatot. Utóbb, a szocializmus korszakában ez egy-egy vidéket, térséget vagy falut is jelenthetett (pl. szabolcsiak, zalaiak vagy besenyszögiek, bagiak segítették egymást álláshoz, áruhoz, stb.).

2.3. A század elején a vallási elkülönülés még igen jelentős. A vegyes vallású településeken a vallási endogámia megakadályozta a keveredést. A hatvanas-hetvenes évektől kezdve a vallási közömbösség, olykor a hit megvallásának társadalmilag hátrányos volta lehetővé tette különböző felekezetűek összeházasodását, s ez egy vegyes vallású faluban addig egymástól elzárt kultúrák összemosódásához is vezetett (pl. a katolikusoknál szigorúbban megtartott pénteki böjt, a nagyböjt idején visszafogott zsírtalanabb táplálkozás már nem számított). A vallási közömbösség — ha az idősebb generáció rosszallását ki is váltotta —, közelítette egymáshoz az ünnepeket, s a karácsonyt, húsvétot pl. a zsidó családok is megülték a köznaptárban feltüntetett időpontokban, s mellette a sajátjukat, mint ősi szakrális ünnepüket külön megtartották.

Hasonlóan közeledtek egymáshoz az egy közösségen belül élő nemzetiségek is. A század ötvenes-hatvanas éveire a kitelepítés, kitelepülés és a szocializmus közömbösnek vagy érzéketlennek tekinthető nemzetiségi politikája miatt is bekövetkezett nyelvváltás-nyelvvesztés (svábok, szlovákok, románok, különböző délszláv csoportok) elmosta a magyarországi nemzetiségek addig meglehetősen szigorú endogámiáját. Ugyanakkor a határon túl a magyarok majd a kilencvenes évekig kerülték a románokkal, szlovákokkal, szerbekkel való házasodást az anyanyelv megtartásának érdekében, a magyar nyelvű oktatás korlátozása, majd megszüntetése ellenére is.

2.4. A nem- és korcsoportok a paraszti közösségeket továbbra is tagolják, sokkal inkább, mint a városi társadalmat, ám szerepük, hagyományos funkciójuk a századvégre erősen módosult. A nemek szerinti munkamegosztást, a nemek családon belüli funkcióját az első világháború kényszerhelyzete kikezdte. A férfikéz nélkül maradt gazdaságokban a nők

kényszerültek tipikus férfimunkák elvégzésére (kaszálás, igás munkák), s bár még a hatvanas években is voltak pl. zempléni falvak, ahol a városban dolgozó férfi munkáját segítséggel végezte el a rokonság, más közösségekben a kialakult kétlakiság miatt egyenesen női munkaként szentesítődött a korábban csak férfimunkának számító igás munka (Abod, Abaúj m., Balaton, Heves m.).

Századunk negyvenes éveire válik általánossá a polgári törvénykönyvben biztosított egyenlő örökösödés. Az ingatlan vagyon (ház, föld) így megoszlik egyenlő arányban a mindké tnemű gyermekek között, s a korábbi szokásjog nem érvényesül (a leányt ki kell stafírozni és pénzzel kielégíteni). Ez átalakítja a nő helyzetét, megbecsülését a családban, ugyanakkor befolyásolja az öregek helyzetét is, akiktől a család elvárja, hogy mielőbb kiadja az önállósulni akaró családtag részét. Eléggé általánossá válik a hatóság előtt megkötött szerződés, amely rögzíti az öregeknek járó kommenciót. Ez a többrétű folyamat azonban a szövetkezetek megalakulása után jelentőségét veszti, s a nő szerepét a családban már más tényezők határozzák meg. Annyi bizonyos, hogy a mai faluban még mindig meghatározóbb a férfi szerepe, őt tekintik kenyérkeresőnek, ügyintézőnek, s a nő a család összetartója, az egyre kevesebb gyermek nevelője. A gyermekek számának elapadása (ma 1-2 gyermek családonként) ezt az összetartó funkciót lassan kikezdi.

A hagyományos társadalmakban — mert a tudás átadásának módja a hagyományokba, munkába való belenevelődés —, az öregek, a legtöbbet megtapasztalt személyek tekintélye volt nagy. A XX. században az öregeknek ez a tudástól meghatározott pozíciója is kezd átalakulni, hiszen a gazdasági tanfolyamok, középfokú gazdasági és egyéb iskolák más tudást adtak. Mégsem következett be radikális fordulat etekintetben, mert a tanult fiatalok elhagyták a falut, nem tértek vissza a paraszti közösségbe, s leszámítva a szövetkezetek irányítóit (agrárszakemberek), a gyakorlatban mégis szükség volt a hagyományos tudásra. A nyugdíj megjelenése a mezőgazdaságban a legidősebb generációt kiiktatta ugyan a szövetkezetből, ám éppen ők voltak a háztáji gazdaságok fenntartói, azé, ahol értékké válhatott egykorú tudásuk. Ez megőrizte — főként ha munkaképesek voltak — családon belüli tekintélyüket. A fiatalok városba áramlása, a hagyományos család átalakulása, elöregedése azonban az öregek helyzetét, ha már magatehetetlenné váltak, szinte kilátástalanná tette. Egész vidékek vannak, ahol teljesen reménytelen lett a helyzetük (Abaúj, Zemplén, Ormánság, Hont).

3.1. A paraszti életet az évi és napi munkarenden kívül a nagyjából hasonló szerkezetű, az egész emberi életet átfogó szokásrend jellemzi. Ez tartja össze a közösséget, ez tagolja az állandó munkát, s jelent közösségi és egyéni lelki élményt, felszabadulást, biztosítja önmaguk, vagy csoportjuk létének újólagos átélését. A szokások alapvető természete a konzervativizmus, ám ez nem azt jelenti, hogy a szokások ne változnának. Éppen ez a század bizonyítja, hogy mekkora változások mehetnek végbe a szokásrendben, hogy egy-egy szokás miként alakulhat át, módosulhat. Nem a szokás formája, hanem megléte a fontos. Ha bármilyen formában egy közösségben a szokásrend működik, akkor az a paraszti közösség él.

3.2. Az emberi élet fordulóinak szokásrendje alapvetően nem változott, ám igen nagy hangsúlyeltolódások figyelhetők meg. A születés, a nász és a halál, amelyet egész szokásrend övez, sokat változott jelentőségében és formájában. A századelőn még nem

ritka a nyolc-kilenc gyermek, s ezért a keresztelő legfeljebb az első gyermeknél, az első fiúnál volt népes összejövetel. Inkább az anya és csecsemő óvása, jól táplálása, kikímélése volt a cél (a komaasszonyok, rokonok látták el, táplálták a gyermekágyas asszonyt, hogy bőven legyen teje, s különböző tilalmak tartották távol a nehéz munkától). A gyermekek számának csökkenése már módot adott arra, hogy nagyobb ünnepséget tartsanak, nagyszámú vendéget hívjanak, s ez, amint a századvéghez közeledünk, egyre gazdagabb ételekben, italokban, ok a család és a baráti kör együttlétére. A szülőotthonokban, kórházakban fekvő anya mellől elmaradnak a segítő komák, s inkább férfiak összejövetelévé, sőt ivási alkalmává válik a keresztelő.

A lakodalom legélőbb népszokásaink közé tartozik. A századelőn nagyobb gazda engedhetett meg magának olyan lakodalmat, ami napjainkban szinte bármelyik családnál megvan. Megőrizte formáját, sőt a vőfély olyan távoli vidékeken is nagy szerephez jut, ahol korábban ez nem volt jellemző (Zoboralja, Ung-vidék). A 150—200 fős lakodalmak átlagosnak tekinthetők. De némely helyen 500—600 vendég is van. A két világháború között a lovas menet számított előkelőnek, ma a gépkocsikat márka és szín szerint állítják össze. Bácskában, a romániai Biharban a magyarok piros-fehér-zöld autókat állítanak sorba, s a többi őket követi. Az étrend gazdagodott, a vőfélyversek elmaradhatatlanok, sőt megjelentek a lakodalmi sátrakat kölcsönző, magukat újságban hirdető vőfélyek, egyes helyeken iparengedélyt is kiváltanak. A nászajándékok egyre nagyobb értékűek, elősegítik az ifjú pár önálló életkezdését. A századelőn a fiatalok még többnyire a családban maradtak (menynek, vőnek mentek), így az önálló háztartás megalapozásának nem volt nagy jelentősége. Általánossá vált — nem kis mértékben a „Körhinta" című film hatására — a pénzbedobó menyasszonytánc, ami szinte fedezte a lakodalom költségeit. Korábban a menyasszonytáncnak rituális és közösségi szerepe volt. A lakodalom menetéből kiestek a kultikus, rituális mozzanatok (a menyasszony új családba való befogadása kenyérszegéssel, tűzgyújtással, termékenységének biztosítása magvakkal való meghintéssel, vizes rocska felrúgásával, a leányrablás a menyasszonytánc végén, a padramuzsikálás stb.). Ma a folklorizmus megnyilvánulásaként egyre több lakodalmi dramatikus játékot és tréfát elevenítenek fel, de eredeti jelentésüket elveszítve, többnyire már kizárólag a szórakoztatást szolgálják.

Az 1970-es évekig a hagyományőrzőbb vidékeken a ravatalozás, a halott búcsúztatása a háznál történt. Ez fenntartotta a virrasztókat, fontos funkciót adott az olvasós társulatoknak, lehetővé tette a siratót is. A halottasházak megépítésével felborult a hagyományos temetkezési rend, de némely vidéken kialakult egy újszerű virrasztás, a sírnál való halottbúcsúztatás. A temetők az egyház kezéből (ma sok helyen újra visszakapták) községi tulajdonba kerültek, s a község sírásókat fogadott, így a barátok/távoli rokonok/tisztelők tényleges vagy szimbolikus sírásásának szokása elhalt. Paraszti közösségekben elvétve fordult elő, hogy nem volt egyházi temetés. Számos helyen ezért fennmaradt a halottbúcsúztató versek felolvasásának, elkántálásának szokása. De a sírnál egyre általánosabb a munkatársak, a barátok nyilvános megemlékezése is. A temető képe teljesen átalakult. Betonépítmények, kripták készültek, s már az idősebbek életükben felvésetik nevüket, sőt mint státusszimbólumot mutogatják. A régen általános fejfa vagy fakereszt ma alig fordul elő, vagy ha ismét megjelenik falusi temetőkben, azt „kopjafa" néven értelmiségiek állítják. A temető lebetonozása faluhelyen megváltoztatta a temetői növényzetet, a korábban

kialakult virágkultúrát, azt, amely az idősebb falusi asszonyok büszkesége volt. A messziről ritkán hazajáró gyermekek pedig, az addig nem sokba vett tartós művirágot, koszorút honosították meg.

A születés, nász és halál szokásai mellől lekoptak az ezeket szokásrenddé alakító és kiterebélyesítő szokások: így a keresztelő és esküvő utáni első templomba menetel, az avatás, a fiatal házasok kimuzsikálása vagy a lakodalmat megelőző ágyvitel, a leány- és legénybúcsú korábbi formái, a halotti tor. Ez a három jelentős esemény úgymond önmagára egyszerűsödött, s társadalmilag vált reprezentatívvá, közben egyéb elemeiben (szakrális, kultikus) szegényedett. Arra azonban, hogy összetartsa a családot, a tágabb közösséget, alkalmat adjon az élet fordulóinak kollektív megélésére mai formájában, új szokásrendként is alkalmas.

Nincs terünk szólni arról, hogy e három életforduló között miként alakult a sorsa egyéb, de kisebb jelentőségűnek mondható szokásnak (első áldozás, bérmálás, konfirmálás, iskolahagyás, kis és nagy leány és fiú közösségekbe való befogadás, első bálozás, első munkacsapatba való bekerülés stb.). Mindenesetre ezek eléggé jelentőségüket veszítették a századvégre, a legtöbb helyen elmaradtak, s még az emlékezetből is nehéz felidézni. Ha mégis előfordulnak, nagyrészt szokásfelújításnak tekinthetők.

3.3. A jelesnapok vagy kalendáris szokások is jelentős változáson mentek át. Megülésük jellege és intenzitása függött attól is, hogy mennyire közeledett a nép Istenhez, mennyire élte át vallását. Ez ugyanis eléggé hullámzott századunk folyamán. Az első világháború előtt egy kialakult ünnepi rend volt, s ki-ki a maga hite, mértéke szerint vett részt az ünnepi istentiszteleteken, szentmisén, vasárnapi ájtatosságokon. Már akkor is az volt a jellemző, hogy a hétközi templomba menetel az idősebbekre, főként az asszonyokra volt csak jellemző. A nagy ünnepkörök adventjén (karácsony, húsvét, pünkösd vagy halottak napja, mindenszentek) sűrítették a templomba járást, olyanok is elmentek, akik egyébként hétközben nem látogatták a templomot. Az első és második világháború, a fronton levőkért, fogságba kerültekért érzett aggodalom, a háborús megpróbáltatások megnövelték a vallásos érzületet. Megindító elolvasni Duba Gyula könyvének azt a részletét, amikor a háborút túlélt emberek, a sorsát még nem sejtő falu népe mennyire összeforrt a hitben az első istentiszteleteken. Ez együtt járt a szokások megújulásával is (betlehemezés, kántálás, farsangi nagy mulatságok, kiszehordás, Jézus-keresés, húsvéti locsolkodás, pünkösdölés, búzaszentelés, aratás előtti mise, a szerszámok megáldása, a templombúcsúk és a búcsújáró helyek látogatása). Nemcsak a szorosan vett egyházi ünnepek, hanem bizonyos hiedelmek, paraliturgikus cselekmények is tápot kaptak a háború utáni nehéz helyzetben. A fronton levő vagy a hősi halált halt férfiak sorsa az otthon maradottakat érthetően foglalkoztatta. A halottlátókhoz járás megélénkül, a halottlátó által javasolt eljárások szinte közkinccsé lesznek (tárgyak halott után való küldése otthon elhunytak segítségével, koldusok, szenvedők megajándékozása az elhunyt vagy bizonytalan sorsú rokonok megsegítésére). Divattá válik a jóslás, a távoli kedves képének felidézése (pohárba tett gyűrűbe nézés, rostaforgatás, a hozzátartozó megidézése). A szabadságos katonák örök emlékezetül családi fotókat készíttetnek, az elhunytakért misét mondatnak, új halott fejfájára, keresztjére a hősi halált haltak nevét, elhunytának napját, helyét is sok helyütt felvésik.

A vész elmúltával az emberek visszatértek a köznapi kerékvágásba, s bár az első világháború után megalakult vallásos egyesületek ápolták a hagyományokat is, s vallásos

életre neveltek, egyre inkább szegényedett az ünnepkör. A fő ünnepnapokat megelőző ájtatosságok elszegényedtek, s egyre több ehhez kapcsolódó szokás, hiedelem maradt el. Az 1940-es évek végétől pedig hivatalos politika lett az egyházi ünnepek visszaszorítása, a hozzájuk kapcsolódó szokások tiltása, gyakorlásának engedélyhez kötése vagy éppenséggel megakadályozása. A körmenetet búcsúk alkalmával csak a templomkertben engedélyezték, ugyanott állították fel az úrnapi sátrakat, s így elmaradt a hozzájuk kapcsolódó közösségi megnyilvánulás, egy-egy család közös együttmunkálkodása az építésben, díszítésben. Ugyanígy maradnak árván a faluban, határban álló keresztek, feszületek, kálváriák, szentek szobrai, amelyeket megfelelő ünnepeken felkerestek, rendbetettek, s papi segédlettel vagy csak egyénileg ájtatosság is övezett.

Nagy ünnepeink egyre inkább családi vagy rokoni összejövetelekké váltak, s a század második felében hivatalosan is ezt terjesztették (karácsony a szeretet ünnepe). Természetesen egyre inkább apadtak — nem lévén meg a közösség, csak a szűkebb család — mindazok a szokások, amelyek hozzákapcsolódtak, hiedelmek, amelyek akciókat váltottak ki (férjjóslás, a termés biztosítása, állatszaporulat biztosítása, az egészség védelme egész évre karácsonykor, lucakor, nagypénteken). A falusi templombúcsúk is családi találkozások, a bőséges vendéglátás pazarló alkalmaivá alakultak, ám mégis fennmaradtak, s ma ismét a szakrális megújulás útjára léptek. Tagolják az évet, alkalmai a rokoni találkozásoknak, s a vallásosság, a hit ismét fontos tényező a századfordulón.

A hétköznapokat egész évben a vasárnapok, azok szakrális eseményei is tagolják, lelki megújulást adnak. Sok helyen azonban nincs pap, több hétig kell várni a vasárnapi istentiszteletre, misére, a szentségek kiszolgáltatására.

3.4. Megállapíthatjuk, hogy a szokásrend ma is létezik, összefogja a megmaradt parasztságot, működő közösséggé teszi a különben egyre elszigeteltebben élő embert. Ez azonban nem egységes szövet már, sok helyütt szakadozott. Szükség lenne erkölcsi tapaszokra, foltokra, amelyek a modern világba beillesztik ezt az egyre szélesedő réteget, amely faluhoz, a földhöz van kötve, de már nem úgy, mint régen, hanem érdekkapcsolattal, erős anyagi szemlélettel, mégis társtalanul vergődve a „piacgazdaság" viszonyai között.

*

Az eddig elmondottakat-leírtakat képekben is bemutatjuk. A fényképeket a Damjanich János Múzeum fotótárából válogattuk az egész ország, sőt határon túli területek bevonásával is. A képek követik a szöveget. A nem jelzett és nem archív fotók a szerző felvételei.

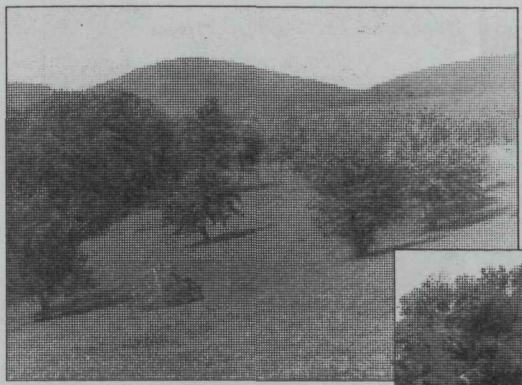

Zenpléni táj hagyásfákkal, 1960

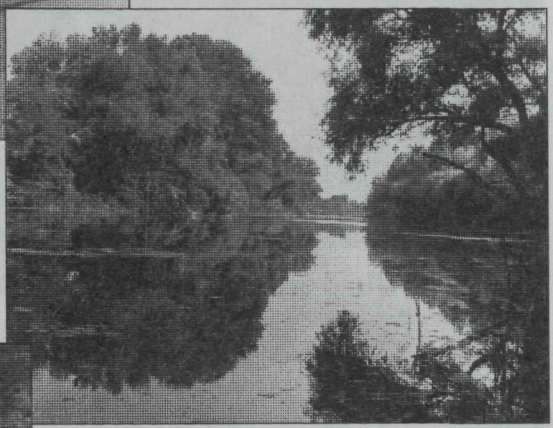

A cserőközi Holt-Tisza, 1982

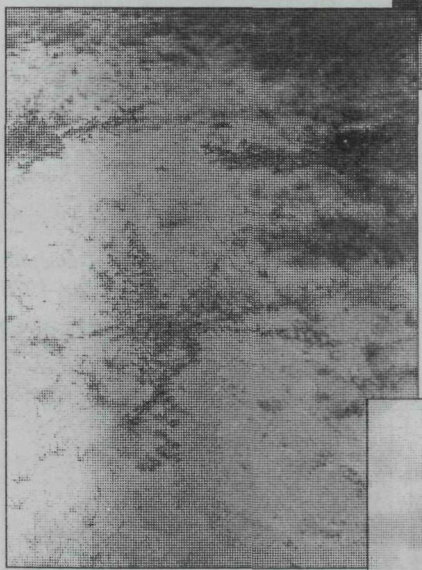

Sziki növényzet a Hortobágyon, 1983

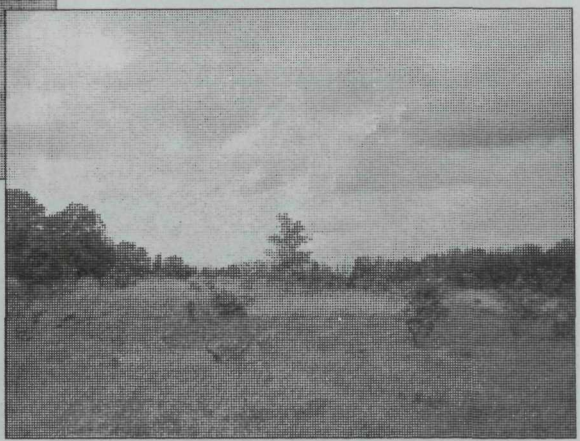

Homokospuszta növényzete, 1985

Halmazfalu belső telke. Jásztelek, 1979

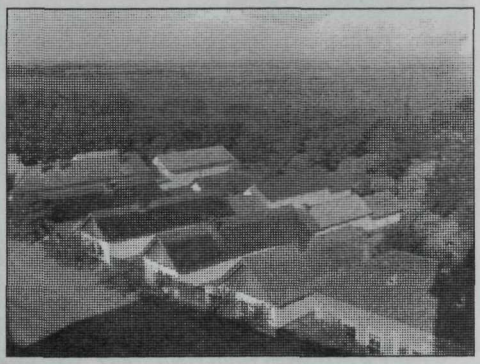

Soros telekelrendezés. Tiszaörs, 1938 (Vargha László felvétele)

Utcarészlet új házakkal. Jászjákóhalma, 1992

A szolnoki Tabán helyén épült lakótelep részlete, 1976

A lebontott szolnoki Tabán helyén folyó építkezés, 1972

Régi előkertes ház. Várasfenes (Fekete-Körös völgye), 1987

Új típusú, századelőn épült ház. Várasfenes (Fekete-Körös völgye), 1987

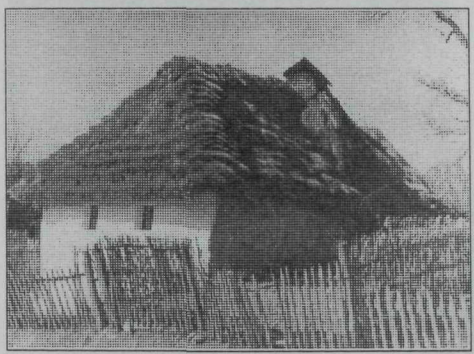

Zempléni lakóház. Mogyoróska, 1960

Tornácos lakóház. Tiszaörs (Vargha László felvétele, 1938)

Putriház. Kiskunmajsa, 1982

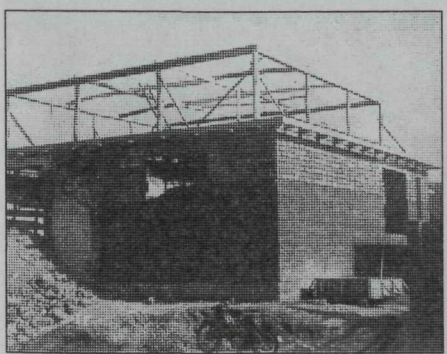

Betonalapra épült vertfalas, vályogos, téglás ház, betonkoszorúval. Jászfényszaru, 1975

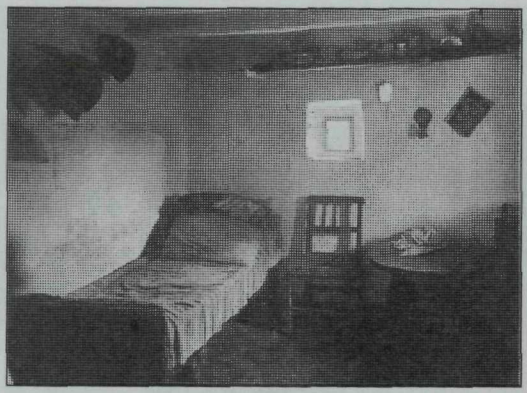

Tanyasi szobarészlet. Kunmadaras (Vargha László felvétele, 1940)

Szobarészlet. Szolnok, 1992

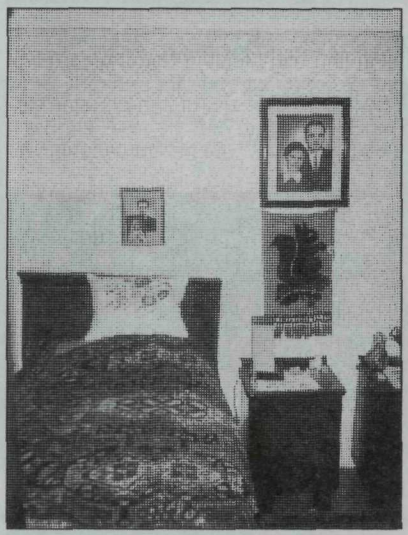

Szobarészlet. Zalkod, 1994

Konyharészlet. Jászladány, 1992

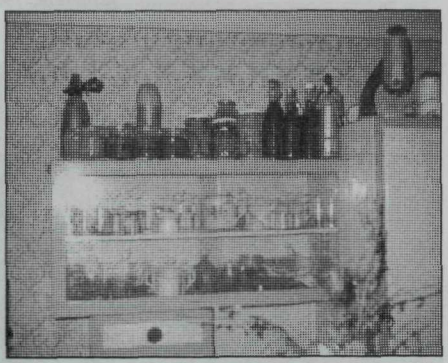

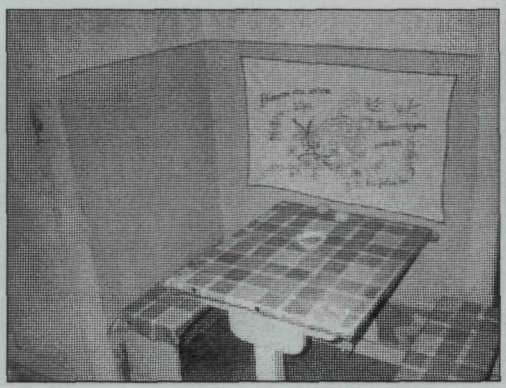

Konyharészlet. Zalkod, 1992

Nyári tanyai tűzhely. Karcag (Vargha László felvétele, 1938)

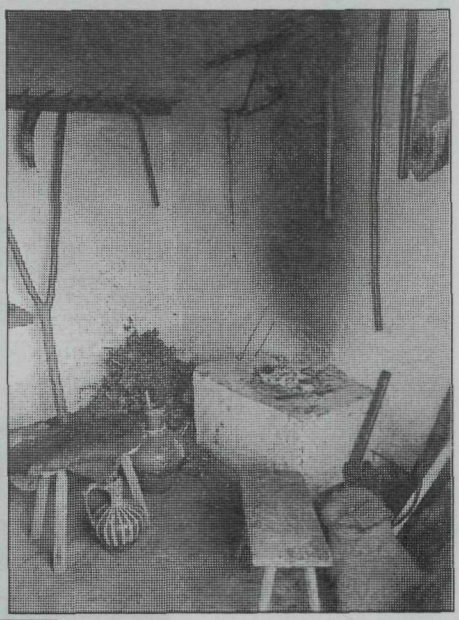

Tanyai tüzelőpadka. Kunmadaras (Vargha László felvétele, 1940)

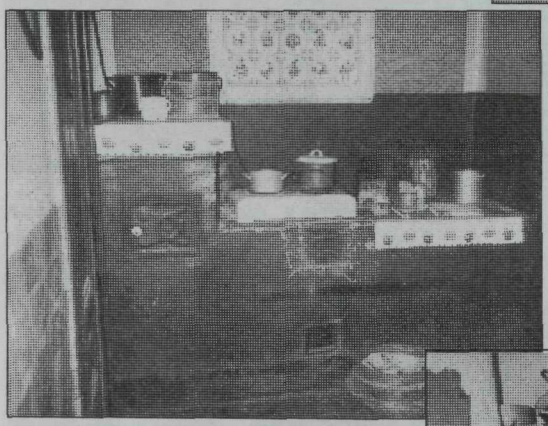

Vályogból rakott csikóspór. Jászjákóhalma, 1995

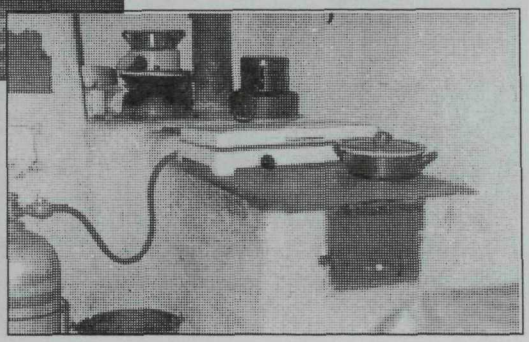

Vályogból rakott csikóspór, gázrezsóval kiegészítve. Tiszakürt, 1977

Tüzesgép. Mozsgó, századelő

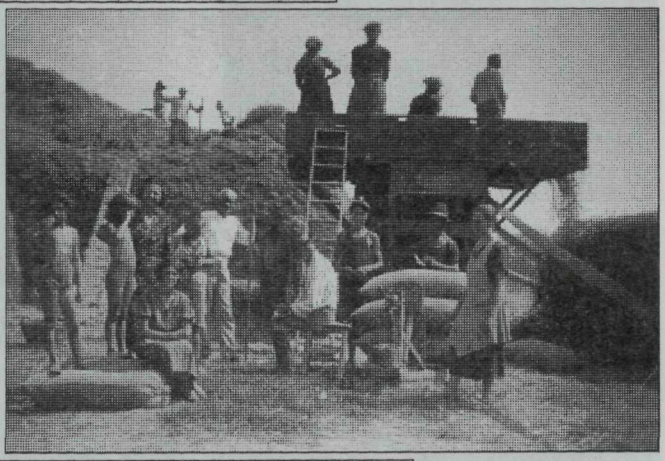

Motoros cséplőgép. Szamosszeg, 1940-es évek

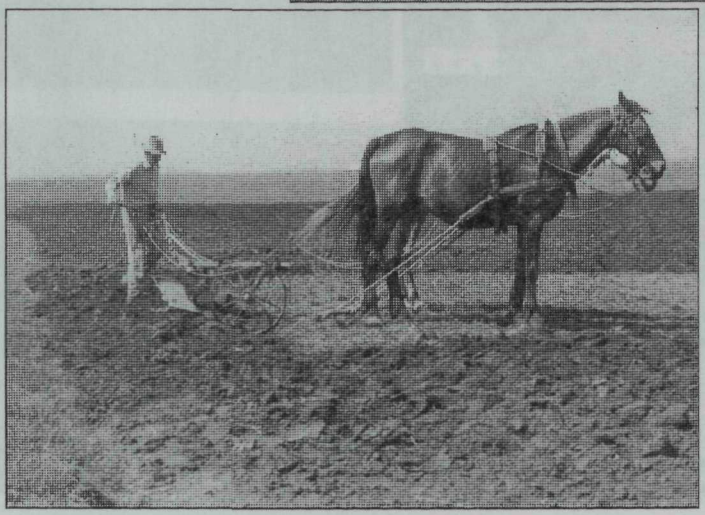

Szántás. Tiszavárkony, 1966

Szántás. Abod, 1966

Krumpli vetése barázdába. Szalonna, 1967

Tsz kinthagyott ekéje. Jászalsószentgyörgy, 1972

Kanász. Korlát, 1960

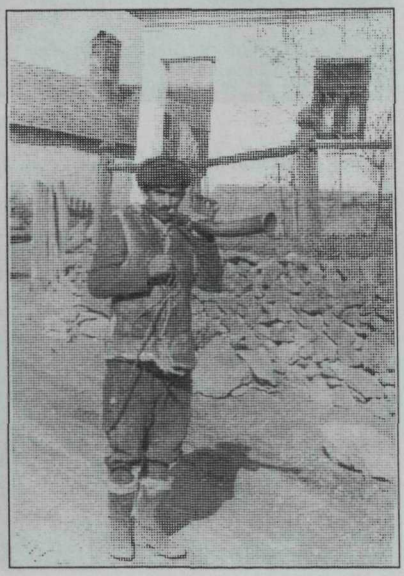

Út mentén legelő birkanyáj, a háttérben bontott tanyák. Jászágó, 1965

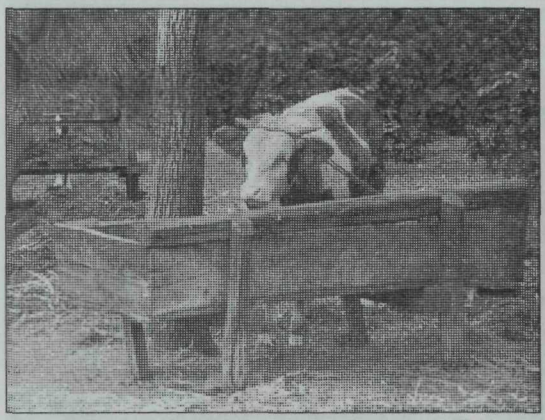

Nyári jászol. Kerekegyháza, 1967

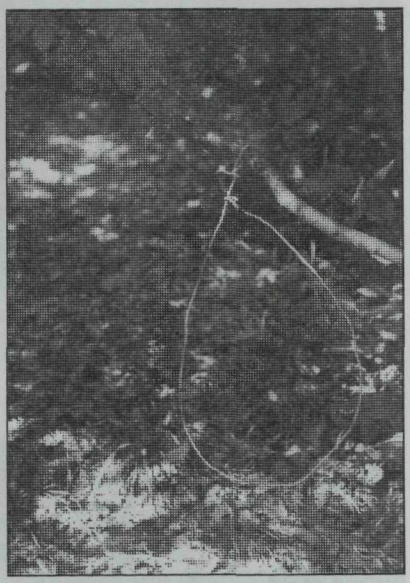

Őzfogó hurok. Mogyoróska, 1960

Lépes madarászás csalifájának készítése. Tiszapüspöki, 1969

Méhes tapasztott kasokkal. Gagyapáti, 1967

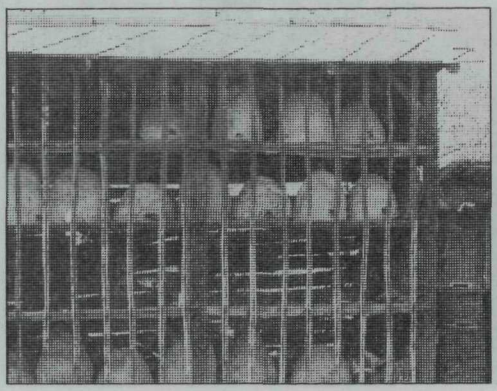

Kövek alatt megbúvó halak fogása. Várasfenes, 1989

Kiszántott tőkésszőlők. Jakabszállás, 1985

Kordonos szőlő. Jakabszállás, 1985

Piac részlete, Kisújszállás, 1970

Állatvásár. Belényes, 1992

A falu áruháza. Jakabszállás, 1985

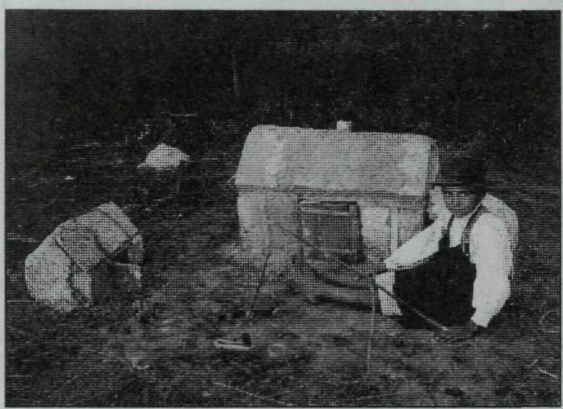

Gyermekjáték, gyermekviselet. Karcag (Vargha László felvétele, 1939)

Gyermekjáték. Jászszentlászló, 1970

Gyermekviselet. Borzova, 1979

Lovaskocsi. Mozsgó, 1980

A közlekedést és teherhordást forradalmasító kerékpár biciklikosárral. Kunszentmárton, 1970

Modern kerékpáros gyermekcsoport. Borzova, 1979

Lakodalom. Tiszakürt, 1979

Násznagyok őrzik a menyasszonytánc pénzét. Tiszakürt, 1979

Menyasszonytánc. Tiszakürt, 1979

DANKÓ IMRE

Hogyan állapították meg Jézus születésnapját?

Időszámításunk kérdései az ezredfordulón

Az elmúlt félévben a KLTE Néprajzi Tanszékén A számolás és mérés antropológiája címen tartottam speciálkollégiumot. Sokat bajlódtunk a számok meghatározásával, kialakulásuk és használatuk történetével, osztályozásával (sorszámok, természetes számok, tőszámok), a nyelv és a szám(-ok) kapcsolatával, a számképek, a számábrázolások jelentőségével. Mígnem a számhasználat alapján a kultúrákat *Thomas Crump* szerint három csoportba nem soroltuk „Az első csoportba tartoznak azok a kultúrák, amelyekben a számhasználat tisztán a gyakorlati életben fontos műveletekre korlátozódik, és nem alakult ki hozzáértők csoportja, akik a többi embernél magasabb szinten alkalmazzák ezt a tudást. E kultúrákban — csaknem kivétel nélkül — nem létezik írott történelem. Másodszor vannak az aritmetikában jártasabb kultúrák is, amelyekben a számhasználati módszerek emberek szűk körének előjogai. E társadalmakban már előfordul az írott történelem. Viszont nem törekszenek a számhasználati módszerek fejlesztésére és az élet szempontjából nem központi jelentőségű ismeretek alkalmazására. Ennélfogva tudomány előtti társadalmaknak tekintjük őket, még ha aritmetikai ismereteik történeti szempontú tudományos vizsgálódások eredményeképpen keletkeztek is. A harmadik csoportba kerülnek a modern kultúrák, amelyekben semmi sem korlátozza a matematikai tudás gyarapítását vagy új számhasználati módszerek kifejlesztését. Mindezt a társadalom el is várja, sőt bátorítja az efféle kezdeményezéseket. E kultúrák — beleértve a magunkét is — kevéssé érdekesek számunkra a hagyományos számhasználati módszerek tanulmányozása során."[1]

Előre nem is gondoltam rá, hogy ez a tárgykör a szemeszter vége felé milyen problémákat vet föl, milyen mértékben válik időszerűvé. Mindannyian tudjuk, hogy az ezredfordulóval kapcsolatosan miféle hiedelmek terjedtek el és tartották izgalomban a társadalom tekintélyes részét. Természeti katasztrófákról, mi több, világvégéről beszéltek az emberek és készek voltak minden rendellenest, vagy az általánostól csak valamelyest is eltérő jelenséget ennek a hiedelemnek a szemszögéből magyarázni. A legtöbb ilyen világvégét előrejelző jelenség az általánostól, a megszokottól eltérő időjárási változás, „rendellenesség" volt. Antropológiailag pedig közvetve a kultikus számokkal, a számmisztikával; közvetlenül pedig az időszámítás számokban megmutatkozó jeles fordulóival (év vége, századvég, ezredvég) álltak összefüggésben.

A kultikus számokról és a számmisztikáról szólva, mellőzve a rájuk vonatkozó sokrétű és széles körű irodalmat, ezúttal csak arra térek ki, hogy a kultikus számok általában a kettes szám (a 2) többszörözéséből +1 számból állanak. Az 1 különösebben nem bír

kultikus jelentőséggel, viszont minden tekintetben jelenti az elsőt, a legjobbat, a legnagyobbat vagy a legkisebbet, de mindenképpen a legfontosabbat, a legértékesebbet. Jelenti a kiemelést, a kitüntetést, az élen haladást, az elől ülést, az elsőséget, a páratlanságot. Az 1-es alapszám, természetéből eredően páratlan szám. De jelentését tekintve is az (például ilyen frázisainkban: „páratlan esemény, páratlan teljesítmény, páratlan gyerek, páratlan játékos, páratlan árú, első osztályú, vagy príma minőség, kiváló munka, „nincs párja a tokaji bornak" stb.) Mindez mennyire érthető volt például a régi iskola életében, ahol az első pad első helyére való ültetéssel, általában a ülésrenddel tüntették ki, ismerték el, nyilvánították ki értékelésüket a kiváló, a jó tanulókról. A régi osztályozási rendszer is ezt jelentette, amikor a kitűnő, a jeles osztályzat volt az 1-es és a rosszabb, a rossz, a 2-es, 3-as, 4-es. Voltak olyan főiskolák, ahol évfolyam-elsőkről beszéltek. Természetesen nem csak az iskolai életből vehetnénk példákat, hanem az élet minden más területéről is. Ha a jót, a kedvest, kellemest növelni, gyarapítani akarjuk, megduplázzuk az egyszeres jót, kiválót, kellemest. A 2-es szám nemcsak az 1 megduplázása, hanem a legfontosabb antropomorf eredetű számunk, mert két lábunk, két kezünk, két orrlikunk, két szemünk stb. van. Az ősember korán tudatosította magában, hogy dualista világban él, a jó párja a rossz, a kicsié a nagy, a sötétségé a világosság, a hidegé a meleg, a magasé az alacsony, a hosszúé a rövid és így tovább. Az emberiség is nőkből és férfiakból; két nemből áll. Korán kialakulhatott a pár fogalma, amely mindig két egymással szoros kapcsolatban lévő tényezőkből állt. Az pedig a legtermészetesebb dolog, hogy a pár fogalmában mindig ott van az egy is, ha másként nem, akkor úgy, hogy szemléletünk a párt egy egységnek, egy egésznek veszi. Jó példa ennek bizonyítására az, hogy a páros életjelenségeket, szerveinket, annak ellenére, hogy kézzelfoghatóan két darabból (részből) állnak, a szemlélet egynek, egy egységnek vette és veszi őket. Ezt nyelvileg fejeztük és fejezzük ki ma is legbeszédesebben, amikor például az egyik lábát elveszett emberről azt mondjuk, hogy féllábú (és nem egylábú, mint helyesen mondhatnánk). Vagy például az egyik szemét elvesztett embert sem egyszeműnek, hanem félszeműnek mondjuk; hasonlóan a félkezű emberhez. A 2-es szám páros szám és többszörösei is azok. Különösen megnő a 2-es szám mitikus jelentősége, ha az 1-es kétszerezéséhez, azaz a 2-eshez hozzáteszünk egy 1-est. Az így létrejött 3-as, az egyik legfontosabb kultikus szám, illetve kultikus számrendszereket építő alapszámunk. Ha csak egymagában használjuk is, a biztost, az igazat, az erőt jelenti, olyan erőt, amelyben a párt alkotó két 1-es, azaz a 2-es erejét, tartalmát még megtoldottuk egy, a kiválóságot jelentő 1-essel. A „háromszorozásnak" varázsereje van. Bizonyos varázsszavakat, ráolvasási szövegeket, áldó vagy átkozó szavakat, kifejezéseket háromszor kell elmondani, háromszor kell a sebet megmosni, bekenni, háromszor kell meghajolni a szentélyekben, a szent helyeken, „három az igazság" (három a magyar igazság), háromszor illik visszaadni, megtorolni a rajtunk esett sérelmet (háromszor veri Lúdas Matyi vissza a Döbrögitől kapott verést). A népmesékben három királyfi szerepel, a harmadik, a legkisebb a legjobb, a legügyesebb, a győztes. Neki kell három kérdésre felelnie, neki kell három próbát kiállnia (vagy hetet). Időszámításunk a hármas számon, illetve többszörösein alapul. Egy napnak három része van: reggel, dél és este. Egy nap 24 óra (8x3), egy óra hatvan perc (20x3), egy perc hatvan másodperc (ugyancsak 20x3). Egy év 12 hónapból áll (4x3). Különösen nagy fontossággal bír a hármas szám néhány sajátos többszöröződése. Kétszer három, azaz hat (három krajcár 1 hatos; tizenkét darab alkot egy

tucatot, de a hat darab alkotta mennyiség is fontos, önálló egységnek számító halmaz: féltucat stb.).

Különösen fontos a kétszer 3, azaz 6+1, vagyis a 7, a hetes szám. Mindenekelőtt határozottságot, erőt, fegyelmezettséget és magas fokú szervezettséget, pontosságot jelent. A 7-es a csillagászatban alapszám. A holdváltozás, ami a holdéves időszámítás alapja, 4x7, azaz 28 napnyi időtartam. Ugyanez a 28 nap rendkívüli fontossággal bír a genetikában is, a menses időpontjait jelenti. Hét bolygót ismerünk, amelyeknek közvetlen és meghatározó szerepük volt és van ma is időszámításunkban (a Nap, a Hold, a Mars, a Merkúr, a Jupiter, a Vénusz és a Szaturnusz). Ezeknek a bolygóknak közvetlen kapcsolatuk van a hetet alkotó hét nappal. Az egyik legismertebb csillagkép, a Fiastyúk 7 csillagból áll. Róma hét dombon épült, s hogy a magyar történelemből is vegyünk példát: hét törzsről, hét nemzetségről, hét vezérről beszélünk. Ahogy erről egyrészt Kemény Lajos Ethnographia-beli (1915) A hetes szám jelentősége[2]; másrészt *Bibó István:* A számok jelentése a IX—XIII. századi magyarság történetében című tanulmányából tájékozódhatunk.[3]

A hetes szám, a 7 tökéletességét több tárgy is példázza, mint például a menora is, amely nem más, mint egy álló talposzlophoz erősített három, végeiken gyertyatartóvá kiképzett kar mindkét oldalán való felhajtása. A három-három felhajtott, azaz hat (2x3) kar közepén foglal helyet a talposzlop, amelynek a hegyét (végét) ugyancsak gyertyatartónak képezték ki — hetedik karként. 7 főbűnről, 7 csapásról, 7 szentségről beszélünk, 7 szűk esztendőtől félünk, Tündérország hetedhét országon is túl van, a hétnek 7 napja van, a 7 főgonoszról is tudunk. Míg az ősi kockajátékban és a malmozásban a hármas szám (3) játssza a főszerepet, addig a kártyajátékokban általában a 7. Ne feledjük, hogy a magyar kártyában a lapok számozása 7-tel kezdődik, és hogy az egyik legnépszerűbb kártyajáték a huszonegyezés (7x3). A hetes szám — ahogy az eddigi példákból is láthattuk — nem egyértelműen értékes, jó, szerencsés szám. Bizonyos esetekben egyenesen a szegénységet, a kezdetlegességet fejezi ki, mint például a hétszilvafás nemes kifejezésben is. Baljós dolog és ezért nem szívesen vesszük, ha az asztalnál heten ülnek („heten vannak, mint a gonoszok") stb. Közismerten szerencsétlen nap a 13-a. Ami viszont nem más, mint 4x3+1 nap. Hogyne lenne hát elgondolkodtató, aggályokkal teljes egy olyan esztendő, egy olyan esztendőnek a vége, amely nem más, mint 666,333x3 esztendő, azaz 1999! Különösen akkor, ha az ezrest nem vesszük figyelembe, hanem csak a huszadik századot jelentő 999 esztendőre, azaz 333x3 esztendőre gondolunk!

Sajátos szerep jutott a 3 háromszorosának a 9-nek. Időszámításunkban, naptárainkban különösen, hiszen a számsor utolsó önálló számképe lévén az évtized, az évszázad, és mint láthatjuk, az évezred utolsó napját jelöli és márcsak ezért is számos hiedelem, babona kötődik hozzá. Közismert a kilencedfizetés, a katolikus liturgikus és paraliturgikus kilencedkilencedes gyertya. A kilences borda pedig a szövés, a szövőszék egyik alkatrésze. Sok helyen elterjedt a 9 kévéből rakott gabonacsomó, és ugyancsak több helyen ismert a kilences nevű fogócskajáték. A biológiában különösen nagy jelentőségű a 9-es. Gondoljunk csak arra, hogy az emberi terhesség kilenc hónapig tart. Mindezekhez a mozzanatokhoz számos hiedelem, szokás, babona járul, s talán akkor se járok messze az igazságtól, amikor azt mondom, hogy *Ecsedi Istvánt* az általa oly szeretett, annyiszor kutatott Hortobágy, illetve a hortobágyi kilenclukú híd késztette A kilences szám a debreceni ember babonájában című tanulmánya megírására.[4]

A csillagászat, a csillagjóslás, a napjainkban nagyon is elterjedt horoszkóp- készítés és egyéb jóslások ezeken a számokon és számrendszereken keresztül „látják a jövőt". A különböző csillagászati eredetű jóslásoknak, jövendöléseknek sarkalatos pontjai bizonyos évszámok, jubileumok, időrendváltások, évtized, évszázad és különösen évezredváltások. Ezek a jóslások, jövendölések olyan gyakoriak voltak, és oly sok problémát vetettek föl csak a legújabb időkben is — elsősorban az időszámítás körében, mindenféle bizonytalanságot keltve —, hogy időszámításunk helyes vagy helytelen, netán hibás voltával kapcsolatban szükséges néhány dolgot tisztázni.

Ez az utóbbi vélekedés, hogy tudniillik időszámításunk hibás, helytelen, oly széleskörűen elterjedt, hogy több esetben konkrétan megkérdőjelezték időszámításunk helyességét. Bő lehetőséget adva ezzel mindenféle képzelgésnek, félreértésnek, mindenféle gazdasági, társadalmi és kulturális ellentét felújulásának. Mielőtt ezekre a kérdésekre megpróbálok válaszolni, szükségesnek látom a lehető legrövidebben felvázolni azokat az időszámítási rendszereket, amelyeknek több-kevesebb közük van a ma érvényben lévő időszámításunkhoz.

Az emberiség története folyamán a különböző közösségekben más és más időszámítási rendszerek alakultak ki, a kérdéses közösség (kultúra) természeti földrajzi, gazdasági, művelt, vagy műveletlen, társadalmi és tanult, tapasztalt kulturális körülményeitől függően.[5] Ezek a rendszerek két nagy csoportra oszthatók aszerint, hogy az idő mérése alapjául a Holdat, a Hold változásait, vagy pedig a Napot, a Nap mozgását (járását) vették. Eszerint az időszámítás a lehető legszorosabb kapcsolatban állt és áll a csillagászattal, illetőleg a számolással, matematikával. Mindkét tudomány fejlettsége, fejlődése alapvetően befolyásolta az időszámítás kialakulását, menetét, fokozatos változásait. Összegező módon megállapíthatjuk, hogy a Hold járását alapul vevő (holdévekben gondolkodó) időszámítási rendszerek a régebbiek (kínai, babiloni, zsidó), míg a napjárást alapul vevők, a napévekben gondolkodók (itt vegyük figyelembe azt is, hogy hosszú időn át úgy tudták, hogy a Nap jár a Föld körül: felkél, a mennyboltozat tetejére megy, lenyugszik) az újabbak. Ennek a két alapvető rendszernek is számos fejlődési szintje és ennek megfelelő változata volt. A változatosságot növeli, hogy ismerünk több másfajta indítású rendszert is. Ez a nagyfokú változatosság alakította ki a kronológia tudományát. A kronológia egyik legfontosabb területe a különböző időszámítási rendszerek megismerése és egymással való összehasonlítása, a szükséges átszámítások elvégzése. A kronológia bonyolult viszonyai közt nehéz eligazodni és nyugodtan elmondhatjuk, hogy az időszámításokban esetenként megmutatkozó bizonytalanságok egyrészt ezekből a bonyolult és kellően nem tisztázott körülményekből, viszonyokból származnak.[6] Másrészt pedig az időszámításban résztvevő egyes tudományágak — csillagászat, matematika — fejlődése és gyakorlata során támadt értelmezési zavarok következtében alakultak ki.

A különböző időszámítási rendszerek alkotta naptárak legbizonytalanabb részei az időszámítások kezdeteinek meghatározása.

Minthogy időszámításunk kezdő időpontjául Krisztus születését tekintjük, először a zsidó időszámításról kell szólnom. A zsidó időszámítás babiloni hatás alatt fejlődött ki, úgynevezett holdnaptár. A rendes évet 12, a szökőévet 13 hónapra osztja. A rendes években 30 és 29 napos hónapok váltják egymást. Szökőévben azonban a hatodik hónap is 30 napos, de utána a 29 napos Veadar hónap következik. Újév napja az őszi napéjegyenlőséghez

legközelebbi újhold napja. A zsidó időszámítás kezdete a biblikus világ teremtése, amit átszámítva a Jézus születése előtti 3761. október 7-ében határoztak meg. Ez az időpontszámítás meghatározza Jézus születésének a dátumát is. Amennyiben a világ teremtése Kr. e. 3761-ben volt, akkor a Palesztinát meghódító Római Birodalom időszámítása szerint Jézusnak 754-ben kellett születnie.[7]

Ahhoz, hogy időszámításunkat megértsük, elsősorban a rómaiak időszámítását kell ismernünk. A római időszámítás már nem hold-, hanem napéveken alapult. Minden hónapnak 3 főnapja volt: a Kalendae, a hónap első napja, a Nonae a hónap 5. vagy 7. napja és az Idus, ami a hónap 13. vagy 15. napja volt. A hónapokat két nagy csoportba osztották aszerint, hogy a Nonae és az Idus a hónap melyik napjára esett. Az első csoportot azok a hónapok alkották, amelyekben 5-én volt a Nonae és 13-án az Idus: január, február, április, június, augusztus, szeptember, november, december. A második csoportba azok a hónapok tartoztak, amelyekben 7-én volt a Nonae és 15-én az Idus: március, május, július, október. Ezt a naptárt reformálta meg Julius Caesar, mert a „pontifexek hanyagsága miatt rendetlenségbe került". Julius Caesar természetesen nem maga dolgozta ki a reformot. Nagyon is tudatosan, hozzáértő tudósokra bízta a naptár rendbetételét. Rómába hívta a kor legnevesebb csillagász-matematikusát az alexandriai Sosigenest, aki a római Floriusszal együtt megalkotta azt a naptárt, amelyet az életbe léptető Julius Caesar után Julian-, vagy Julianus-naptárnak neveztek. Ez a naptár az évet 365 napra és 6 órára tette úgy, hogy minden negyedik évet szökőévnek nyilvánított. Az időszámítás kezdetét pedig Róma város alapításában, felépítésében határozta meg, ami a későbbi átszámítások szerint Krisztus előtt 754-ben lett volna.[8]

A Julianus-naptár nagyon hosszú ideig volt érvényben, 1582-ig, amikor is *XIII. Gergely pápa* reformálta meg. A reformra azért volt szükség, mert a Julianus naptár addigi használata során turhetetlenné vált a naptári év és a csillagászati év közti különbség. A Julianus-féle naptár az évet — mint ahogy már volt róla szó — 365 és 1/4 napban állapította meg, míg a pontosabb csillagászati számítások szerint 365 napot, 5 órát, 48 első és 48 másodpercet tartalmazott. A két időtartam közti különbség 1582-re már 10 napot tett ki, ennyivel maradt le a Julianus-naptár a tényleges állapottól. XIII. Gergely pápa ezt a 10 napot „beledolgozta" a naptárba, amit aztán róla Gergely-naptárnak nevezünk és néhány kisebb módosítással ma is érvényben van. A Gergely-féle naptárt azonban a keleti egyházak nem fogadták el s ott az időszámítás mindmáig a Julianus-naptár szerint történik.[9]

A Julianus-naptár érvényességi ideje alatt, Jézus születése, illetve a kereszténység elterjedése következtében időszámításunkban döntő változás ment végbe. Jézus születésének időpontját az időszámítás kezdetének véve az egész történelmet időszámítás szempontjából két részre osztották: Krisztus előtti (Kr. e.) és Krisztus utáni (Kr. u.) időszakra. Eddig mindig Jézusról beszéltem, de ezután, hogy a gyakorlat Krisztus születéséről szól és az időszámítást Krisztus születésétől számítja, a metszőpontot pedig Kr. e. (Krisztus előtt) rövidítéssel jelöli, ezután nekem is Krisztusról, Krisztus születéséről illik beszélnem. A választóvonal meghúzása, Krisztus születésnapjának megállapítása, illetve karácsony ünnepe idejének kijelölése nagyon nehéz és hosszú folyamat volt; évszázadok alatt érlelődött. És csak a IV. században valósulhatott meg, azután, hogy Konstantin császár 313-ban a milánói ediktumban biztosította a keresztények szabad vallásgyakorlatát, s hogy 324-ben a kereszténységet államvallássá nyilvánította. Krisztus születésének az időpontját,

tekintve, hogy az időpont megállapításához sehol sem található semmiféle pontos adat, dátum, úgy kellett hosszadalmas számításokkal megállapítani. A születésnap kijelöléséhez elfogadható közvetlen adatok hiányában következtetésekre szorultak. Ilyen, következtetésre alapot szolgáltató adat volt az, hogy Máté evangéliuma szerint Krisztus Heródes király uralkodása idején született, s az, hogy Heródes féltékenységéből, félelméből származott gyermekgyilkosságai elől szülei Krisztust is elmenekítették. Heródes időszámításunk előtt 37-től az időszámításunk előtti 4-ig uralkodott, tehát Krisztusnak e között a két dátum között kellett születnie. Egy másik ilyen következtetésre alkalmasnak tűnő adat az, hogy Lukács evangéliuma szerint az Augusztus császár rendeletére Quirinius szíriai helytartó által végrehajtott népszámlálás — amelynek kapcsán Krisztus szülei származási helyükre, Názáretbe mentek és Mária útközben, Betlehemben szülte meg Krisztust — időszámításunk után 6-7-ben ment végbe. A mátéi és a lukácsi adatok közötti éles ellentmondás is azt igazolja, hogy Krisztus születésének időpontja, de életrajzának más adatai tekintetében is a legnagyobb bizonytalanságban vagyunk, és voltak eleink is. Számítások alapjául szolgálhat az az adat is, hogy Krisztust Poncius Pilátus procurator, judeai helytartó hivatalnokoskodásának a közepe táján (Kr. u. 27—37 között) feszítették keresztre, amennyiben Krisztus, halálakor tényleg 33 éves volt. A Jézus Krisztus életrajzi adataiban észlelhető bizonytalanság oly nagy mértékű volt, hogy többen kétségbe vonták Jézus történetiségét is. Nyilvánvalóvá vált, hogy ilyen körülmények között, figyelembe véve minden értelmes hagyományt vagy hagyományrészt, meg kellett állapítani, ki kellett jelölni Jézus születésének évét. Jézus születése időpontjának meghatározásában nagy szerepe volt Eusebius egyházatyának (?270? — 338?). Eusebius meghatározása még a görög időszámításra vonatkozott, amikor is Krisztus születését Lukács evangéliuma (3:23) alapján a 194. olimpiasz 4. évére tette (i. e. 1.). Ettől a meghatározástól mintegy másfél száz évvel később, a szkíta származású Dionysius Exiguus (?— 496-ban ment Rómába, 526-ban halt meg) tért el. Dionysius Krisztus születésének évét már a római időszámításra vonatkoztatva számította ki és azt Róma alapításának 754. évében állapította meg.10 A születésnap meghatározásánál fontos szempont lehetett az is, hogy azt valamiféle természeti dátumhoz, fordulathoz kössék, vagy legalábbis közelítsék. Végül is abban állapodtak meg, hogy Jézus születésének napját az év leghosszabb éjszakájához, illetve az éjszakák rövidülésének megkezdéséhez kötik (december 21.), amit a rómaiak régtől fogva, mint a megújuló nap, a fény, a természet újraéledésének kezdetét több napon át megünnepelték (a győzedelmes, vagy legyőzhetetlen nap ünnepe: Sol invictus). A napünnep ezen motivációja tette különben ezt az időszakot alkalmassá arra, hogy új év kezdetének is vegyék. Azonban más szempontok is felvetődtek és végül is december 25-ében állapodtak meg. Eszerint, ha időszámításunk kezdetének Jézus születésnapját vesszük, akkor december 25-én kellene lenni az újévnek is. Azonban nem így van, mert a keresztény hagyomány újév napját Jézus körülmetélésének napjára, január 1-jére tette.

Jézus születésének dátumával kapcsolatosan tudnunk kell, hogy az hosszú időn át tartó előkészület eredményeként kijelölt időpontünnep, s mint ilyen, úgynevezett állandó ünnep. Ez magyarázza, hogy helyességén, vagy helytelen voltán nincs mit vitatkozni. Azt viszont nagyon is figyelembe kell venni, hogy Jézus születésnapja, karácsony ünnepe, december 25-e, nem azonos az újévvel. De minden tekintetben beletartozik a karácsonyi ünnepkörbe, amely adventet nem számítva, december 25-től január 6-ig tart. Ez a születésnap-

megállapítás azonban közel sem vált általánossá a keresztény világban. A keleti egyházak (orthodox egyházak) például nem fogadva el a Gergely-féle naptárt, ma is a Julianus-féle naptár szerint, kéthetes eltolódással ünneplik karácsonyt, Jézus születésnapját. A keleti egyházakban hosszú időn át Jézus születésnapját, karácsony ünnepét tartották újévnek is. Azonban az egyre jobban szekularizálódó társadalmakban, már csak a gyakorlati, a hasznossági szempontok miatt is január 1-jét fogadták el újévnek. Így azután karácsony ünnepe — bármikor ülik is meg, december 25—26-án, vagy a Julianus-naptár szerint január 6-án — nem évkezdet, nem újév napja.

Ezekből az eltérő mozzanatokból, számolási bizonytalanságokból következően mutatkoznak napjainkban is a század és az ezredforulót megkérdőjelező vélemények. Ezek a vélemények olyan és hasonló kérdéseket vetettek fel, mint amilyenek a Magyar Orthodox Egyház hivatalos lapjának, az Egyházi Krónikának az egyik múlt év végi számában láttak napvilágot. Így:

Mikor kezdődik a XXI. század?

A 2000. év közeledtével egyre aktuálisabbá válik ez a kérdés, mivel még mindig sokan azt gondolják, hogy a XXI. század, illetve a III. évezred 2000. január 1-jével kezdődik. Ez a bizonytalanság — úgy látszik — nemcsak hazánkban tapasztalható, hanem másutt is, például Oroszországban. Ezért a Moszkovszkij Cerkovnij Vesztnik szerkesztősége tanácsért fordult I. A. Geraszimov professzorhoz, a P. K. Sternberg asztronómiai intézet igazgatóhelyettesének. Jóllehet a kérdés roppant egyszerű, s a magyar sajtóban is megjelentek publikációk, amelyekből bárki könnyen tisztába jöhet a dologgal, az alábbiakban közöljük Geraszimov professzor kézenfekvő válaszát.

Ha a keresztény és nemzetközi időszámítás kezdetének az első év első napját (január 1-jét) tekintjük, a XXI. század 2001. évi január 1-jén kezdődik. Máskülönben az eddig eltelt évszázadokból valamelyike nem 100, hanem 99 évből állt volna. Ugyanis — feltételezve, hogy az évszázad száz évet foglal magába — ha a XXI. század kezdetének 2000. január 1-jét tekintjük, az első évtized, évszázad, évezred a Krisztus előtti 1. évben, annak első napján kezdődött. A számítás kétértelműsége onnan ered, hogy Krisztus születését a hagyomány az időszámításunk előtti év decemberének 25. napjára helyezi. Sajnos, az egyik vagy másik számítás helyessége mellett semmiféle csillagászati argumentum nem hozható fel.

I. Z.11

Geraszimov professzor talányos véleményéhez az eddig elmondottak alapján a következőket kívánom hozzáfűzni:

1. Geraszimov professzornak azzal a véleményével egyetértek, hogy a „kérdés roppant egyszerű".

2. Nem szabad összekeverni a Julianus-naptárt a Gergely-naptárral, illetőleg tudomásul kell venni, hogy Jézus születésnapját illetően a két keresztény közösség között kalendáris különbség van.

3. Tudomásul kell venni, hogy időszámításunk kezdete nem Krisztus születésnapja, hanem január 1-je. Ezért helyes az a rövidítés, amely i. e. alakban az időszámításunk kezdete előtti időket jelzi.

4. Tudomásul kell vennünk, hogy a számsor nem 1-gyel, hanem 0-val kezdődik. Eszerint az első század 0—99 évig tartott. A könnyebb megértés kedvéért azt is megemlítem, hogy az időszámítás folyamatában nincsen jelen idő. Csak múlt és jövő van. Ezért is találtatnak azután sokan abban a számolási tévedésben, hogy egy században nincsen száz, csupán csak 99 év. A 99. év vége, 24. órája egyben a 100. év kezdete is, a 0-val kezdődő új év első másodperce. Ezért kell hozzászoknunk ahhoz, tudatosítani magunkban, hogy minden évszázad évszáma két első számjegyénél 1-gyel magasabb számtartományban van. Például 1526, a Mohácsi vész éve, nem a 15. (XV.) században volt, mint esetleg helytelenül, az évszám két első számjegye alapján gondolhatnánk, hanem a 16. (XVI.)-ban.

5. Mindez nagyon szépen ábrázolható a számvonalon és megnyugtató módon igazolja például azt, hogy 1999 a huszadik század utolsó, záró éve volt; a húszadik században a századik év, s hogy a XXI. század 2000. január 1-jén 0 órakor kezdődött.12

Bízzunk benne, hogy békés-boldog, eredményekben gazdag esztendő lesz !

Jegyzetek: 1. Thomas Crump (fordította: Dankó Zoltán): A számok antropológiája. Édesvíz Kiadó. Bp. 1998. 33—34. — (Az idő tapasztalata 98—100., Az időmérés 100—105., Az időértelmezések használata 105—109.) — 2. Kemény Lajos: A hetes szám jelentősége. Ethnographia, XXVI. 1915. 59—63. — 3. Bibó István: A számok szerepének és jelentésének kialakulása az emberiség történetében. A számok jelentése a IX—XIII. századi magyarság történetében. Szeged, 1935. — Antropológiai szempontból figyelemmel kell lennünk Bibó István egy korábbi tanulmányára is: A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története. Bp. 1917. — 4. Ecsedi István: A kilences szám a debreceni ember babonájában. Népünk és Nyelvünk, I. 1929. — Vö.: A Magyar Néprajzi Lexikon 4. kötetében található Számok címszóban foglaltakkal. MNL. 4. Bp. 1981. 549—550. — 5. Hahn István: Az időszámítás története. Gondolattár. Bp. 1960. — Tanulmányomban nem erre, hanem Hahn István: Naptári rendszerek és időszámítás. Gondolat Zsebkönyvek. Bp. 1983. című munkájára hívatkozom. — 6. A kereszténység története. (The History of Christianity). Bp. 1996. 12—36. — Vö.: Időrend. 1. Az Ószövetség időrendje; 2. Az Újszövetség időrendje. Bibliai nevek és fogalmak. Bp. 1988. 104—105. — 7. Hahn I. id. m. 43—47. — Vö.: Szentpétery Imre: Oklevéltani naptár. Bp. MTA . 1912. Fakszimile kiadás: 1974. 22—23. — 8. Hahn I. id. m. 48—55. — Vö.: Szentpétery I. id. m. 12—16. — 9. Hahn I. i. m. 56—58. — Vö.: Szentpétery I. i. m. 16—17. — 10. Hahn I. i. m. 104. — 11. I. Z.: Mikor kezdődik a XXI. század ? Egyházi Krónika, XLVIII. 1999. 5. szám, 8—12. A számok ökológiája. Záró fejezet Thomas Crump i. m.-ban, 164—168.

ÁGFAY ANTAL

Kereszténység, államiság és Szent Korona egysége hazánk elmúlt ezer esztendejében

Elöljáróban leszögezem, hogy a következőkkel nem szándékozom azok számát növelni, akik hivatalosan megemlékeznek hazánk, Magyarország elmúlt ezer esztendejéről. Amikor azt mondom, hogy sokan és sokat fognak beszélni erről az évfordulóról, elsősorban nem a hivatásos és hivatalos szónokokra gondolok, akik valamilyen meghatározott célból és indíttatásból foglalkoznak e témával, hanem azok jelennek meg lelki szemeim előtt, akik baráti körökben, együtt utazók társaságában, esetleg borospoharak mellett váltanak majd szót hazáról, kereszténységről, államról, Szent Koronáról, vagyis mindarról, ami lényegesen befolyásolja életünk alakulását. Bízom abban, hogy a jubileumi esztendő leteltével nem apad el a beszélgetés szava, hanem folytatódik, folyamatossá lesz. Mivel a köztudatban eléggé hiányos ismereteket tükröző felfogások és elgondolások nyomaira bukkanhatunk, szükségét érzem e beszélgetések és ezeket megalapozó ismeretgazdagítás fontosságára felhívni a figyelmet, egyszersmind az utóbbit célzandó, néhány, vallási szempontból megközelített gondolat közreadását.

Bár nem szükséges magyaráznom a múlt ismeretének nélkülözhetetlenségét, néhány mondat erejéig mégis foglalkozzunk ezzel, részben a témára való ráhangolódásként, részben pedig, hogy világosabbá váljék az az alap, amelyre ráépítem mondandómat. Segítségemre vannak a néhai egri főpapnak, Samassa József bíboros érseknek a honfoglalás millenniumát ünneplő beszédének szavai „Ha a nemzetnek ezeréves hosszú útját áttekintjük, nemcsak a jelen tüneményeinek magyarázatát leljük meg, melyek a természeti s erkölcsi erők törekvéseinek eredményei, de sejthetjük a jövő titkait is. Mert miként a múlt a jelent szülte, úgy hordja ez méhében a jövendőt. Hasonló okok rokon körülmények közt hasonló eredményt hoznak létre s valamint a múltnak eseményei magyarázatul szolgálnak a jelen megérthetésére, úgy a jövőt a múlt és a jelen tüneményeiből, ha bizonyosan látni nem is, nagy valószínűséggel gyanítani lehet.

Ha tehát a nemzet elődeinek ősi erényeihez hű marad, azok ápolásában és kifejlesztésében keresi haladását és művelődését, ha mindazt, ami jó, igaz és szép — ezek képezik ugyanis egy nemzet értékét és becsét —, tettei által a haza üdvére megvalósítani törekszik, szóval, ha ezeréves történelméből megtanult ismét történetet éspedig még jobbat csinálni: akkor Isten őrszeme alatt nagy és dicső jövőt várhat. Mert a történelem tanúsága szerint azon birodalmak állottak fenn legtovább, ahol a jó erkölcsök, az erény legtovább uralkodtak. Az erkölcsi erények első létfeltételei a népeknek, ezek képezik legfőbb javát.

És ezért a magyar nemzet is jövő nagyságának vagy bukásának okait önmagában hordja és lételének ezen két ellentétes időpontja nem lesz más, mint magaviseletének jutalma vagy büntetése."[1]

Valóban, súlyos bajnak és nagy (bár be nem ismert) gyengeségnek a jele, ha valamely nemzet megfeledkezik múltjáról, vagy azt tiszteletlenséggel emlegeti. S ha egy nemzet nem tartja fontosnak saját történelmét hitelesen föltárni, mert azt hiszi, hogy jövőbeli fejlődéséhez az évszázados eseményeknek nincsen köze, az nem alapíthat új társadalmat, mert az nem épít, hanem rombol. Mint azt sokan gondolnák, a múlt nem áll szemben a jelennel, miként a halál sem az élettel, amelynek szerves része. Egy nemzet egészséges fejlődésének gyökerei múltjának ősi hagyományaiban rejlenek, azokból táplálkoznak.

Amikor keresztény államiságunk ezer esztendejére gondolunk és próbáljuk annak minél több titkát megfejteni, rácsodálkozunk a múltunkat jelenünkkel összekötő, történelmi eseményeket elénk sorakoztató fényes ívelésre, amely nem ér véget napjaink ünnepi eseményeivel, hanem reményünket, bátorságunkat erősítve a jövőbe mutat és vezet.

Az ezeréves ív kiinduló támpontja

Mint egy gigantikus híd ível át nemzetünk történelmének elmúlt ezer esztendején az a vezérlő eszme, amely meghatározója s egyben mozgatórugója is az egyes generációk cselekedeteinek, s amelyet így hívunk: kereszténység. A kereszténység mint tanítás és mint életforma kapcsolódott népünkhöz az új hazában, s lett állandó társa. Ős eleink kereszténnyé válásának legfőbb szorgalmazója és azért legtöbbet is cselekvője az a Szent István király, akit Isten annyira kitüntetett, hogy áldott jobbját már itt a földön megoltalmazta az enyészettől, az Egyház pedig istenes élete és csodái alapján már 1083-ban az összes európai királyok közül legelsőnek forma szerint is szentjei közé iktatta, s ezáltal tiszteletét az egész keresztény világban egyetemessé tette.

Szent István olyan keresztény (krisztusi) volt, aki komolyan vette keresztény hivatását és küldetését a világban élő Egyházban. Komolyan vette keresztségi ígéretét, vagyis folytatta Krisztus megváltó művét azon a helyen és körülmények között, ahová őt Isten állította. Jézus példájára tanította, kormányozta és megszentelte környezetét. Dacolva kora pogányságával és a gyakran előforduló meg nem értésekkel, vállalta a tanúságtételt Krisztus mellett: imádkozott, böjtölt, szentmisére járt, tudott bőkezűen adakozni és nagylelkűen megbocsátani; tudott lelkiismeretesen, becsületesen és szorgalmasan dolgozni, s tudta keresztény szellemben nevelni gyermekeit és népét. Királyként is megmaradt hívő kereszténynek, aki elkötelezett, öntudatos és felnőtt hívőként saját szavával és tettével, vagyis életével hitelesítette hitét.

Legtöbbször úgy állítják be Szent Istvánt, mint aki pusztán nemzetpolitikai okokból (vagyis, hogy ezáltal megmaradjon a nép a már keresztény környezetben) szorgalmazta volna a keresztény hit fölvételét. (Ez inkább vonatkozik két elődjére, Taksonyra és Gézára, kik, bár látták a kereszténység előnyeit, maguk mégsem lettek hívőkké.) István elsősorban volt keresztény, s mint ilyen töltötte be politikai életfeladatát. Saját magán „próbálta" ki a

kereszténységet és ez alapján döntött úgy: ez az az életforma, amely egyedül alkalmas földi életünk minden fölmerülő kérdésének megválaszolására. Ezt a fölismerést osztotta meg népével, amikor egy lényegesen gazdagabb életet kínált az addigi helyébe a kereszténységgel.

Válságos időkben alapította, szervezte és szilárdította meg első királyunk a magyar hazát és mentette meg a kalandozó népek sorsától a nemzetet. Felismerte, hogy az a társadalom, melynek a puszta legalitáson kívül más támasza nincs, a jólét s a hatalom csillogó látszata mellett is bensejében hordja már bukásának lappangó csíráját: állandóságába vetett reménye pedig önmaga balga becsapása, áltatása, megcsalása. Tudta, hogy minden társadalom igazi élete az erkölcsi élet, az erkölcsiség pedig a hiten alapszik, amelynek letéteményese a vallás, az Egyház. A polgári hatalom a rossznak csak külső kiirtására, elfojtására szorítkozhat, hogy így a jó felszabadulhasson, s természete szerint kifejthesse termékenyítő erejét. Az állam és az Egyház tehát természetüknél fogva szükségképpen érintkezésbe kerülnének egymással, s a két hatalom együttes munkájából kél ki aztán egyetértő törekvésük összhangjának szép virága.

A Szent Korona

Szent István keresztény (tehát európai!) szempontból nemcsak alkalmas volt a királyi trónra, hanem képes is annak elfoglalására és megtartására. De ki adhatott neki királyi méltóságot?

A nyugati kereszténységben a X. században általános volt a vélemény, hogy uralkodói cím és felségjelvények adományozása császári előjog. Az állami és egyházi élet azonban akkor annyira összefonódott, hogy a császár ezt az előjogot a pápa beleegyezése nélkül nem gyakorolhatta. De a pápa sem tehetett valakit csak a saját akaratából királlyá. A magyar királyság formai megalakításához tehát szükség volt úgy a pápa (II. Szilveszter), mint a császár (III. Ottó) hozzájárulásához.

Ennek a két hatalomnak, a pápainak s a császárinak egyetértése tette lehetővé, hogy Szent István kívánsága olyan gyorsan és problémamentesen teljesült. A magyar állam szempontjából pedig roppant lényeges mozzanat, hogy István királlyá emelése nem jelentett hűbéri viszonyt a császársággal szemben, hanem független, önálló királyság maradt. Ennek az állami önállóságnak jele és biztosítéka volt többek között a magyar egyház függetlensége a német egyháztól.[2]

A koronázás megtörtént, s Szent István fejét egy olyan korona érintette, amely nem csupán királyi fejdíszként, ékszerként jelezte az ő királyságát, hanem amely beavatta a királyi hatalomba, méltóságba, szolgálatba. Ez a korona már akkor többet jelentett egy egyszerű tárgynál, ahogyan elnevezése azóta is jelzi: Szent Korona. A Szent Korona fölébe emelkedett a nemes anyagnak, amelyből készült, fölébe a trónnak, fölébe a királynak, mert mint személy, mint élő minőség a közjog és a patrimoniális szakrális hagyomány letéteményese.

„Különös jellegzetessége a Szent Koronának, hogy míg Európában és Európán túl is az állami-nemzeti-történelmi folytonosságot dinasztiákhoz, etnikumokhoz, alkotmányhoz, továbbá valláshoz, filozófiai-ideológiai elvekhez, vagy ezek kombinációjához kötik, addig Magyarországon a legújabb időkig a magyarság körében a Szent Koronához. Így a Szent Korona és általa a (történeti) alkotmányosság a magyarság (a nacionalitást nem tagadó) önazonosságának, a világban történő önmeghatározásának fundamentális része."[3] — S amikor 1038. augusztus 15-én Szent István végrendeletileg a Szent Szűzre bízta mindazt, amit alkotott, s mindazokat, akiknek addig a gondját viselte, tette ezt a Szent Korona felajánlásával; ezáltal még inkább egybefűzte a Szent Korona képviselte magyar népét azzal az Istennel, akinek kegyelméből „istenfiúsági elven" kormányozhatott.[4]

„A Szent Korona szuverenitása, Szűz Máriához kötöttsége miatt, elsődlegesen katolikus és szakrális tartalmú és hagyományú. Ugyanakkor az isteni erővel védett nemzeti egység és közszabadság (amely a személynek és a rendeknek, mint testületeknek, valamint egyes etnikumoknak autonóm jelleggel volt biztosított), olyan közjogi és politikai jelentőséggel bírt, ami túllépett a vallási megosztottságon.

Az Erdélyi Fejedelemségnek a magyar Szent Koronához viszonyított közjogi helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a reformált vallások szabadságáért vívott küzdelem összefügg azzal a harccal, ami azért folyt, hogy az Erdélyi Fejedelemség ne szakadjon ki közjogilag a Szent Koronából.

A Szent Korona kapcsolta Erdélyt állandóan Magyarországhoz.[5]

Szent István a királlyá koronázással hozta Európa népeinek tudomására az új, keresztény állam megalakulását. Ezután a Szent Korona védelmében és felhatalmazásával a térítés és egyházszervezés eredményeit törvényekkel biztosította, melyek egyúttal a kialakulóban lévő feudális osztályrend védelmét is szolgálták. Jóllehet a pogány nép kereszténnyé tétele, a feudális társadalmi rend megszilárdítása és a feudális állam megszervezése szigorú intézkedéseket és törvényeket követelt meg, Szent István törvényei mégis sokkal emberségesebbek voltak (talán nem véletlenül!), mint azoké a kortárs uralkodóké, akiknek hasonló feladatokkal kellett megbirkózniuk.

Joggal írhatta Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján: „A Szent király Isten és a haza ügyét bölcsességgel és jósággal, igazságossággal és erélyességgel, imádságos lélekkel és mély vallásossággal, nemzetének rajongó szeretetével és Isten akaratán való megnyugvással szolgálta szüntelen. Róla sem hazai, sem mint minden vonatkozásban tökéletes embert, mint nemzetének igazi apostolát és atyját, mint a középkor legismertebb, legnépszerűbb és legtekintélyesebb katolikus uralkodóját, egyházának pedig nagy szentjét mutatják be mind a közeli szomszéd, mind a távolabb lakó népek között. Szent István valójában világviszonylatban is egyike volt a legkiválóbb uralkodóknak, a magyar történelemnek pedig senkitől felül nem múlt legnagyobb alakja, aki nemzetét a szent hit útján a földi és örök célra vezérelte.

A szent király imádságos lélekkel, igazságossággal és szeretettel összefogta a nemzetet és a királyt, összefogta az államot és a magyar egyházat, és mind a négyet Istenbe kapcsolta bele, mert az idők végéig fennmaradó katolikus Egyházzal és az örök Istennel való szoros kapcsolattól remélte nemzete és az országa fennmaradását. Ez a nagy összefogás nemzetünk és országunk eddigi fennmaradásának oka, ez jövendő életünk záloga."[6]

Új eszmei áramlatok

A kereszténység és az államhatalom gyümölcsöző együttműködéséről szemléletesen ír egy múlt századi egyháztörténész: „A magyar egyház megalapítójának s első szervezőjének, Szent István királynak vallásos szellemét középkorban élt utódai is örökölvén: hazánkban az egyház és állam közt általánvéve jó viszony s folytonos egyetértés uralkodott. Igaz ugyan, hogy olykor-olykor előfordultak némi állami visszaélések; de ezeket az egyház által megintett fejedelmek többnyire készséggel megszüntették, s emellett a magyar hierarchiája további szervezését is gondjaik tárgyává tették; s a magyar egyház kebelében mutatkozó fegyelmetlenség eltávolításához is segédkezet nyújtottak."[7]

A kereszténységnek és az államhatalomnak azt az egészséges együtt haladását, egymás mellett haladását s bizonyos egységét, amelyet a Szent Korona nemcsak jelképezett, hanem biztosított és védelmezett is, a középkor végén jelentkező (s annak végét is jelentő) új szellemi irányzatok próbálták megkérdőjelezni és negligálni. Ezeknek a törekvéseknek két fő mozgatórugója volt, amelyet természetesen minden illetékes szóban ugyan tagadott, cselekedeteik azonban bizonyították a feltevés helyességét. Első a hatalomratörés (szinte mindegy, milyen áron), de mert ezt a legtöbbször becsületes úton nem lehetett (s ma sem lehet) elérni, valamilyen módon ki kellett iktatni azt az eszmei és gyakorlati hatalmat, amely akadályt jelentett, vagyis a kereszténységet: ez a második meghatározó tényezője az új eszmei áramlatoknak.

Hogy mik voltak a szabad szellem elszabadulásának okai, arról már sokan és sokat írtak, röviden mégis érintenünk kell ezt a kérdést is. Hogy világosabban lássuk tárgyalt problémánk kibontakozását, s könnyebben tehessük meg első lépéseinket a megoldás felé. Szükséges először az általános áttekintés, hogy lássuk, milyen erők működnek Európaszerte, melyek voltak a hazánk életére is kihatók.

A virágzó középkort és a bizonyos hullámzást mutató újkort nem egy éles határvonal választja el egymástól, hanem egy átmeneti korszakot fedezhetünk föl a kettő között. Ennek ismertető jegyei pedig akkor lesznek igazán világosak előttünk, ha összehasonlítjuk az előzővel és az utána következővel. Az újkornak majdnem teljes fogalmi kincse, rendszere és értékelése merőben más, mint az előzőé. A közfelfogás önkéntelenül is másként értékeli a viszonyt az ember és a természetfelettiség, az ember és a természetes világ, az ember és az állam, az ember és a jog, az ember és az Egyház kapcsolataiban.

Az előző korban a természet értékelése a természetfelettivel szemben háttérbe szorul. A középkor szelleme a természetes világot majdnem csak mellékességnek tekintette, amely elsősorban a természetfelettivel való vonatkozásaiban érdekelte. Előtérbe lép a természetes világ iránt való érdeklődésnek egy olyan foka, amely önkéntelenül is a természetes világot tekintette értékesebbnek: később nem is habozott a maga elveit a természetfelettitől függetlennek tekinteni, s a természetfelettit a természetes világ értékelési rendjének alávetni. A középkori világérzésben a hívő elsősorban kereszténynek tudta magát, nemzeti hovatartozásának jegyei jórészt háttérbe szorultak e mellett az alapérzület mellett; ekkor pedig már fellép a különböző nemzeti kultúrák fejlődése. Velük párhuzamosan megindul a nemzeti államok kialakulásának folyamata, az európai állammisztikáé. A politikai események is a kor formai fő jellemvonását mutatják: egy átmeneti kor jellegét.[8] „Míg a

műveletlen Ázsia, Afrika és Amerika vad nemzetei örömmel hallgatták az evangéliumnak eddigelé sajnosan nélkülözött igéit, azalatt a művelt Európának egyes keresztény bölcsészei tudományukban elbizakodva az előttük unottá s megvetetté vált ősi hitet lerombolni s annak romjain az ész segélyével egy új vallást teremteni, helyesebben mondva a régi pogány hitetlenséget újra felélesztení törekedtek."[9] Ezt nem csupán kuriózumként idéztem, hanem a benne megfogalmazódó igazság miatt is.

A XIV. század filozófiai irányzatának, a nominalizmusnak (mely többek között a filozófiát teljesen függetleníti a hittől és az egyházi tekintélytől, a filozófiában teljes szabadságot követel minden véleménynek, vagyis a szabad gondolkodást hirdeti) a hatása káros és bomlasztó volt: megalapozása és igazolása lett a középkorellenes humanista reneszánsz gondolatnak, mely a filozófiát a teológiától teljesen elszakította, s a filozófia értékmérését az autonómnak kijelentett embertől véve, elősegítette a pogány gondolatnak keresztény fölé való emelését.[10]

Hazánkban a feudalista anarchia s az ebből fakadó vallási hanyatlás (ezek együttesében pedig a szabad gondolkodás itthoni kialakulásának melegágya) fő oka, hogy a központi hatalom ereje fokozatosan meggyengült, a birtokaikat minden eszközzel növelő főuraké pedig félelmetesen megnőtt. Az általános eldurvulás és fejetlenség szelleme megmételyezte az egyháziakat is. A tűrhetetlen állapotok megjavítására tett pápai kísérlet (III. Miklós pápa követe Budán nemzeti zsinatot hívott össze) azonban eredménytelen maradt. A zsinati rendelkezéseket (amelyek egyébként igen jók voltak) sajnos az országban uralkodó anarchikus állapotok miatt (Kun László regnálása) nem lehetett megvalósítani.

Az eddig soroltak ismeretében (s ha az itt nem említett okok tömkelegét is figyelembe vesszük) nem lehet csodálkozni azon, hogy a nyugati keresztény népközösséget összetartó erők a késői középkorban fokozatosan meggyengültek, és a nyugati kereszténység mind több életmegnyilvánulását egyre inkább az Egyháztól függetlenül és önállóan kezdte élni. A szétesési folyamattal párhuzamosan az avignoni fogság, az Egyházon belüli hatalmi harcok (pl. a három „pápa" skandaluma) s a reneszánsz pápák elvilágiasodása a pápaságnak a virágzó középkorban még mindenek fölött álló tekintélyét és erejét katasztrofálisan meggyengítette. Az erejében megingott pápaság nem volt képes az egyházban mindinkább szaporodó visszaélések megszüntetésére és az elengedhetetlenné vált reformok végrehajtására sem. A XVI. század elejére megértek annak a nagy „vallási forradalomnak" a feltételei, amelyek az Egyház testéről egyre több közösséget szakítottak le.

A robbanásszerű hitújítás alapvetően más hatást váltott ki a katolikus Egyházból és mást a vallásújítás következtében keletkezett új irányzatokból. Míg a katolikus Egyház fokozatosan magára talált, rendezte sorait, megújította önmagát, belsőleg egységessé, külsőleg hódítóképessé vált, addig a protestáns vallások osztódni kezdtek, s egyre több vallási irányzatra szakadtak szét. Ezek az irányzatok pedig nemcsak a katolikus Egyházzal álltak szemben, hanem rendszerint egymással is. De mert a hitújítás során Luthertől kezdve egyetlen vezető sem vonakodott a világi hatalom eszközeit a hitújítás szolgálatába állítani, erre mintegy válaszul mind az Egyház vezetői, mind a katolikus fejedelmek is nem csupán eszmei, vallási módszerekkel éltek, hanem bizonyos mértékben a világi hatalom eszközeit is igénybe vették. Mindez sajnos a vallási küzdelmet a politika, sőt a fegyveres harc síkjára is kiterjesztette.

Meggyőződésem, hogy bármilyen mélyre is süllyedt az Egyházat alkotó hívők (vezetők és egyszerű laikusok) lelkisége Európa egyes részein, a reformáció mégsem volt ennek szükségszerű következménye. Mindig fennállt ugyanis egy belső megújulás lehetősége; a spanyol egyház egész XVI. századi történelme mutatja, hogy ezt meg is lehetett volna valósítani.

Még valamire fontos felfigyelnünk. A katolikus Egyház vezetőit számtalanszor vádolták azzal, hogy túlságosan is sokat törődnek evilági hatalmukkal (mely kritika egyébként sokszor helytálló volt!), miközben állapotbeli kötelességeik háttérbe szorulnak. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a kálvinizmus saját híveit felelősségteljes cselekvésre nevelte világi dolgokban is. Kálvin és követői az evangéliumban nemcsak üdvösségünk jóhírét látták, hanem a törvényt is, mely meghatározza az emberek társadalmi életét. Ezért kapcsolta be céljai elérésére az államhatalmat is (s ezért lett a kálvinizmus az európai politika fontos tényezője).[11] Amit kárhoztattak a hitújítók a katolikus Egyházban, ők hasonló hibákba estek (az evilági hatalom polipkarjaiból pedig borzasztó nehéz kiszabadulni).

Röviden megállapíthatjuk tehát, hogy a reformációnak nemcsak az Egyházon belül kialakult, hanem külső, főleg társadalmi és politikai okai is voltak, mely utóbbiak gyökereit a szabadgondolkodás talajában fedezhetjük fel.

Az új eszmei áramlatok gyümölcsei

Jézus akkor mondotta híres megállapítását, amikor tanítványait óva intette a hamis prófétáktól, a hamis tanítások hirdetőitől: „Minden jó fa jó gyümölcsöt terem, a rossz fa pedig rossz gyümölcsöt terem... A gyümölcseikről ismeritek fel őket." (ti. a hamis prófétákat). (Mt. 7,17.20)

A XV—XVI. század fordulóján (gyakorlatilag Mátyás király halála után) az egyes főurak hatalmi törekvései szinte előre vetítették az ország későbbi sanyarú sorsát. Sok hatalmasságot már régen nem a hite, nem a hazaszeretete, nem a népe iránti kötelességtudat vezérelte, hanem saját vagyonának és politikai hatalmának a gyarapítása. A rossz fa megtermette rossz gyümölcsét például a mohácsi csatamezőn. Az ország politikai és területi szétziláltsága pedig elősegítette az addig egységes vallású nép szellemi és lelki szétdarabolódását (bár ennek sikeréhez hozzájárult a világi birtokosság vagyonszerzési vágya is). A 150 éves török jelenlét, az európai vallásháborúk begyűrűzései s a király nem magyar volta tovább tágította a szakadást a nemzet egységén. A Szent Korona és népe valóban válságos két évszázadot élt át; az erőből pedig még szükség volt az ezt követő időszakra is, amely szintén próbára tette a magyarságot.

Röviden tekintsük át, miként alakult a szellemi, erkölcsi élet Európa nyugati felén azalatt, amíg a magyarok a fizikai túlélésért küzdöttek (és a keresztény Európáért!), illetve próbáltak mindenféle szempontból talpra állni.

A birtokállományukban megszilárdult keresztény vallások belső életében a XVII. század közepétől kezdve fokozatos hanyatlás indult meg. A reformok iránti lelkesedés

lelohadt, a vallási közömbösség fokozódott, mind többen szakadtak el a tételes vallásoktól; protestáns egyházak egyre inkább az államhatalom függvényeivé lettek, ugyanakkor a katolikus uralkodók megkísérelték országaikban a katolikus vallást hatalmi érdekeik szolgálatába állítani (példa rá az államegyház kiépítése Franciaországban és az osztrák birodalom területén, ami a legközvetlenebbül érintette nemzetünket is). A vallási hanyatlást nagy mértékben előmozdította a felvilágosodás is, ami az embernek minden vallási kötöttségtől való teljes függetlenségét és az emberi ész mindenekfölöttiségét hirdette, és a vallás alapjainak megkérdőjelezésével a művelt rétegek egy részét hitetlenné tette.

A felvilágosodás eszméi nem csupán a vallás alapjait kezdték ki, hanem a feudális társadalmi-gazdasági rendszerét is. A feltörekvő s a forradalmakban győztes polgárság ideológiája a liberalizmus volt, amely az élet minden vonalán az egyén korlátlan szabadságát akarta érvényre juttatni; az Isteni tekintélyt elvetve az embert tekintette saját törvényhozójának. A liberalizmus szellemi és politikai törekvései az Egyházat a XIX. században már olyan nagy erővel támadták, hogy az erejének jelentős részét a támadások visszaverésére, és ennek érdekében a belső hatalom minél nagyobb összpontosítására kellett, hogy fordítsa.

A felvilágosult abszolutizmus az államhatalmat helyezte érdeklődésének középpontjába és mindent ennek rendelt alá. Ennek nyomai már fölfedezhetők Mária Terézia gondolkodásában is, még inkább azonban II. Józsefében, akinek egész uralkodása erre az elvre épült. II. József (aki a következményektől félve nem merte megkoronáztatni magát a Szent Koronával, így jogilag nem is sorolható a magyar királyok közé) abban a meggyőződésben ringatta magát, hogy neki uralkodói joga, sőt kötelessége az Egyházzal is törődnie a hit és erkölcs területein kívül (bár intézkedései áttételesen ezt is érintették). Ez a felfogás vezette őt a vallás ügyeinek állami rendezésében. Erre két rövid példa: 1. Mivel a magyar egyházat el akarta zárni Rómától, senkit nem engedett oda tanulni. 2. Állameszméiből következett az a felfogás, hogy a papnak vagy a lelkésznek jó államhivatalnoknak is kell lennie, ezért a papnevelést fontos állami feladatnak tartotta. (Egyébként II. József rendeletei vallási téren a protestánsok belső egyházi életét alig érintették, annál jobban a katolikus Egyházét.)

Ez a felfogás nem szállt sírba II. Józseffel, hanem még tovább is fejlődött, nagyon komolyan visszavetve a XIX. század vallási életét. Az 1867-es kiegyezés idejére (amelynek következtében Magyarország az elavult feudalizmusnak és a szabadelvűségtől ihletett polgári jogállamnak lett a különös keveréke) a katolikus vallás uralkodó jellege, mivel a műveltebb katolikus körökben erősödött a vallási közöny, és a szabadelvű katolikusok a protestánsokkal karöltve az Egyház társadalmi befolyását gyengítették, mindinkább megszűnt. Sőt, a magyar egyház több vezetőjének nem eléggé világos helyzetfelismeréséből következően tűrnie kellett a kiegyezéssel hatalomra jutott nagy- és középbirtokos rétegeknek s a nagyburzsuáziának az Egyház pozícióinak állandó csökkentésére törekvő uralmát.

Mivel a kiegyezés következtében szabadelvű liberális kormányok a főkegyúri jog gyakorlatának felújítása által beavatkoztak az Egyház belső ügyeibe, felmerült a katolikus önkormányzat, az autonómia gondolata — amiből azonban nem lett semmi. Bizonyos mértékű kultúrharc kezdődött az országban (ahol a trón, az államhatalom nem volt már többé az Egyház támasza), s bár ez nem folyt olyan széles területen mint a németeknél, de

a kár, amelyet okozott, számottevő volt. A kultúrharc következtében keletkezett elvi ellentétek miatt magyar Egyház és állam között nem alakulhatott ki bensőséges béke és egyetértés. Ehelyett inkább csak békésnek látszó együttélés jött létre. A legfőbb hatalmat magának követelő állam féltékenyen őrizte az Egyház feletti hatalmát; és az Egyház azt, hogy az érdekellentétekből komolyabb konfliktusok nem keletkeztek, legfőképpen a királynak, Ferenc Józsefnek köszönhette.

Succisa virescit — visszanyesve kihajt

A XIX. század egész Európában komoly nehézségek elé állította az Egyházat, Magyarország pedig (mint az előzőekből is láthattuk) szerves része volt Szent István óta e földrésznek nemcsak területileg, hanem az élet minden területén is hasonló problémákkal küzdött. Európa társadalmi életében és közvéleményében a liberális eszmék váltak uralkodóvá, a vallásellenes felfogásuknak az állami életbe is döntő szerepet szántak. Az élet egyre inkább a politikai pártok világnézeti magatartásának befolyása alá került. Ez hazánkban azt jelentette, hogy a képviselőházban a szabadelvű pártok voltak döntő többségben, akárhogy hívták is őket. Az ő befolyásukat nem tudták kellőképpen egyensúlyozni a főrendiházban lévő püspökök és katolikus főurak sem. S amikor a támadás súlya és az elszenvedett vereségek után a helyzet világossá vált, két választási lehetőség adódott: 1. visszavonulni és úgy erőt gyűjteni; 2. felvenni a harcot és küzdeni, hogy a kereszténység részt vehessen a társadalom életében, s ott jogot szerezhessen hitének és világnézetének. A századforduló évtizedeinek magyarországi katolikus életéről megelégedéssel állapíthattuk meg, hogy nem a bezárkózás, a gettóba vonulás útját választotta.

A kultúrharc jellegű ellenségeskedés 1895-ben lezáratott, mely esztendőt a honalapítás ezredik évfordulóját ünneplő 1896-os év követte. A szenvedésekben, küzdelmekben, sikerekben és örömökben egyaránt gazdag évezred méltán töltötte el büszkeséggel a nemzetet, és alkalmul szolgált arra, hogy az ezeréves örökség értékeit szemügyre vegye, ugyanakkor azonban szembenézzen a jövő problémáival és lehetőségeivel. A világraszóló ünnepségekből természetesen a magyar egyház is kivette részét.

Jóllehet az ideiglenes békét hozó jubileumi esztendő elmúltával a kormány folytatta az egyházzal szembeni elnyomó politikáját, az államhatalom már nem zárkózhatott el az Egyház számos igényének teljesítésétől.

Az egyházpolitikai harcokkal felrázott magyar egyház a politikai, szociális és gazdasági tevékenységen kívül hozzáfogott tagjai lelkületének átformálásához, a katolikus hitélet megújításához is. Ezirányú munkássága lényegesen sikeresebb volt, mint politikai és szociális szervezkedése, úgyhogy ebben a tekintetben joggal lehet beszélni az egyházi élet belső megújulásáról, amelyet különösen a fővárosban lehetett észrevenni, ahonnan aztán ez az újjászületés kisugárzott az egész országra.

Bár a fővárosban igen erős vallásellenes hangulattal kellett számolni, mégis egyszerre két irányban indult meg a változás az egyházon belül: egy külső, apologetikusan hitvalló működésben, és egy belső, komoly lelkiséget építő munkában. A keresztény világnézet

megismertetésének és terjesztésének érdekében a XX. század első évtizedeiben legsikeresebben Prohászka Ottokár működött közre szóban és írásban. Köréje gyűltek olyan szellemi és lelki óriások, mint Tóth Tihamér, Tomcsányi Lajos, Bangha Béla, Zichy Nándor, Kerkai Jenő, Schütz Antal, Hunya Dániel, Bíró Ferenc és még sok lelkes ember, akik elévülhetetlen érdemeket szereztek a magyar katolikus egyház életének föllendítésében.

Az így megerősödött magyar egyház immár méltó társa lehetett annak az államhatalomnak, amellyel Trianon után (a világ csudájára) szinte a semmiből építették fel az új Magyarországot. Közös együttmunkálkodásuk méltó volt a Szent Korona eszmeiségéhez.

Az ezeréves ív bevégző támpontja

Az ezer esztendő rövid összefoglalójának végén tekintsünk ennek a hídszerű ívelésnek a másik nagy tartópillérére, Mindszenty József bíboros hercegprímásra, a magyar katolicizmus e századi vértanújára, aki Szent Istvánhoz hasonlóan és őhozzá méltón képviselte a magyar kereszténység és államiság Szent Korona által fémjelzett tiszta egységét.

Ismét százesztendős gondolatokat hívok segítségül: „Az Egyház és a ház iránti szeretet a szívnek legszentebb érzelmei, s ha e kettőnek ellentéte valaha lehetségessé válnék, akkor ez oly mély szakadás, oly erőszakos meghasonlás volna, melyet a Gondviselés kísértésünkre nem rendelhetett. S ha bár az egyháznak hatásköre nagyobb, mint a hazáé, mindkettőjüknek középpontja mégis egy: az Isten; érdekük egy: az igazság; menedékük egy: a lelkiismeret; polgáraik ugyanazok: gyermekeinek lelkei és testei. A haza azon szent föld, mely minket születni látott, apáink vére és sírja, szülőinknek szeretete, történetünk és vallásunk. Ő az, melynek mindent hiszünk: ő az, melyet mindig szeretünk. S ha valamely kormány hivatása útjain megtévedve a haza jogait, érdekeit vagy becsületét elárulná, mi akkor hazafiúi érzelmeinkhez menekülnénk, hogy ott keressünk segélyt, reményt és vigaszt."[12]

A második világégés után, amikor mindenki erejét megfeszítve egy szebb jövőért dolgozott e hazában, s három év alatt újjáépült a lerombolt ország, a liberalizmusnak és szabadgondolkodásnak egy minden eddiginél gonoszabb gyermeke fészkelte be magát a hatalomba, a kommunizmus. Ennek képviselői kimondva-kimondatlanul nem csupán az ember hitét akarták elvenni, hanem ezzel együtt, ezen keresztül az ország népének egész emberi tartását, magát az emberségét. Egy ilyen hatalommal szállt szembe Mindszenty bíboros (s ez a harc bizonyos formában a mai napig tart). Szent István idejében is voltak pogányok, ma is vannak. De a maiak sokkal veszedelmesebbek, mert míg az akkori pogányok hittek valamilyen fölöttük lévő istenségben, addig a maiak nihilizmusa teljesen a lélek megölésére tör. Akkor két hit mérkőzött meg egymással, manapság pedig a hit és a hitetlenség (ez utóbbinak is a rosszabbik, a vadabb, a türelmetlenebb fajtája).

A magyar közélet egyik legkényesebb, de egyben egyik legfontosabb kérdése ma is az egyház és az államhatalom egymáshoz való viszonya. Az elmúlt ezer esztendőt szem előtt tartva válik igazán érthetővé Mindszenty egyik beszédének részlete: „Azt is mondják, hogy az Egyházat el kell választani az államtól. Erre vonatkozólag csak annyit mondok: ha azt mondják, hogy szabad Egyház a szabad államban, nincs kifogásom az Egyház szabadsága ellen. De amikor így fogalmazzák meg ezt a tanítást, hogy szabad Egyház, szabad állam, az körülbelül úgy fest, mint amikor az embertől elveszik a süvegétől a bocskoráig mindenét, aztán azt mondják neki, hogy szabad vagy.

A pápai enciklikában XIII. Leo pápa ünnepélyesen elítélte, sőt kárhoztatta azt a francia törvényt, hogy az Egyházat el kell választani az államtól. Okul pedig felhozta a következőket: először sérelem a Teremtőre, az Alkotóra, akit kizár az állam életéből és az államot vallásnélkülivé teszi. Különös család, amelyből az apát kizárják. De sérelem az Egyház szabadságára és alkotmányára is XIII. Leo szerint: a családban milyen igazságtalanság az édesanyát gúzsba kötni. Éppen ezért jól megnézzétek azokat az egyéneket, akik az Egyház hivatalos álláspontjával, tanításával szemben ezt a két említett tant hirdetik nektek."[13]

Azzal az imádsággal fejezem be, amely Mindszenty bíborosnak is kedves imádsága volt, amikor Hazánkért könyörgött Szent István közbenjárását is kérve:

„Jobbodra kérünk, amely ma is épen,
Légy közbenjárónk szent Király az égben.
Könyörülj újból e veszendő népen,
Jó atyaképen.

Jóságos Jobbod nyújtsd ki reánk, kérünk,
Szent Koronáddal új ezeret érünk,
Hogyha kereszted s imádságod vélünk.
Régi vezérünk!"[14]

Jegyzetek: 1. *Samassa József beszédei*, Eger, 1912. II. k. 150. o. — 2. *Szilas László:* Kis magyar egyháztörténet, Róma, 1982. 31. o. — 3. *A magyar Szent Korona és a Szent Korona-tan az ezredfordulón tanulmánygyűjtemény*, Bp. SZIT. 1999. 272. o. — 4. *A magyar Szent Korona...* i. m. 74—75. o. — 5. *A magyar Szent Korona...* i. m. 300—301. o. — 6. *Szent István emlékkönyv*, Bp. SzIT. 1938. 2—22. o. — 7. *Kazaly Imre*: Az egyetemes egyháztörténelem kézikönyve Vác, 1880. II. k. 159. o. — 8. *Ijjas Antal*: A reneszánsz és a hitszakadás kora, Bp. 1939. 387. o. — 9. *Kazaly* i. m. III. k. 97. o. — 10. *Félegyházy József*: A középkor egyháza, Bp. 1939. 387. o. — 11. *Szilas* i. m. 65. o. — 12. *Samassa* i. m. 29. o. — 13. *Mindszenty József bíboros beszéde* Törökszentmiklós 1948. májusában, gyorsírásos lejegyzés alapján. — 14. *Kisdi Benedek*: Cantus Catholici, 1654.

HAMAR ISTVÁN

Krisztus, a zárókő

Igehirdető gondolatok 2000 januárjában

Alapige: Ef 1,9-10
„(Isten) megismertette velünk az ő akaratának titkát, jótetszése szerint, melyet eleve elhatározott magában, hogy az idők teljességében — üdvtervének megfelelően — Krisztusban foglal egybe mindeneket, mennyeieket és földieket egyaránt."

Istenről, hitről, egyházról folyamatosan kérdeznek bennünket érdeklődők és másképp gondolkodók egyaránt. Vannak olyan örökzöld kérdések, melyek egész életünkben ismétlődnek, s amelyekre nekünk magunknak is feleletet kellett találnunk a magunk számára, akik gondolkodva hiszünk és hitben gondolkodunk.

Ilyen kérdés mindenekelőtt az, hogy tudunk-e Istenről bármi megbízhatót, kézzelfoghatót. Olyan-e az Isten, amilyennek mondják, amilyennek képzeljük, vagy szeretnénk képzelni? Nem a magunk vágyait vetítjük-e csupán a földön túli világba, mivel úgy érezzük, jó volna, ha volna ott valaki, aki összefogja ezt a számunkra kiismerhetetlen, zavaros világot, és jó volna, ha ez a valaki jóságos és megértő volna irányunkban. Azután a következő kérdés: Ha van Isten, mit akar velünk? Legyünk jók? És ki a jó az ő szemében? Az, aki megtartja a törvényt? Az, aki pontosan követi egyházának előírásait és hagyományait? Az, aki a misztika segítségével fölemelkedik Istenhez? Az, aki elhiszi az egyház dogmáit? És ki tud róla hitelesen szólni? Ahány egyház, annyiféle tanítás! Melyiknek higgyünk?

Azután az ősi kérdés: hogy engedheti meg az Isten azt a tömérdek szenvedést, igazságtalanságot és erőszakosságot, ami naponként körülvesz bennünket? Hogy engedheti meg Isten a bűnt? Nem bír vele?

És végül: Mi van a halál után? Ki adhat erről hitelt érdemlő eligazítást: a klinikai halálból visszatérők? A halottidézők? A vallásfilozófusok?

Azt gondolom, az imént fölvázolt öt kérdéskörbe talán belefoglalható minden lényegi kérdés, amely az Istennel, hittel, egyházzal kapcsolatban fölvetődik. És mit lehet ezekre válaszolni? A különféle vallásfilozófiai spekulációk világában bizonyára sok mindent; a Biblia alapján azonban csak egyet. Mi, keresztyének, ahogyan a nevünk is mutatja, Krisztusban ismertük fel Isten válaszát az összes említett kérdésre. Benne jelentette ki Isten az ő akaratának titkát — ahogy alapigénkben olvashattuk —, és benne foglal egybe az Isten mindent, ami önmagában értelmetlen, ellentmondásos és megfejthetetlen.

Olyan Krisztus a mi számunkra, mint a gótikus templom boltíveit összefogó zárókő. Neogót stílusú templomunkban jól érzékelhető ez a struktúra. A templom vázát az egymástól nagy távolságra, külön-külön alapra épített pillérek vagy bordák alkotják, melyek egy darabig fölfelé törnek, majd meghajlanak, és egymás felé fordulva, a keresztboltozat

csúcsán találkoznak egy mindnyájukat egybefoglaló zárókőben. Itt, a csúcson nyeri el értelmét és stabilitását mindaz, ami eddig pontszerű és talányos volt.

Krisztusban jelentette ki Isten az ő akaratának titkát — olvastuk alapigénkben. Benne kapunk választ valamennyi felsorolt kérdésünkre, s benne oldhatók fel az említett ellentmondások. Hogy Krisztus az Isten követe volt köztünk, azt a vele és általa történt csodák bizonyítják: a karácsonyi megnyílt ég és a húsvéti megnyílt sír, a sokféle beteg meggyógyulása és a tenger lecsendesítése, a fölötte elhangzott mennyei szózatok és a feltámadott utolsó szavai. Ha pedig Krisztus az Isten követe, Fia, akkor olyan az Isten, amilyennek ő mutatta meg nekünk: akkor valóban Édesatyánk, aki mindnyájunkat egyformán szeret, akinek szívügye az ember sorsa, aki mindenben a javunkat akarja. János apostol mondta róla: „Az Istent soha senki sem látta. Az egyszülött Isten, aki az atya kebelén van, az jelentette ki őt." S Jézus maga mondta: „Aki engem lát, látta az atyát."

S hogy mit akar velünk az Isten? Azt, hogy közösségben éljünk vele. Ezért jött közénk emberi testben, ezért nyújtja felénk a kezét Krisztusban. Természetes, hogy a vele való közösségben van törvény és engedelmesség, van törvény és élményszerű hittapasztalat, de mindez csak a vele való személyes, bizalommal teli, lelki kapcsolatban van a helyén. Sem a hit nélküli törvénykövetés, sem a kinyilatkoztatást megkerülő vallásos élményhajhászás, sem a dogmák puszta elfogadása nem pótolja az Atya iránti szívbeli bizodalmat.

S hogy annyiféle felekezet van... Igen, sok égfelé mutató boltív, melyek olykor éppen ellenkező irányba hajlanak, de valamennyit összefogja az egyetlen zárókő. Minden felekezet annyi igazságot hordoz, amennyi benne a Krisztusra mutató vonás. Ami nem rá mutat, az salak és szemét. Őt kell felmutatnunk a világ előtt, mert nem az egyház váltja meg és üdvözíti az embert, hanem csak Krisztus. Az egyház létértelme és eszmei egysége benne van. „Ő fejünk, mi néki tagja, ő a fény, mi színei; mi cselédek, ő a gazda, ő miénk, övéi mi."

S hogy miért engedte meg Isten a bűnt a paradicsomi bűnesettől kezdve napjainkig? Mert terveibe eleve belekalkulálta a megváltást, a kegyelemből való megigazulást. Mielőtt megteremtette e világot — a bűn kockázatával —, már elhatározta magában, hogy a majdan bűnbeeső embert Krisztusban megváltja. Őreá nézve „merte vállalni" Isten a szabad akarattal teremtett ember kockázatát. Bűneinkkel ezt a világot nagyon keservessé tehetjük a magunk számára, de Isten üdvtervét nem tudjuk keresztülhúzni. „Mert úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött fiát adta, hogy aki hisz őbenne el ne vesszen, hanem örök élete legyen."

És végül amit a halál utáni életről tudunk, azt Krisztus feltámadására és az ő ígéreteire alapozzuk. Az üres sír tényét még ellenségei sem tagadták. A feltámadottal több százan találkoztak. És ő azt mondta: „Elmegyek, hogy helyet készítsek néktek. S ha majd elmenvén helyet készítettem néktek, ismét eljövök, és magamhoz veszlek titeket, hogy ahol én vagyok, ti is ott legytek."

Hát ezeket adta tudtul az Isten kétezer évvel ezelőtt. Azóta — formálisan — az egész emberiség tudomást szerezhetett róla. De csak formálisan! És ezért olyan megoldhatatlan a legtöbb emberi élet mindmáig. Tudnak róla, hogy élt egy Jézus nevű galileai vándorrabbi, aki sok szépre és igazra tanította kortársait, és sok csodadolgot vitt véghez. Tudnak róla, hogy egy kétezer éves könyv a világ megváltójának mondja őt. Sokan hivatkoznak rá, vannak, akik imádják, vannak, akik követni próbálják. De mindezt a legtöbben csak úgy

tudják, mint azt, hogy az egyiptomi piramisokat a fáraók temetkezési helyéül építették négy és fél ezer évvel ezelőtt; vagy, hogy a Holdon is vannak kráterek tőlünk háromszáznyolcvannégyezer kilométerre. Mindez tudomásul szolgál, anélkül, hogy bármilyen hatással is lenne gondolkodásunkra és életvitelünkre.

Nekünk, akik bensőséges lelki kapcsolatban vagyunk az Úrral, s akiket ez a kapcsolat éltet és boldoggá tesz, nekünk kell továbbadnunk — e jubileumi év minden alkalmát megragadva —, amit Isten velünk megértetett: Isten a Krisztusban adott értelmet, célt és megoldást mindennek az égen és a földön egyaránt.

[Igehirdetés 2000. január 23-án a szolnoki református templomban.]

SZABÓ ISTVÁN

A karácsonyi ünnepkör szokásairól

Európa országaira még a mai, technicizálódó világban is a földművelő életmód az általánosan jellemző. A korábbi évszázadokban pedig nemcsak jellemző, hanem kizárólagos is volt. Ebből következően ezeknek a földművelő népeknek valamennyi életmegnyilvánulása termelő munkájuk ritmusa szerint alakult, ami azt jelentette, hogy életüket, munkájukat és valamennyi szokásukat a mezőgazdasági munkák két nagy időszakára lehetett osztani: a szántástól a termények betakarításáig és a viszonylagos munkaszünetre. Ez egyben két természetes határt is jelöl: a szántás kezdetét, azaz: *a tavaszt* és a betakarítás végét: *az őszt*. A földművelő népek már ősidőktől fogva ezt is, azt is megünnepelték. Eleinte ebben a már említett, nagyjából félesztendős tagolásban, később — legalábbis az európai országokban a nagy kultúrák (egyiptomi, görög, római) nyomán a két félből egy egészet alakítva — esztendős periódusban. A naptári rendszerek e két fél részből összeforrott időszakban aztán természetesen követték a tagolás alapját képező, Nap és Hold járásával összefüggő csillagászati jelenségeket (napéjegyenlőség, napfogyatkozás, holdtölte), illetve az említett nagy ókori kultúrákban kialakított ünnepek európai kultúrába átkerült sajátos alkalmait.

Mindez a ma embere számára természetes egységgé, s naptárakban évszázadok óta feltüntetett naptári ünnepek rendszerévé állt össze, amelynek egy része a legrégibb folyamatos behatás, a kétezer esztendős keresztény vallás kanonizált szokásaival színeződött át, illetve vált a köztudatban egyenesen és kifejezetten vallási, egyházi ünnepekké.

A kutatás, a búvárlatok azonban a vázolt folyamatot és gyökereit még az olyan ünnepek esetében is képesek kideríteni, mint a leginkább egyházinak tudott és vallott december 25-e, azaz a karácsony.

A karácsonyi ünnepekhez fűződő, sok esetben kifejezetten az egyház által népszerűsített, az egyház tanításai nyomán kialakult szokások ugyanis ősi-régi pogány elemeket is megőriztek. Olyanokat, amelyek jóval a keresztény egyház kialakulása előtt már ismertek voltak és amelyek átszínezik és eredeti formájukban csillantják fel a legősibb, a kulturálódásnak éppen csak a legalsó lépcsőfokára lépő népek által kialakított és gyakorolt szokásokat.

Az egyház sokszor terrorisztikus módszerekkel is sulykolt és terjesztett tanításai ellenére ugyanis az ősi, a természet rendjét követő szokások racionalizmusuk és szükségszerűségük miatt mindig, minden időben megmaradtak, és a cselekedetek, az emberi közösségek tetteinek ésszerű alapú mozgatói voltak.

A termény betakarítását követő hosszú, ősztől tavaszig tartó időszak ugyanis a természet rendjének, változásainak kiszolgáltatott és az ahhoz alkalmazkodni kénytelen földművelő ember számára a kényszerű pihenés, a viszonylagos „*semmittevés*" időszaka. Nem azt jelenti ez, hogy ebben a hosszú „*fagyszabadság*"-ban semmit sem csinálnak a mezőgazdaságból élők, hiszen az állatokkal, jószággal, a tavaszi munkák előkészületeivel, a betakarított nyári termények aprólékos, kézi feldolgozásával (szövés, fonás, kukoricamorzsolás) kapcsolatosan rendszeres napi feladatok adódtak. Egy azonban bizonyos: a tavaszi, nyári munkák dandárjához ezek a tevékenységek nem mérhetők. Ezért a késő őszi és téli napokban több idő jut a pihenésre és a szórakozásra és az ünnepek megülésére. S talán éppen ez magyarázza, hogy a decemberi, azaz az első, általában „*hideg és fagyos*" hónaptól kezdve megsűrűsödnek az ünnepek, s a december 13-i Luca nappal kezdődően egymást érik: a több napos *karácsony*, a néhány nappal későbbi *szilveszter éjszaka* és az *újév*, majd a közel egy hónapos *farsang* és a *vízkereszti* alkalmak.

Mindezek nagy része a karácsonyhoz kötődik, s karácsonyi ünnepkör néven vált ismeretessé a tudományos szakirodalomban.

Nem véletlen azonban ez sem!

A december 25-i dátum a kereszténység kialakulása idején az új esztendő kezdetének időpontja volt. A pogány kultúrákban ugyanis a kereszténység kialakulásának idejére már több helyen, így az ókori görög és római birodalmakban is, az új esztendő kezdő napja január elseje volt. Ezt az ünnepi pillanatot a legtöbb helyen látványos külsőségek közepette ünnepelték. A pogányság elleni harcában az egyház éppen ezért — hogy még a nyomát is kitörölje az egykori istentelen szertartásoknak és népünnepélyeknek — az új esztendő első napját megváltoztatta, december 25-re tette. „A pogány jellegű január 1-i évkezdettel az egyház szemben állt — írja Haan István az Időszámítás története című munkájában — és ennek hatására a kora középkorban elterjedt a december 25-i, a karácsonyi évkezdés. Az egyházi és hivatalos életben a XII. századig ez az évkezdés volt használatban. Amikor a középkori krónikák adatait követve mai történelmi művek is úgy írják, hogy Nagy Károlyt a 800. év karácsonyán koronázták római császárrá, pontatlan adatot közölnek, mert akkor az újév karácsony napján kezdődött." „A 800. év karácsonya valójában 799. december 25-re esett. Mivel a polgári életben ez a mesterkélt évkezdet nem tudott meghonosodni, az egyház január elsejét Krisztus életével kapcsolatba hozta, mint a *ciurcumcisio domini* (az Úr körülmetélésének) napját, s ezzel elfeledtették ennek az évezredekre visszanyúló eredetét."

Az ünneppé emelt december 25-e helyett pedig ugyancsak a Krisztus életéből vett dátum körüli aprócska csalással december 24-nek éjszakáját — tehát majdnem december 25-ét, azaz Krisztus születésének napját — tették meg ünneppé. A nép körében mind a két dátum ünnepként terjedt el. A pogány elemek ezzel elhomályosodtak mind a január 1-i, mind a december 25-i dátummal kapcsolatosan, azonban sohasem tűntek el végérvényesen. Keveredve éltek és élnek tovább napjainkban is, s belőlük a kutatók — lehámozva egy-egy alig észlelhető, alig kitapintható vékonyka réteget — felfedhetik az eredeti szokások mibenlétét, igazi valóját.

Úgy, ahogy ezt az egykoron Szolnokon dolgozó Cs. Pócs Éva tette kötetnyi vastag munkájában, mely a „Karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelemköre" címmel jelent meg [Néprajzi Közlemények (NK) X. évf. sz.] 1965-ben. A szerző kötetében a

Szolnok megyében gyűjtött anyaga és a rendelkezésre álló európai szakirodalom alapján ad összefoglalást, amelyből kiderül, annak ellenére, hogy a szentestével kapcsolatos szokások (karácsonyfa-állítás, karácsony esti ajándékozás) ma általánosan ismertek, gyakoroltak; korábban nem fordultak elő. S nem csak Magyarországon voltak ismeretlenek, de általában egyetlen kelet-európai országban sem dívott a karácsonyfa-állítás szokása. Ezzel szemben a karácsony este mindig is egy alkalom volt a kultikus megnyilatkozásokra: cselekedetek, jóslások, varázslatok végrehajtására, s számtalan, sokszor nagyon-nagyon távoli homályba vesző szokás kapcsolódik ehhez az időponthoz.

Ezekkel a szokásokkal, hiedelmekkel kapcsolatosan Cs. Pócs Éva egész kötetben teszi közzé az adatokat és azok magyarázatait, s mégis kénytelen megjegyezni, hogy munkája „a teljesség igénye nélkül készült". Így mi, akik mindössze néhány oldalra sűríthetjük mondanivalónkat, csupán példákat említhetünk.

Elmondhatjuk, hogy a karácsonyi főétkezés általában nem más, mint a vacsora, illetve kétszeri étkezés esetén a délután fogyasztott ebéd. Mindez azonban nem tetszőleges módon és sorrendben, és nem is ötletszerűen feltálalt ételek felszolgálásával történik. A vacsorához ugyanis kötelező módon, s minden körülmények között hozzátartoznak bizonyos étkek, amelyek feladásának régmúltba visszanyúló magyarázata van. Ha a megyénkben gyűjtött emlékanyagból ragadunk ki néhány példát, feltétlenül meg kell említeni az asztalra kerülő almával mint étekkel kapcsolatosan, hogy az az állatok fejlődésének serkentését szolgálja és célozza. Mégpedig oly módon, hogyha az állatok vályújába vagy a kútba karácsonyi almát tesznek és arról itatják a lovat, marhát, akkor azok olyan gömbölyűek, egészségesek és szépek lesznek, mint az alma. (Jászapátiban ebből a célból nem is egy, hanem három almát kellett a vályúba vagy a kútba tenni). A karácsonyi asztalnál felszolgált ételek morzsáját viszont — legalábbis Jászalsószentgyörgyön úgy tudják —, ha összeseprik és a baromfik elé szórják, azzal megóvják őket az elpusztulástól. Kötelken viszont, ha a lány karácsony este kiáll a kapuba almát enni, vagy az, vagy pedig olyan nevű lesz a férje, mint akit almaevés közben látott maga előtt elmenni.

Mindez persze csak a hagyományőrző, sőt a hagyományt nem tudatosan őrző falusi lakosság körében gyűjthető fel ma már. Az ünnepet, a karácsonyt azonban mindenki megüli. Olyanok is, akik Krisztus születésében sem hittek sohasem. A karácsony ugyanis hazánkban ünnep, kikapcsolódás a megszokott hétköznapokból, s bevett hagyományainknál fogva hivatalosan is többnapos pihenési alkalom. Olyan, amelyre már jó előre készülnek. Ennek a legbiztosabb és legkézzelfoghatóbb jele az, hogy karácsonyra, a karácsonyi ünnepekhez kapcsolódó, velük majdnem egybeérő új esztendőre levágják az egész éven át tartott, hizlalt disznót, ami már önmagában is jelentős eseménye az évnek, s az év beosztása szerint élő családoknak is. Magyarán: igyekszik mindenki felkészülni az ünnepekre, s nemcsak úgy, hogy megtervezi néhány napos kikapcsolódását, szórakozási alkalmait, de úgy is, hogy gondoskodik az egész esztendőben megszokott étrendjének ünnepélyesebbé, bőségesebbé tételéről. Ennek pedig legáltalánosabb módja a disznóölés. Az egész éven át sok gonddal nevelt állatot országszerte leginkább karácsonyra szúrják meg, s ebből kerül ki a megszokottnál ízletesebb, vendégek, ünnepköszöntők számára is feladható ételféleségek sokasága.

A disznóölés önmagában is rendkívüli esemény. Az egész évi munka betakarítása, learatása. Ezen kívül egy kellemes összejöveteli alkalom is. Olyan, amelyre összegyűlnek

az ismerősök, jó barátok és elsősorban a rokonok, családtagok. Olyan, amely — amellett, hogy fáradságos és komoly munkát jelent valamennyi egybegyűlt embernek — vidám tréfálkozások kimeríthetetlen alkalma is. Ahol a vidámság: biztosítják ezt a már hajnalok hajnalán „kötelező" érmelegítő kisüsti, és a kimeríthetetlenül sorjázó tréfás történetek, a több generáció emlékezetében élő, harsány hahotát kiváltó vidám esetek is. Az egyiket a karcagi Kovács Imre bácsi így jegyezte fel, hagyta ránk örökül.

„...disznótorra készült a Csőreg család. Módosabb helyen egyszerre nem egyet, legalább kettőt engedtek kés alá. Itt háromra mondták ki egyszerre a halálos ítéletet. Sógor, koma, szomszéd volt a böllér, hiszen télen, ráérő időben szórakozás volt az ilyesmi. Persze úgy dukál, hogy a setéttel érintkezőket pálinkával várják és mire kivirrad, akkorára még félig készen is legyenek a perzseléssel.

Hozzá is kezdtek idejében. Az állatokat üggyel-bajjal lefogták, »megszúrták« őket. Odahúzgálták a tetthelyre, ahol perzselik. A négy lábat előre-hátra eligazgatták, az állatok álla alá fél téglát tettek, a farkát úgy dugták »védett« helyre, hogy meg ne égjen, majd szépen beterítették őket szalmával. A szomszédok Lacija (Vincze Laci) átszökött, az egyik disznót félrehúzta, és helyébe tette az ólból előkerített talicskát. A hentesek alágyújtottak a szalmának és bizony nagy volt a meglepetés, amikor az egyik disznó helyett a talicskát perzselték meg! Az egész Fanzúg sokáig nevetett a jó tréfán."

A Jászságban is ünnep a disznótor. Itt azonban egy különös szokás, a disznótori kántálás ugyancsak tréfás szokása kötődik hozzá. Jászárokszállásról 1970-ben a következőket mesélték el annak illusztrálására, hogy hogyan szórakozott hajdanán elsősorban a fiatal házas ember a községben a vele való korú és évjáratú barátaival, cimboráival.

„...úgy volt, hogy disznót vágtak a rokonságban. Én felöltöztem asszony létemre férfinak, micisapka, nadrág, kabát, tarisznya a vállamra. Egy öreg bácsit, a sógoromat meg felöltöztettem asszonynak, aztán elmentünk oda, ahol a párom a disznóvágásban volt. Azzal az ürüggyel állítottunk be, hogy merre van a Csányi út? Kiüzentek, hogy menjünk az utunkra. Mi azonban bementünk. A sógorom le is ült, egy kispárnával terhesnek volt kitömve és én azt mondtam, nem megyünk sehová, mert baj van a feleségemmel. Akkor azt mondták, hogy vegyenek már a kemencéből egy kis hurkát, meg valamit adjanak, oszt hadd menjek tovább. Mink mondtuk, hogy nem megyünk. Hát akkor elkezdtem énekelni a sógorommal, hogy:

Együttünk mi kántányi, kántányi,
Mink is fogtuk fülit, farkát,
Adjanak egy darab hurkát!

Akkor kaptunk hurkát és hozzáfogtunk táncolni. Táncoltunk. Akkor — mert közben tuskolgattak, hogy menjünk, ha a Csányi utat keressük — mondta a férjem, hogy ez az én feleségem. Akkor kibontakoztam, mert álarc volt csinálva harisnyaszárból. Ekkor az egyik megszólalt:

»Nem mehetnek sehová sem, mert azt mondta a férj, hogy mindjárt meg lesz a gyerek!«

A sógor meg rákezdte:

»Jaj, jaj, itt már ne legyen meg a gyerek!«

Meg volt ijedve mindenki. Akkor megszólalt az igazi férjem, hogy:

»Ne ijedjetek meg, mert ez Amálka, a feleségem!« — és rám mutatott. Akkor aztán volt nagy röhögés. Mi meg hozzáfogtunk vacsorázni."

Van a karácsonyi ünnepkörnek, pontosabban a karácsony estének egy nagyon szorosan illeszkedő része, egy országosan ismert szokás: a betlehemezés. Ez egy tipikusan keresztény témát elevenít meg: Krisztus születését. A karácsonyban ugyanis egész Európa egészen a legutóbbi időkig Krisztus születését ünnepli. A betlehemezés tulajdonképpen ennek a bibliai történetnek a dramatikus feldolgozása. Magyarországon ősidők óta játsszák, s épp ezért nem véletlen, hogy a legkiforrottabb népi színjátékunk. Olyan, amely az idők folyamán egészen határozott formát öltött, és teljesen színpadszerűvé vált. Régebben legények mutatták be, ma — ha még fellelhető — gyerekek. A betlehemezés sohasem volt mentes az irodalmi hatásoktól. Maga a Biblia volt első elindítója és ösztönzője, ennek a Bibliában leírt történetnek az alapján játszották el ezt a karácsonyi misztériumot. De hatott az alakulására a templom és a templomban dívó egyéb dramatikus játékok is. (Húsvéti feltámadás, Krisztus jeruzsálemi bevonulása stb.) Ezenkívül az irodalmi hatás úgy is érvényesült a betlehemes játékokban, hogy sok esetben a helyi kántorok, írástudó emberek, tanítók is részt vettek egy-egy változat megszövegezésében vagy betanításában. Sőt, ahol a mai napig él, ilyen embereknek köszönhető a fennmaradása is. Ennek ellenére egy meglehetősen profán betlehemes játékot közlünk az alábbiakban. Ebben pásztorok szerepelnek, a szereplők azonosan a bibliabeliekkel, ők hozzák a betlehemet, benne a gyertyafénynél látható kis Jézust. Ugyanakkor egy teljesen naturálisan ható jelenetet játszanak el a bibliai történet keretjátékaként, amelyik tele van viccekkel, vaskos kiszólásokkal, népi tréfákkal. Ezután, hogy az egyház által követelt egyensúly helyrebillenjen: szent énekekkel zárul a jelenet, illetve az ezt követő adománygyűjtéssel. A Jászjákóhalmán lejegyzett változatot a fehér ruhába öltözött angyal irányítja, s rajta kívül egy kenderszakállú és -bajuszú, kifordított bundás öreg, valamint ugyancsak kifordított bundájú csörgős juhászbottal felszerelt bojtárok vesznek részt a játékban.

„*Angyal:* Gyere be. Első bojtár!
Első bojtár (bejön, botját a földhöz ütögeti):
Én első bojtár vagyok.
Amit tudom, igen megtanultam!
Isten veled pásztor pajtás,
Én evvel odébb állok!
Angyal: Gyere be második bojtár!
Második bojtár (bejön, megáll az ajtóban, botját a földhöz ütögeti:)
Angyal: Mit láttál?
Második bojtár: Bakszusztes főpajtás!
Álmomban azt láttam,
Láttam egy ökröt, (vagy ördögöt!)
Bújt vóna a lyukba,
Majd seggre estem csudálkozásomba!
(Félreáll a betlehem mellé.)
Angyal: Gyere be, öreg!

Öreg (A nyitott ajtón, amennyire csak tud, bevágódik a szoba közepére, és elnyúlik a földön hason. Úgy tesz, mintha belépéskor a küszöbön botlott volna meg. A földön fekve kezdi.):

Hé, ti kurva anyátokat!
Ti csak isztok, esztek,
Szegény öregapátokról
Meg se emlékeztek! (Feltápászkodik.)

Angya: Hunnan gyüssz öreg?
Öreg: Hegy alól!
Angyal: Hát a nyáj hol maradt?
Öreg: Domb alatt!
Angyal: Mit hattál mellette?
Öreg: Fejsze nyelet!
Angyal: Megőrzi-e?
Öreg: Jobban, mint öregapád!
Angyal (nagyot kiáltva az öregre, szinte ordítva):

Keresztet öreg!

Öreg (mint aki süket):

Nem ettem még máma sós perecet!

Angyal: Keresztet öreg, keresztet!
Öreg (mintha nem tudná):

Hogy van az?

Angyal: Atya, Fiú, Szentlélek! (Megmutatja, keresztet vet.)
Öreg (hadonászva):

Atya, Szentlélek!

Angyal: Hát a Fiú hun maradt?
Öreg: Kamrába! (Zsákot tartja a kolbásznak.)
(Felállnak a földön fekvő bojtárok a betlehem mellől és együtt.)
Első és második bojtár: Vedd fel Erzsók ködmönkédet!

Kösd be bolyhos fejecskédet!
Maradj kinn a nyáj körül,
Vissza jövünk nem soká!

Angyal: Feküdjetek pásztorok!
(Első és második pásztor lefekszik, úgy tesznek, mintha aludnának. Velük fekszik az Öreg is. A közönség megnézi még egyszer a betlehemet. Valamennyi szereplő felkél, körbejárják ők is a betlehemet, minden lépésnél csörgetik a földhöz vert botot és énekelnek.):

Pásztorok, keljünk fel,
Hamar induljunk el,
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába!
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még azon éjjelen odaérkezzünk!

(Megállnak.)

Első bojtár (felkiáltva):

Látom a gazdát,
Fenyi a bicskát!
Szalad a pallásra,
Hoz nekünk szalonnát!

Második bojtár (folytatva, kissé előrelépve):

Látom a gazdasszonyt,
Csörgeti a pénzes zacskót,
Ad nekünk egy pár krajcárt!

Öreg (nagyot kurjantva):

Hát te csipás szemű szolgáló!
Bújj ki a suckó hátujjából!
Töltsd meg a kulacsomat
A Mátra borából!
Annak is a javából! (Előveszi a kulacsot.)"

A gazda és a gazdasszony megkínálja őket borral, hússal, kaláccsal és mindennel, ami van. Pénzt vagy ennivalót is ad nekik. A gyerekeket kicsit ijesztgetik, majd felvéve az angyal a betlehemet, elindulnak. Elöl az angyal, utána a két bojtár, hátul az öreg. Csörgetik a botokat, az öreg pedig botladozik, nevetteti a közönséget.

Az ilyen betlehemes játékok — egyébként szerves részei a karácsony estéknek — nemcsak azt bizonyítják, hogy ősidők óta megvannak, de azt is, hogy jóval a kereszténység kialakulása előtt rakódtak, kristályosodtak ki máig fennmaradt elemei. Még a kétezer esztendős keresztény vallás is csak motiválni tudta, éppen csak meglegyintette ezt az ősi dramatikus játékot, s valami olyan hatás mutatható ki rajta mindössze, mint amilyen a vallásos tárgyú festmények falusi templomokban található népi változatain, ahol sokkal inkább népéletbeli ábrázolásoknak tekinthetők az alkotások, mint Biblia-illusztrációknak. Olyanok ezek, mint amikor Szent Vendelt, a pásztorok védőszentjét subás, nagy karimájú kalapos, pásztorbotos alakként ábrázolják és állítják az útkereszthez életnagyságú méretben, lábánál birkával és pulikutyával.

A kereszténység ezt a szokást is megérintette, mint fentebbi példánkból láthattuk. De átszínezte az egész karácsonyi estét is. S nemcsak azzal, hogy elemeket módosított, változtatott meg az ősi pogány szertartásokon, hanem szellemében — a keresztény tanítások szegényeket, elesetteket segítő, istápoló jellege alapján — közvetlenül kapcsolódott ahhoz a szokáshoz, amely már az ókorban is dívott: ilyenkor megajándékozták, etették, itatták egymást, s még a haragosok is igyekeztek félretenni egymás iránti ellenszenvüket. Ez a vonás azonban nem vallásoktól függő, hanem örök emberi szándék és tulajdonság, amely fenntartja és éltetni is fogja mindenkoron ezt a kinyomozhatatlan korú és oly sok változást, vallást, háborúkat túlélő nagyszerű emberi érzést.

ÖTVÖS ZOLTÁN

Féltünk, de végül nem kellett megijedni

A jó előre beharangozott katasztrófák nem következtek be, a 2000. év nagyobb zűrök nélkül köszöntött az emberiségre. Nem álltak le az atomerőművek, nem hallgattak el a telefonvonalak, nem zuhantak le a repülőgépek. Az élet nyugodtan folyik tovább. Az évváltás legnagyobb durranásait az ünnepet pezsdítő pezsgőspalackok kinyitása jelentette.

A dátumváltás lehetséges problémáira egy amerikai szakújságíró már 1996-ban felhívta a figyelmet, a tényleges katasztrófa-elhárítás azonban csupán másfél-két évvel ezelőtt kezdődött meg. A világszerte már-már hisztérikusan kezelt probléma háttere viszonylag könnyen megmagyarázható. A számítógépes programokban szereplő dátumokra a szerzők kelleténél kevesebb helyet hagytak, így az évszámokat a legtöbb programban csupán két karakter jelöli. A „08 09 77" 1977. szeptember nyolcadikán egyértelmű és problémamentes időmegjelölésnek tűnt, arra pedig akkoriban még senki sem gondolt, hogy egy számítógépes program húsz, vagy akár harminc éven keresztül is működhet.

Márpedig ez történt. Az említett napon üzembe helyezett szoftver időmérője valószínűleg gondtalanul ketyeghetne még további évtizedekig, ha az éveket jelölő karakterhelyeken nem borítaná fel a rendszert a „túlcsordulás". A napok és a hónapok számlálásánál nincs gond: ha a napok száma túllépi a harmincat, a hónapszám eggyel megnő. Ha a hónapszám elhagyja a tizenkettőt, az évek száma ugrik egyet. Az évszámmezőben azonban a 99 után nincs hova ugrani, így 2000. január elsején a számláló lenullázódik, csakhogy a számítógép a 01 01 00 tartalmú helyet 1900. január elsejeként értelmezi. A 2000. év problémájának gyökere tehát az, hogy a számítógépnek nincs intelligenciája. Ha lenne, tudhatná, hogy az idő nem ugrik vissza egy évszázadot. Így viszont megfelelő felkészítés hiányában világszerte sok millió számítógép dönthetett volna úgy, hogy a 2000. év első pillanatában tulajdonképpen 1900-at írunk.

Az 1997-ben megindult hibakeresés részeként programsorok százmilliárdjait böngészték át. Az első pánik kitörésének idején — elsősorban az erősen számítógépesített országokban — minden olyan berendezésben időzített bombát láttak, amelybe valamilyen programozott alkatrészt építettek be. Pedig a legtöbb program nem dolgozik dátumokkal. Előfordul, hogy a szoftvert egyáltalán nem érdekli az idő, ha mégis, akkor nem a naptárat figyeli, hanem egy olyan másodpercszámlálót, amelyet 1970. január elsején 0 óra 0 perc 0 másodperckor kapcsoltak be.

A dátumokat tartalmazó sorokat csak azokban a programokban találni, amelyek nem kerülhetik meg az évek, hónapok és napok használatát. A szakemberek szerint leginkább

a különféle adatbázis-kezelők foroghattak veszélyben, ahol az információk egyik legfontosabbika éppen a naptári idő. Egyébként minél régebbi volt egy program, annál nagyobb volt a dátumkatasztrófa veszélye. A régi programok átírása eltérő ideig tartott. Volt, amelyiket egyetlen programozó öt perc alatt átállított, de olyan szoftver is akadt, amit egy több fős számítástechnikai csapat heteken-hónapokon át fejlesztett, s annyi energiát fektetett be, amennyivel az egész programot újra lehetett volna írni. A költségekről eltérő becslések láttak napvilágot. A szakemberek 600—1000 milliárd dollárra taksálták a kiadásokat, ám állították, hogy ez a tétel meg sem közelíti a probléma eltussolása nyomán keletkező esetleges károkat.

Budapesten például nem bíztak a számítógépekben. A fővárosi tömegközlekedés akkor sem bénulhatott volna le, ha a dátumváltás valóban káoszt okoz a számítógéprendszerekben. A BKV jó néhány napra elegendő gázolajat tartalékolt, s a buszokat — csaknem ezernégyszázat — bevetésre készen tartotta. Ez utóbbira áramkimaradás idején a millenniumi földalatti, a troli és a villamos utasainak elszállításakor lehetett volna szükség. Áram nélkül természetesen a jegykezelő automaták sem működtek volna. A négyszáznál több ellenőr ekkor kézzel érvényesítette volna a jegyeket.

Szilveszter előtt az iskolákra úgy tekintettek, mint a dátumproblémák gyűjtőhelyére. Amennyiben január elsejétől akadozott volna a tömegközlekedés — ami az üzemanyagellátás, vagy az áramszolgáltatás nehézségei miatt fordulhatott volna elő — a gyerekek nem jutnak el az iskolába, vagy nem érnek haza, a szállítási gondok nyomán pedig ebéd nélkül maradhattak volna. A távfűtés szünetelése esetén hidegen maradnának a termek, áram nélkül a nap egy részét sötétben ülték volna végig a nebulók. Ez egyébként nem utópia. Aligha van ugyanis olyan magyar oktatási intézmény, amely rendelkezik szünetmentes áramforrással, vagy pótfűtéssel. A felkészülés során kiderült, hogy ez még a hazai bankoknál is ritka madár.

A telefonálók számára szóló tanács volt, hogy december 31. éjfél előtt tegyék le a telefonkagylót, mert ha akár csak egy másodperccel is átbeszélik az évfordulót, előfordulhat, hogy a számítógép több mint 52 millió percet, azaz kereken százévnyi beszélgetést regisztrál. Hogy ez ne fordulhasson elő, a Matáv több milliárd forintot fordított ellenőrzésekre, fejlesztésekre. A Westel százmilliót költött a dátumváltás kiküszöbölésére. A Magyar Posta költségvetését egymilliárd forinttal terhelte meg a felkészülés.

A magyar vállalatok az elmúlt hónapokban folyamatosan hangoztatták, hogy felkészültek a dátumváltásra. Az egyik legveszélyesebb hazai üzemnek számító paksi atomerőmű vezetői kijelentették, a biztonsági rendszerek nem digitálisan programozott eszközök, így nem dátumfüggőek. A MOL-nak az orosz szállítópartnere írásos garanciát adott arra, hogy nem lesz fennakadás a gázszolgáltatásban. A kőolajszármazékokból több hónapos tartalékkal rendelkezik az ország, így fennakadásra ezen a területen sem kellett számítani. A Malévnál kritikusnak minősítették a 1999. december 31.—2000. január 3. közötti időszakot. Erre az időre különleges tervet léptettek életbe. A számítógépek esetleges meghibásodása miatt a gépek pilótái elveszíthetik a kapcsolatot a földi irányítóközponttal. Ezért kijelöltek egy olyan speciális frekvenciasávot, ahol a pilóták egymást tájékoztatták helyzetükről, magasságukról és irányukról.

Az már a dátumváltás előtt is tudott volt, hogy az otthoni elektronikai berendezések nem bolondulhatnak meg. A legnagyobb gond, amire a dátumváltás után számíthatunk,

hogy a dátum szerint mentett fájlokat nehéz lesz megtalálni. Az is előfordulhat, hogy az idén mentett állományokhoz személyi számítógépünk nem egészen korrekt dátumot rendel. Jóval több félnivalója van azoknak a kis cégeknek, amelyeknél a könyvelés, az adminisztráció, a vevőnyilvántartás, a rendelés egy számítógépes program vezényletével zajlik. Ezeket a programokat általában egyedileg fejlesztik, így semmilyen univerzális megoldás nem ajánlható a teszteléshez és a hibajavításhoz.

Érdekes, hogy a termékfelelősség kérdését eddig még egyik mértékadó szervezet sem vetette fel, pedig kiderült, hogy a XX. század csúcstechnológiáját meghatározó cégek ilyen apróságra nem fordítottak kellő figyelmet. A szoftveripar rövidlátását illusztrálja, hogy még olyan kurrens programok sem állják ki a próbát, mint a Windows család 1998 előtt született tagjai, vagy a legelterjedtebb adatbázis-kezelő, az Oracle 1998-as, illetve régebbi változatai.

Január első napjaira kiderült, hogy a szakemberek jól dolgoztak. Kisebb hibáktól, fennakadásoktól eltekintve a számítástechnikai rendszerek által vezérelt berendezések zökkenőmentesen léptek át az új évbe. Az atomerőművek túlmelegedés nélkül működtek, a repülőgépek nem zuhantak le, s nem maradtak áram nélkül a városok. Az egyik belga újság odáig ment, hogy a mizéria kifigurázásaként szétfolyó betűkből álló újságot jelentetett meg. A kiadványt természetesen számítógéppel hozták létre.

A számítástechnikai iparág volt a dátumváltási probléma legnagyobb haszonélvezője, s valószínűleg már a következő nagy aratást tervezi. 2038. január 19-én 4 óra 19 perckor ugyanis elfogy a hely azon a másodpercszámlálón, amely a számítógépek többségében az időmérés egyetlen eszköze. 2036 körül tehát valószínűleg beindul majd a második nagy számítógép- átállítási kampány. Persze csak akkor, ha lesznek még a mai értelemben vett számítógépek.

FODOR DÉNES

Rácz Aladár – „a cimbalom Lisztje"

Vendel napkor, 1999. október 20-án a Jászság, pontosabban Jászapáti közönsége különleges zenei élményben részesülhetett. A budapesti Cimbalmos Baráti Kör zenei fesztivál sorozatának 7. előadását itt rendezte meg, s egyúttal tisztelgett a város szülötte, Rácz Aladár emlékének.

Műsoruk címe: 300 év cimbalommuzsikája. A sikerhez már a szerzők neve is garanciát jelentett: J. S. Bach, Paganini, Saint-Saëns, Allaga Géza, Liszt Ferenc és Bartók Béla. Csodálhattuk az előadók virtuozitását, bravúrjait, melyek egységben mutatkoztak meg a szólócimbalom, a két cimbalmos előadás, a cimbalmos-zongora páros különlegesen izgalmas megszólaló hangszíneivel, harmóniáival. A nagy zenei élményt köszönhetjük

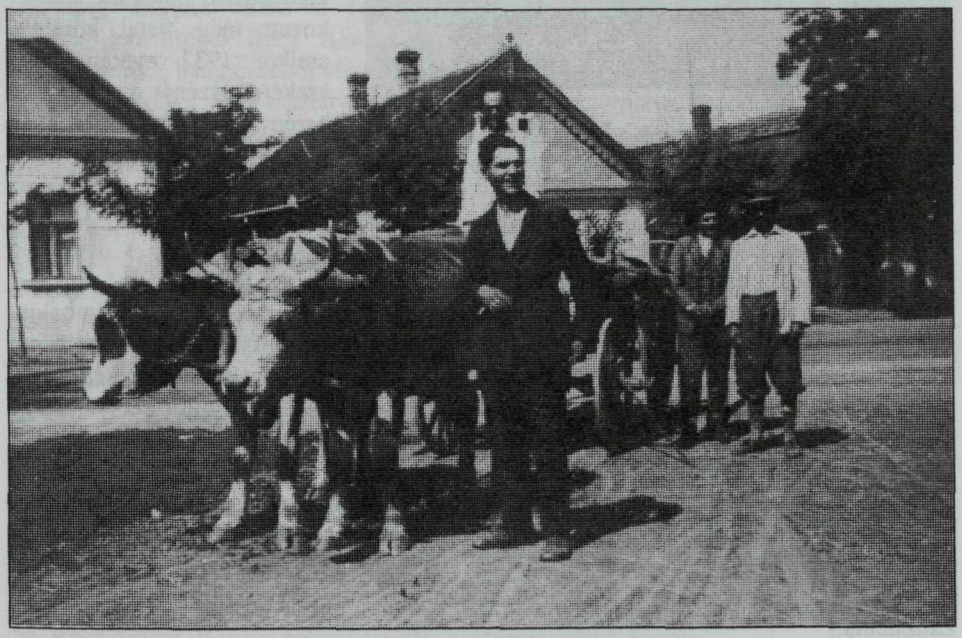

1. kép

2. kép

tehát a kiváló, technikailag is jól felkészült előadóknak, akiket az alábbiakban a zenei hagyományainknak is tisztelgő jászsági közönség figyelmébe kívánunk ajánlani: Farkas Rózsa, Sóvágó Éva, Szakály Ágnes cimbalmosok és Dominkó István zongoraművész.

A hangverseny — továbbiakban nevezzük így — élményei arra késztettek, hogy bemutassak néhány Rácz Aladárra vonatkozó dokumentumot, amelyet még nem, vagy csak részben ismer a kutató, illetve az olvasó, s ezekhez kapcsolódóan mi is emlékezzünk a művészre. Valamennyi Rácz Aladártól származik, melyeket a Jákóhalmán lakó László Lajosnak ajándékozott még fiatal korában, amikor 1937 nyarán ökrös szekéren szénát vittek Jászberénybe az egyik gazdának (1. kép). Rácz Aladár fehér ruhában áll az üres szekér tetején, mellette balról még két jákóhalmi férfi látható, az előtérben pedig László Lajos.

A személyes találkozásuk időpontja a 2. számú képről olvasható le. A dedikáció szövege: „László Lajosnak igaz szeretettel emlékül. Jász Berény, 1937. aug. 7."

A korabeli fotó az ifjú Rácz Aladárt ábrázolja egy fehér feliratos Schunda-cimbalom előtt, különleges, általa használt verőfogással. Alján francia nyelvű felirat: „... a cimbalom Lisztje". Ezt a jelzőt Saint-Saëns francia zeneszerzőtől kapta, s azt akarta érzékeltetni az adományozó, hogy a cimbalomnak olyan nagy mesteréről van szó, mint amilyen nagy mestere volt Liszt a zongorának. A felvétel műteremben készült, valószínűleg a svájci Lausanne-ban, az 1910-es évek környékén. A fehér felirat és a díszítés kiemeli alkotója nevét, s „érdekessé" teszi a hangszert. [Schunda József budapesti hangszerkészítő (1845—1923) a modern cimbalom megalkotója, aki a hangszerhez pedált és tompító rendszert szerkesztett.] A fénykép hátuljára a művész két francia nyelvű újságcikket ragasztott fel (3. kép), melyek fordítását az alábbiakban közöljük. (Fordította: Hodossy Zsuzsanna.)

„Rácz Aladár

Már volt alkalmam kifejezni legnagyobb elismerésem és csodálatom Rácz Aladár, a cimbalom egyik királya iránt. Sajnálom, hogy az idén nem hallhattam ezt a káprázatos virtuózt, e varázslatos hangszer, a cimbalom legnemesebb megszólaltatóját.

Az Empire szezonja

A résztvevő zenészek között ott találjuk Rácz Aladárt, a magyar cimbalom egyedülálló virtuózát. Meglepő tehetségéről és érdekes személyiségéről már volt alkalmam írni. Néhány hónapja, mint betétzenét hallottam játékát a Ranelagh moziban és rögtön írtam is arról a boldog meglepetésről, amit okozott (Comoedia, 1931. március 11.). Ez a darab még nem került előadásra az Empire-ben*, így a közönség számára adott a felfedezés minden lehetősége. Rácz Aladár csodálatos zenész, hangszeréből váratlan, gyönyörű és finom árnyalatokat varázsol elő, néha a vadság erejével vagy a szenvedély, a hősiesség megszólaltatásával, melyben egy nép lelke vibrál. A zenész aszkéta arca, tekintetének és mozdulatainak üzenete, a mozgás és a ritmus fontossága és nagyon személyes repertoárja, melyben Brahms egyik táncának briliáns improvizációja, egy az ütők alól szikrákat fakasztó tüzes román tánc és hol álmodozó, hol vad ritmusba átcsapó magyar csárdások előadása szerepel, Rácz Aladárt egy igazságtalanul elfelejtett nemzeti hangszer újjászületésének apostolává és a koncertterem egyik legeredetibb előadójává teszik. Hatása a közönségre azonnali, a résztvevők forró tapsviharral fejezik ki elragadtatásukat."

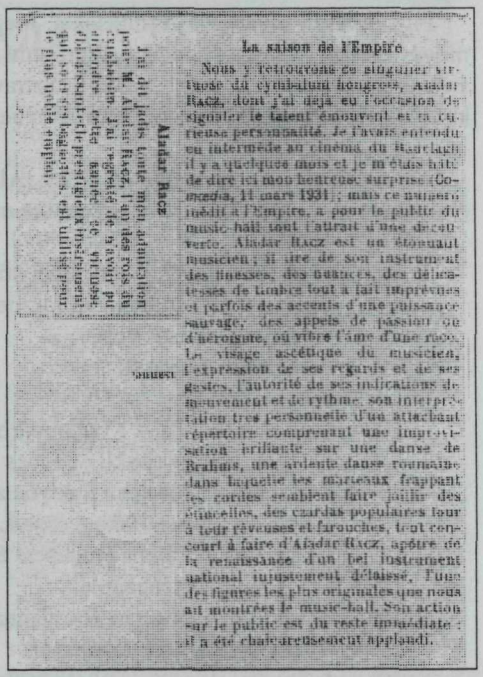

La saison de l'Empire

Nous y retrouvons ce singulier virtuose du cymbalum hongrois, Aladar Rácz, dont j'ai déjà eu l'occasion de signaler le talent émouvant et la curieuse personnalité. Je l'avais entendu, il y a quelques mois et je m'étais hâté de dire ici mon heureuse surprise (Comœdia, 11 mars 1931) ; mais ce numéro inédit à l'Empire, pour le public du music-hall tout l'attrait d'une découverte. Aladar Rácz est un étonnant musicien ; il tire de son instrument des finesses, des douceurs, des délicatesses de timbre tout à fait imprévues et parfois des accents d'une puissance sauvage, des appels de passion ou d'héroïsme, où vibre l'âme d'une race. Le visage ascétique du musicien, l'expression de ses regards et de ses gestes, l'autorité de ses indications de mouvement et de rythme, son interprétation très personnelle d'un attachant répertoire comprenant une improvisation brillante sur une danse de Brahms, une ardente danse roumaine dans laquelle les marteaux frappant les cordes semblent faire jaillir des étincelles, des czardas populaires tour à tour rêveuses et farouches, tout concourt à faire d'Aladar Rácz, apôtre de la renaissance d'un bel instrument national injustement délaissé, l'une des figures les plus originales que nous ait montrées le music-hall. Son action sur le public est du reste immédiate : il a été chaleureusement applaudi.

Aladar Rácz

J'ai dit jadis toute mon admiration pour M. Aladar Rácz l'un des rois du cimbalum. J'ai regretté de n'avoir pu entendre cette bande de virtuose, dont le talent, si original, si plein de ressources, si plein de vie, si plein de charme, si plein de ulliers de nuances, si plein de [illegible]

3. kép

* A cikk írója az Empire-ben felhangzó új műsorszámára, Brahms egyik magyar táncára gondol.

*

A Ranelagh mozi pódiumán február 27-től március 5-ig lépett fel. Az esti szereplések oly sikeresek voltak, hogy március 12-én még egy önálló hangversenyt is adott ráadásként. Az akkori Empire (Birodalom) nevű mulató Párizs leghíresebb mulatói közé tartozott, ahol esténként a világ legjobbjai műsort adtak, s a legkülönféle művészeti ágakban mutatkoztak be. Rácz Aladár itt is két héten keresztül szerepelt (július 24-től).

Figyelmesen olvasva a fordításokat, megállapíthatjuk, hogy mi is volt Rácz Aladár művészetének lényege, mondanivalója, s mi volt benne új és izgalmas a francia közönség számára. Olyannyira, hogy például Sztravinszkij tőle vett cimbalomórákat, s több kompozíciót, zongoradarabot kifejezetten neki írt. Példáját más szerzők is követték.

Az alábbiakban tekintsük át Rácz Aladár vázlatos életútját, amely — egyéni felemelkedését illetően — igen figyelemre méltó.

1886. február 28-án született Jászapátin. Meghalt Budapesten 1958. március28-án. Cimbalmos tanulmányait Jászberényben kezdi meg. Tanítója az édesapja, aki eredetileg brácsás volt.
1902. Budapestre költözik.
1910. Párizsba megy.
1914. Genfbe költözik. A Maxim bárban lép fel, ahol felfigyel rá Ernest Ansermet és Igor Sztravinszkij. Jaques Dalcroze buzdítására otthagyja a szórakoztatóipart. Pótolja a hiányos zenei ismereteit.
1926. május 25. Első szólókoncertje Lausanne-ban, majd Genf, Vevey következik. Utána Bazel, Párizs, Budapest és Róma.
1927—35. Franciaországban élt.
1935. Hazaköltözik Yvonne Barblannal.
1937. A Nemzeti Zenede tanára.
1938. A Zeneművészeti Főiskola tanára.
1948. Kossuth-díjas, később a Magyar Népköztársaság érdemes, kiváló művésze.
Újításai: verő és játéktechnika módosítása, egyes átépítések a hangszerben. Bevezette a zongorakíséretes előadásmódot és a hangszer klasszikus repertoárját.

Rácz Aladár, az egykori kocsmai, kávéházi cigányzenész, kitartó szorgalmával és rendkívüli tehetségével, önképzésre való hajlamával eljutott Európa legjobb, legkedveltebb hangversenytermeibe, egészen a Budapesti Zeneművészeti Főiskola tanári katedrájáig. Egyúttal a magyar cimbalmot „felvitte" a világ legismertebb hangversenypódiumaira. Neve bekerült a Jászság és hazánk legjobb, legkiemelkedőbb művészei közé. Példája tanulság lehet az utókor elkényelmesedett és elanyagiasodott zenész fiataljai számára. Követőinek komoly zenén alapuló cimbalmos iskolát teremtett.

Jászberény utcát nevezett el róla, s egykori lakóházán márványtábla emlékeztet művészi nagyságára. A jákóhalmi iskola falán Déryné mellett az ő képe is az egyetemes magyar zenekultúra sikereit, diadalát hirdeti.

[Az eredeti fotók reprodukcióit Baráth Károly fényképész készítette. Jászberény, Hatvani u. 45.]

Irodalom: Kroó György: Rácz Aladár. Zeneműkiadó, Budapest 1979. („Szeretettel a Jászapáti Nagyközségi Könyvtár olvasói részére, szeretettel Rácz Aladárné, Yvonne. 1986. IV. 10." bejegyzéssel uo.) — Szabolcsi Bence—Tóth Aladár: Zenei lexikon. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. III. kötet. — Borckhaus—Riemann: Zenei lexikon. III. kötet. Zeneműkiadó, Budapest 1985.

KÖNYVESPOLCRA VALÓ

Szabadi István: Kormos László (1919–1996)

Biográfia-Bibliográfia. A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár kiadása. Debrecen, 1999. 44 p.

Folyóiratunk már korábban megemlékezett az 1996-ban elhunyt Kormos Lászlóról, a neves helytörténész-levéltárosról. Most, hogy Szabadi István tollából megjelent Kormos László bibliográfiája, ismét szólnunk kell róla, hiszen Kormos László a Nagykunság, a Tisza mente szülötte és tudósa volt. Itt, ezen a tájon — Kunmadarason és Kenderesen — fejtette ki tevékenységét, itt nőtt a magyar levéltárosok egyik legnevesebb személyiségévé. Ennek a gazdag munkásságnak ezúttal inkább a megyénkhez kötődő helytörténeti vonatkozásaira szeretnénk felhívni a figyelmet. Bár azt sem érdektelen megemlíteni, hogy a Kormos László által újraszervezett és kutatásra alkalmassá tett Tiszántúli református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen) megyénkre vonatkozóan is hihetetlenül gazdag, helytörténeti kutatásaink-feldolgozásaink során nélkülözhetetlen és mellőzhetetlen, megkerülhetetlen forráshely. Ennek bemutatására, igazolására is szolgál Szabadi István bibliográfiája.

A bibliográfia Kormos László szakmai önéletrajzával kezdődik. Nekünk is szükséges, hogy Kormos László életét és munkásságát ebből az önéletrajzból megismerjük és különös figyelemmel legyünk az életrajz azon mozzanataira, amelyek több-kevesebb megyebeli kötődésre utalnak.

Kormos László Törökszentmiklóson született (1919), iparos család gyermeke volt. Elemi és polgári iskolát szülővárosában végzett. Gimnáziumba Szolnokon járt, 1940-ben érettségizett a Verseghy Ferenc Gimnáziumban. Érettségi után teológus lett a debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Karán. A hittudományok mellett érdeklődése a történelem, az egyháztörténet felé fordult, nem kis mértékben kiváló professzorai hatására is. Bár teológiai tanulmányait csak 1945-ben fejezte be, mint exmittált, egyházi szolgálatát már 1944-ben megkezdte Kunmadarason. Hosszas kunmadarasi és rövid törökszentmiklósi szolgálat után, 1959-ben a Kenderesi Református Egyház lelkészévé választotta a már akkor jó nevű, tekintélyes fiatal lelkészt. Kenderesi lelkészsége nagy fordulatot hozott életébe. Bár a történelem, az egyháztörténet, a helytörténet kérdései kora ifjúságától kezdve foglalkoztatták és kunmadarasi lelkészsége alatt erőteljesen be is kapcsolódott a helyi, a megyei, sőt az országos helytörténeti munkálatokba, vonzódása a kutatás-gyűjtés; feldolgozás iránt Kenderesen bontakozott ki. Itt kapott igazán szabad utat történelmi érdeklődése kielégítésére egyrészt úgy, hogy a Nagykunsági Református Egyházmegye levéltárosának választották, másrészt pedig úgy, hogy beíratkozott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, magyar—történelem szakra. Történeti tanulmányait nagy odaadással, hihetetlen szorgalommal végezte, hangsúlyt helyezve a történeti segédtudományok tanulmányozására és a néprajzi szempontok érvényesítésére. Egyetemi tanulmányai betetőzéseként, 1964-ben bölcsészdoktorátust szerzett magyar történelemből és filozófiából, mint főtárgyakból és történeti segédtudományokból — néprajzból —, mint melléktárgyból. A Kormos László által tanult „történeti segédtudományok"-on elsősorban levéltártant, forráskritikát kell értenünk.

Levéltárosi elhivatottságát először a Nagykunsági Református Egyházmegye Levéltárának (Kenderesen) nemcsak rendszerezésével, rendezésével, hanem valóságos újjáalapításával, újraszervezésével bizonyította. Nagy gondot fordított arra, hogy a levéltártudományt, a levéltárosságot gyakorlatban is megismerje, és hogy a különböző levéltárakban (Szolnok Megyei Levéltár, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Országos Levéltár, NDK egyházi levéltárai, Olasz egyházi levéltárak stb.) tett hosszabb-rövidebb tapasztalatcseréi során látott, tapasztalt, megismert legújabb, legkorszerűbb módszereket alkalmazni is tudja. Hamarosan híre kelt világi szakkörökben is, hogy a kenderesi református pap, Kormos László, a Nagykunsági Egyházmegye Levéltárából csodát csinált... Mi sem volt természetesebb, hogy amikor mód kínálkozott rá, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár igazgatójává nevezték ki.

Az egyház akkori szegénységére jellemzően úgy, hogy a levéltár igazgatását csak másodállásban vihette; főállása a Debreceni Nagyerdei Református Gyülekezetben (Bolyai utca) volt, ahol 1973-ban lelkésszé választották.

A Nagyerdei Gyülekezet ekkor, Kormos László lelkészsége alatt építette fel templomát, rendezte be és szervezte meg önmagát, a Nagyerdei (volt Egyetemi) Gyülekezetet. Az Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárat, bármilyen kiváló emberek felügyelete alatt állt is előzőleg, szinte teljes egészében újra kellett szerveznie, rendeznie és a legkorszerűbb eszközök, berendezések felhasználásával kutatóképes állapotba hoznia. Mindkét „alkotásnak" valósággal csodájára jártak.

Építő lelkipásztori és levéltárszervező igazgatói tevékenysége során mindig végzett történeti, egyháztörténeti, helytörténeti, tudománytörténeti és nem kevésbé fontos levéltártudományi, levéltár-módszertani, forráskezelési, forrásközlési tudományos kutató- és feldolgozómunkát. Szakmai cikkei, tanulmányai egymás után jelentek meg a legrangosabb szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben. Sajnos számos feldolgozása „nyomdakész állapotban", kéziratban maradt. Némelyik tanulmányát forgatva joggal vetődik fel a kérdés: talán nem is kiadásra, megjelentetésre szánta, hanem eleve levéltárban való elhelyezésre készítette munkái egy részét.

Vérbeli levéltáros volt, nagyon is jól látta, hogy kész kéziratai levéltári elhelyezése hogyan, miként biztosítja az anyag könnyű felhasználását, gyors beépülését a különféle kutatásokba. Az utód, Szabadi István által összeállított bibliográfia erről a nagyívű életműről tájékoztat bennünket az ugyancsak képzett levéltáros-történész pontosságával. A bibliográfiai rész mindenképpen megemlítendő, fontos részei azok az adatok-tételek, amelyek Kormos László kéziratban maradt és még maga által levéltári dobozokba osztott munkáiról adnak könyvészeti felvilágosítást.

A tudományos közélet ismert alakja volt. Hazai és külföldi konferenciák, tanácskozások hosszú során vett részt és tartott előadásokat. Nemzetközi elismertségét főleg levéltártudományi előadásainak, hozzászólásainak és természetesen tanulmányainak köszönhette. 1993-ban a Magyarországi Egyházi Levéltárcsok Egyesülete elnökévé választották, 1995-ben Prágában a Nemzetközi Levéltári Tanács Egyházi Levéltári Szekciója titkára, 1996-ban pedig Münchenben a Nemzetközi Levéltári Tanács Európai Csúcsbizottsága titkára lett. Mint lelkész 1990-ben nyugdíjba ment és 1991-től csak mint az Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár igazgatója tevékenykedett. Utolsó éveiben megfeszített munkával dolgozott, de betegségével nem tudott megbirkózni. Nyugdíjba kényszerült és nyugdíjbamenetele után hamarosan meghalt.

Szabadi István összeállítása Szabadi rövid, de magvas Bevezetőjével, majd ezt követően Kormos László 1996-ban készített Önéletrajzával kezdődik. Ezek után következik Szabadi István Dr. Kormos László munkái című, évenkénti tagolásban felépített bibliográfiája.

Úgy gondoljuk, hogy a kötetecske megjelentetésének jelentősége messze túlnő a tiszteletteljes emlékezés-emlékeztetés határain és minden magyar történész, egyháztörténész, tudománytörténész, helytörténész számára nélkülözhetetlen segédeszköz. Természetesen az nagykunsági vonatkozásban is. Adatai nem nélkülözhetőek a Jász-Nagykun-Szolnok megyei helytörténészek, levéltárosok, muzeológusok számára sem.

Dankó Imre

A magány és a meditáció költészete

Rékasy Ildikó: Belesimulva

Rékasy Ildikót a könyvszerető szolnokiak jól ismerik mint könyvtárost, akik egy fokkal mélyebben érdeklődtek az irodalom iránt, azok ismerték kitűnő bibliográfusként is, de azt csak nagyon kevesen tudták — ha egyáltalán voltak ilyenek —, hogy verseket ír. Sőt nemcsak verseket ír, ilyenek sokan vannak még a költészet megbecsülésének mai apályos időszakában is, hanem költő. Ritkán fordul elő, hogy egy költő képes évtizedekig elrejtőzni, csak önmagának írni, nem adni közre a verseit.

Nem tudjuk, hogy a büszkeség vagy a szerénység gátolta-e meg Rékasy Ildikót, hogy költőként a nyilvánosság elé lépjen. Ő így ír erről: „Nem kell, hogy kihallatsszék / a kórusból a hangod. / Nem kaptál szólószerepet; / arra ügyelj inkább, / hogy jobban belesimuljon. / Észrevétlen izmosítsd / a dal szárnyát:

testvéreiddel / együtt röpítsen a magasba." (Belesimulva)

Ez a szerénység hangja — mondhatnánk —, de a dolog nem ilyen egyszerű. A büszke öntudat és a szerénység nem mondanak ellent egymásnak, őszintén szerény csak az lehet, aki tisztában van saját értékeivel, aki nem érzi szükségét, hogy másnak, többnek látsszék.

Zavarba ejtő könyv a Belesimulva, hiszen sok mindent még most is elrejt: nem tudjuk, hogy a ciklusokba rendezett költemények milyen sorrendben születtek, így nem lehet fölvázolni a költői pálya ívét. Nincsenek az első kötetes költőkre jellemző zsengék, nincs példaképek követésének nyoma. Rékasy Ildikó a semmiből bukkant elő teljes költői vértezetben. Ez megnehezíti, de meg is könnyíti a recenzens dolgát. Nem lehet összehasonlítani a verseket korábbiakkal, mert korábbiak nincsenek, nem tudjuk honnan hová vezet a költő útja, „csak" egy kötetnyi vers van. A fejlődés fölmutatásának lehetetlensége az elemzést statikusságra kényszeríti, s ez bizonyára akadályozza a megértést is. Minden dolog azonos önmaga történetével, Rékasy Ildikó költészetének azonban még nincs története, illetve az egészet egyszerre kell jelen idejűnek tekintenünk.

A Belesimulva verseit olvasva gyorsan szembetűnik néhány vezérmotívum, elsőként és legnagyobb hangsúllyal a magányosság, amely nem börtön és nem menedék ebben a költészetben, hanem létforma. Néha elvágyódik belőle a költő, de visszatérhet hozzá, ha elfárasztotta a világ „nyűgös lármája".

Nem tágas horizontú ez a világ, a sok magányos óra meditációja, az emlékezés, a „családi fényképalbum", a hétköznapok apró eseményei töltik ki, de a tágasság hiányáért a költő mélységgel kárpótol. Jellegzetesen olyan költészet a Rékasy Ildikóé, amellyel azonosulni lehet, elkerüli a közhelyszerűséget, s a benne lévők mégis megmaradnak valamennyiünk lehetséges érzelmeinek, gondolatainak.

Említettem, hogy Rékasy Ildikó költői eszközeinek teljes birtokában lépett elő, de ezzel keveset mondtam. Ritka ma az, az élőbeszéd természetességével folyó versbeszéd, amely a költészetét jellemzi. Annyira természetes, hogy néha már-már úgy érezzük, egy korábbi kor, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád kora talán jobban befogadta volna, mint a mai, darabosabb, az érzelmeket elutasító költészet. Különösen Tóth Árpád néhány nagy verse bukkant fel az emlékezetemben a magányról írott sorokat olvasva, leginkább talán a Lélektől lélekig: „Küldözzük a szem csüggedt sugarát, / S köztünk a roppant, jeges űr lakik!"

Annak ellenére sem korszerűtlen azonban Rékasy Ildikó költészete, hogy bizonyos stíluselemei korábbi korszakok hangját idézik, nagyon is mai gondolatokat, érzelmeket hordoznak ezek a sorok, amelyeket ma, és csak ma lehet gondolni és érezni. „A vízparti háztoronyból / egyszemélyes páholyomból / szemközt a hatalmas éggel," — így kezdi az Alkonyati jelenéseket, vagy idézzük teljes egészében a Fekete lyuk című költeményt: „Fény nem jut ki belőle; / az életem fekete lyuk: / szökési sebessége / a fénysebességnél nagyobb." De idézhetem a Felnőtt-titok című vers részletét is: „Azt hittük, megválaszolatlan / kérdéseinkre majd felel / a felnőtt élet. Nem sejtettük, / hogy a kérdések kopnak el."

Néha művészeti alkotások késztetik versírásra, de ezekben a költeményekben is mindig túllép az ihlető képen, zenén, s valami általános emberit mond ki. Erre talán a Sors című vers a legjobb példa, amely nem is egy konkrét szoborról szól, hanem a kődarabról, amely talán meg sem születő szobrot rejt, s ezt olvasva lehetetlen nem gondolnunk Michelangelo márványtömb-szonettjére. De amíg Michelangelo azt mondja: a márványtömbben ott rejtőzik a szobor, csak ki kell szabadítani a kő fogságából, a Sors című vers azt kérdi, mi a sorsa annak a szobornak, amelyet fogságban tart a kő? „...s mindörökre csak kő marad / emlék nélkül s jövőtlenül"

Még egy színt kell fölmutatnunk Rékasy Ildikó költészetében, a humort. Félő ugyanis, hogy a leírtak alapján ez a költészet valami világfájdalmas, talán szentimentális lírának látszana, pedig erről szó sincs. Rékasy Ildikó éles szemmel észreveszi a világ visszásságait, és nevetni, de legalábbis mosolyogni tud rajtuk. A „Közhely védelmében" ciklus ilyen versekből áll. A mindenáron, izzasztó erőlködéssel mo-

dernnek látszani akaró „költők"-nek szól a Versdivat: „minél nagyobb a képtelenség / annál módisabb a kép. / Bár e kunszttal már a pajzán / gyerekkánon kirukkol: / »Száraz tónak nedves partján / döglött béka kuruttyol« /" „Mit hullat most a Pegazus, / tollat — vagy mint a többi ló?" — kérdezi a Kezdem megkedvelni utolsó két sorában, s a példákat még lehetne szaporítani annak bizonyítására, hogy a humor sem idegen a költőtől.

Rékasy Ildikó első kötete nem a hagyományos első kötetekre, sokkal inkább az ötödik-hatodikként megjelenő „Válogatott költemények" összegző könyvekre emlékeztet. Nehéz találgatni, hogy az összegzés után milyen lesz a folytatás, de jó volna, ha nem kellene rá újabb évtizedekig várni.

(Stádium 1999)

Bistey András

Verseghy és Laczka

A millenniumi év nyitó rendezvényeként zajlott le Karcagon 2000. január 20-án, a magyar kultúra napja alkalmából a „Laczka János emlékezete" című könyv országos bemutatója. Ennek jegyében a karcagi városháza dísztermében több tudományos kiselőadás hangzott el. Ezek megszerkeztett anyagát bocsátja most olvasói elé a Jászkunság.

Két helyismereti, illetve nyelv- és irodalomtudományi szempontból is jelentős kiadvány látott napvilágot megyénkben az elmúlt esztendőben: Verseghy Ferenc: „Bevezetés a magyar nyelv törvényeibe" és Laczka János emlékezete. Együttes említésük oka abban rejlik, hogy mindkettő megjelentetése a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és annak Jász-Nagykun-Szolnok megyei tagozata, illetve karcagi csoportja közreműködésével történt.

A Verseghy-könyv a polihisztor tudós költőnek mindössze egyszer, 1793-ban, akkor is csak latin nyelven megjelent alapozó jellegű nyelvtudományi munkájának magyar fordítása. Az alapozó jelleg hangsúlyozása nem véletlen. Verseghy maga is e műve megjelenésétől számítja nyelvtudományi munkásságának kezdetét. Minden későbbi munkája lényegében arra a rendszerre épül, amelynek alapjait ebben a műben rakta le.

Verseghy műve első részében a nyelvre, mint a kommunikáció legfontosabb eszközére vonatkozó gondolatait fejti ki Adelungnak, a német nyelvtudósnak elméletét követve. A magyar nyelvtudományban elsőként mutat rá a magyar nyelv sok esetű jellegére. Ezzel egyszersmind szakít az addigi nyelvtanoknak a latin nyelv öt esetű rendszeréhez ragaszkodó berögződésével. Ugyanúgy szembeszáll az igeragozásnak a latin konjugáció korlátaiba történő erőltetésével. Itt fejti ki először az ikes ragozásra vonatkozó ismert és később annyi vitát kiváltó nézetét, amelynek lényege az igeragozás megóvása az alanyi és tárgyas ragozás toldalékainak összekeverésétől.

Ugyancsak e műben találjuk meg először a nyelvszokáson kívül az analógia, az etimológia és a jó hangzás meghatározó szerepének hangsúlyozását, valamint a három fő nyelvjárásnak: a tiszainak, az erdélyinek és a dunainak a magyar nyelvhasználatban betöltött jelentőségét.

A kötetet Éder Zoltánnak, a kiváló nyelvésznek és Verseghy nyelvtanai legjobb ismerőjének utószava zárja. Szintén az ő érdeme, hogy a hosszú ideig kéziratban heverő, ezért korszerűsítésre szoruló fordítását a MIT megyei tagozatának rendelkezésére bocsátotta. Ez utóbbi munkát Győri Gyula, az avatott Verseghy-fordító végezte el.

A „Bevezetés..." megjelenésének anyagi-technikai terheit Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár viselte. (Verseghy Ferenc: Bevezetés a magyar nyelv törvényeibe, amely Adelung rendszere, nemkülönben a keleti nyelvek szelleme, valamint a tiszai és az erdélyi nyelvjárás alapján készült. — Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1999. 97. p.)

Karcag Város Önkormányzatának kiadásában került az érdeklődő olvasók kezébe a „Laczka János emlékezete" című könyv, amelynek megjelenését számos szervezet, intézmény és a karcagi képviselőtestület tagjai támogatták.

Az emlékkönyv gerincét a karcagi születésű Laczka Jánosnak, Bessenyei György egykori

titkára, később túrkevei jegyző, majd Jászkun kerületi tisztségviselő, végül nagykun kapitány Voltaire: Zair című tragédiájának fordítása képezi. A Laczka János által 1778-ban elsőként magyarra fordított tragédia kéziratának másolata Kovács Sándor Iván professzornak, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökének révén jutott el végül a MIT karcagi csoportjához.

Az ő meleg hangú bevezetője adja meg az alaphangulatot a kötetben sorjázó tanulmányok s magának a betűhíven közölt tragédiának az olvasásához.

A textológiai munkát végző *Hegedűs Attila* a Voltaire-fordítás születésének körülményeire, a helyesírás sajátosságaira hívja fel a figyelmet.

Éliás Balázs, Koós István, M.Papp Zsolt a Miskolci Egyetem Kovács professzor által vezetett Textológiai Műhelyének egykori hallgatói a Bessenyei Györgyről szóló nekrológokat és életrajzokat — az utóbbiak között a Laczka által írtat is — közlik.

Örsi Júlia, a túrkevei Finta Múzeum igazgatója nagyívű tanulmányában „Laczka János élete és kapcsolata nagykunsági környezetével" címen széles körű kutatáson alapuló tudományos igényességgel dolgozza fel nemcsak Laczka János, hanem a kiterjedt Laczka-család és rokonsága élettörténetét és munkásságát. Örsi Júlia tanulmányának értékét növeli, hogy abból a korabeli kunsági értelmiség élet- és gondolkodásmódját is megismerheti a ma olvasója. Erre utal a kötet utószavát író *Fazekas Sándor*, Karcag város polgármestere is, amikor ezt írja: „Számomra... a legmegkapóbb annak a régen letűnt kornak szemünk láttára történő megelevenedése, amely a magyar felvilá/ gosodáshoz és reformidőszakhoz köthető."

Csak elismeréssel szólhatunk a kötet gondozását végző *Rideg Istvánnak*, a MIT karcagi csoportja vezetőjének munkájáról, akit az a nemes gondolat vezérelt, hogy hagyományt teremtsen Karcagon, és ezzel példát adjon más városoknak is a „lokálpatriotizmus" tudományos igényű ápolásához.

(Laczka János emlékezete, Karcag, 1999. 223. p.)

Szurmay Ernő

P. Nagy István: A hely grammatikája

Amikor 1999-ben az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete a Jászkunság című folyóirattal közösen új művészeti-irodalmi sorozatot indított Pelikán Könyvek címmel, kettős szándék vezette. Egyrészt jelezni kívánta — a cím is erre utal —, hogy szolnoki vagy szolnoki kötődésű munkáknak kíván helyet adni. Másrészt új fórumot teremt az irodalom művelőinek. Mindezt azzal a nem titkolt szándékkal tette, hogy tudassa az olvasókkal: Szolnokon és a megyében ma is jelen van az irodalom, közvetlen környezetünkben élnek azok az alkotók (írók, költők), akik a helyi lírát képviselik.

A sorozat első kötete Forlí és Szolnok testvérvárosi kapcsolatának új lehetőségeit mutatja be: „Találkozás" az irodalom révén olasz és magyar költőkkel, írókkal.

A sikeres első kötet után újabb művel bővült a sorozat, P. Nagy István önálló verseskötetével.

P. Nagy István Jugoszláviából származó magyar költő, kritikus. A vajdasági Székelykevén született 1961-ben. Pancsován és Kovinban végezte el a középiskolát. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelvi és irodalmi tanszékén szerzett diplomát. 1987-től az újvidéki Forum Könyvkiadónál dolgozott szerkesztőként. Ez a kiadó jelentette meg három kötetét (Alkalmatlan évszak, 1985.; Köralagút, 1989.; Holt idény, 1993.) Sinkó-díjas és Móricz-ösztöndíjas alkotó.

1993-ban a Vajdaságból Magyarországra került át, jelenleg Szolnokon tanár. Versei megjelentek az Új Symposionban (Újvidék), hazai folyóiratokban, az Eső irodalmi folyóiratban rendszeresen publikál, az olvasók nem először találkozhatnak verseivel.

A most megjelent — A hely grammatikája című — kötet a költő első Magyarországon megjelent önálló versgyűjteménye. A könyv borítójára Paul Klee: Foglyul ejtve című műve került. A választás a verseket végig olvasván tudatosnak tűnik. A párhuzam kép és P. Nagy István versei között egyértelmű: ahogy Klee

minden műve egy-egy gondolat, úgy a kötetben szereplő versek is egy-egy élményt és a benne rejlő gondolatiságot ragadják meg. A versgyűjtemény kezdő és záró verse mintegy keretbe foglalja a többi művet. P. Nagy István versírói helyzete párbeszédes. A szerző valakinek ajánlja művét, valakit megszólít benne vagy valaki által megszólítatott. Pl. B. D., Verskeringő W. S.-nek vagy a magánéletből vett nevek. Költészetének hitelét személyes hangvételű versei adják: „Ez az utca, ez a város nem az enyém. Idegen, (há)borús az ég. Kitapintom egy fa ütőerét — még élek; még él."

Verseiben idő és időtlenség alapfogalmak mellé társul a Tér vonatkoztatása: látás, látomás, álom, látvány, fény. A költeményekben kitágulnak a képek, vagy lelassulnak, megfigyelhetővé válnak a mozdulatok. „Nem is hinnéd: mifelénk még / kékvásznú az égbolt, / amolyan hol-volt-hol-nem-volt-folt / a levegő üvegtestében."

A művek gondolatisága, érzékenysége: ez az intellektuális líra P. Nagy István kötetének igazi értéke. A most megjelent könyv nem összegzés, hanem egy hosszú folyamat újabb állomása a „Kiűzetés"-től.

Pató Mária

ESŐ

Az 1995 októberétől megjelenő Parnasszus adott otthont a '98 decemberétől induló Esőnek.

Ahogy Jenei Gyula megjósolta, a folyóirat 2000-re megerősödve és önállósulva lépett a világ elé. (Ugyanis a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár jóvoltából a számok Interneten is olvashatóak néhány alkotó életrajzával egyetemben, bár eme szolgáltatás szünetel a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (ARTISJUS) közleménye miatt.)

Egy irodalmi folyóiratnak ugyanúgy szüksége van támogatókra — itt a Pilinszky szerinti isteni rokonságra utalnék a szegénység és a költészet között —, mint a megyének egy önálló Esőre. Míg a Parnasszussal a kapcsolat csak a költészet volt, addig az Eső alkotógárdája, mint a kortárs színjátszás, már a kezdetektől felülmúlta a szakmai tudást mélyebb érdekek jelentkezése végett. Egy új közösség jött létre, ahol a szellemi együttélés és a közös kifejezés keresése az elsődleges, és ez az, amire nekünk olvasóknak szükségünk van.

Az önálló szám első blokkja Paál Istvánra, a szolnoki Szigligeti Színházban is dolgozott, mára már legendává vált színházi rendezőre emlékezik. Dienes Eszter és Zalán Tibor versekben idézik fel alakját

„ Férges ez a föld
és meghalni muszáj
ha támad a sötét
ha győznek a buták
ha alkonyodik és a szíveken
jól szabott kabát."

(Dienes Eszter:
Egy mondat Paál Istvánnak)

Notheisz János a JATE egyetemi színpadon rendezett Paál István-produkciót elevenít fel, melynek részese volt

Bérces László, a Varga Katalin Gimnázium egykori tanára egy művész-diák találkozó kapcsán tér ki az akkori Szolnok kulturális viszonyaira. A további kiemelkedő írásokban is központi szerepet kap a színház, melyeket Szeivolt Katalin képei fonnak csokorba. A kötetet Sarusi Mihály, Vasy Géza, Fecske Csaba, Vass Tibor, Magyari Barna, Simon Ferenc, Zoltán Gábor és Bistey András értekezései zárják és teszik egy kiemelkedő irodalmi folyóirattá.

Jámbor Csaba

HÍREK

A Jászok Egyesületének hírei

„Honnan hová Jászság?" címmel három polgármester tanulmánya jelent meg a Jászság legújabb regionális besorolásával kapcsolatban. Magyar Levente (Jászberény), Fodor István Ferenc (Jászjákóhalma) és Dankó István (Jászladány) írása — melyet „A Jászságért" Alapítvány támogatásával adtak közre — fontos kordokumentum, üzenet a jövőnek. A füzetet rendezvényeinken terjesztjük.

*

A Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. (1590 Budapest, Pf. 144.) száz kötetből álló könyvsorozatot indít a magyar állam millenniumára. Örömmel értesültünk arról, hogy egy a százból jászsági kötet: Jászdózsáé. A kiadó kérésre tájékoztatót küld az érdeklődőknek.

*

Az év végén jelent meg a Magyar Statisztikai Évkönyv legújabb kötete. A kiadványból ezúttal a jászsági városok demográfiai adatait emeljük ki 1990 és 1999 évekre. A kilenc év alatt a megye és ezen belül a Jászság népessége tovább csökkent. Jászapáti lakossága 9822-ről 9300-ra, Jászárokszállásé 8694-ről 8330-ra, Jászberényé 29461-ről 28132-re, Jászfényszarué 5839-ről 5650-re apadt.

*

Még az elmúlt év novemberének krónikájához tartozik, hogy a Városi Könyvtár és egyesületünk meghívására Jászberényben nagysikerű előadást tartott a XX. századi Ma- gyarországról Romsics Ignác történész, egye- temi tanár.

*

December közepén minősítő hangversenyen szerepelt Jászberényben tagszervezetünk, a Palotásy János Vegyeskar. A nagy jelentőségű szakmai megmérettetésen a dalosok „Hangversenykórus 1999" minősítést értek el.

*

Csányi Sándor, az OTP Bank Rt. elnök-vezérigazgatója Az év vállalkozója Magyarországon Díjat nyerte el.

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közműve- lődési Díjban részesült a jászkiséri Csete Balázs Honismereti Szakkör. Szívből gratulálunk!

*

Korényi Attilánéval, a Független Női Szövetség országos alelnökével készült interjú jelent meg a Kis Újságban. Amikor gyökereiről kérdezik — többek között — a következőket mondja: „Mi a Jászságból származunk. Hihe- tetlenül jól esett, amikor a Jászok Egyesülete rám talált Pesten, hogy volt egy közösség, s az idegen városban is felém nyújtották a kezüket. Számukra fontos volt az, hogy egy helyről jövünk, s lakjunk bárhol, mi összetartozunk."

*

Egy mára elenyészett emléktábla szövegét idézzük fel a pesti Ferenciek tere (korábban Felszabadulás tér, azelőtt Apponyi tér) egyik házfaláról: „Ez a tér nevét nyerte napjaink díszétől, a nemzet dicsőséges fiától, Apponyi Albert gróftól, 1921. május 28-án, amikor az ország egy szívvel, lelkesen megülte e fiának betöltött hetvenötödik évét és közéleti sze- replésének ötvenedik évfordulóját. Élete tisztaságát, önzetlenségét a haza szolgálatában, kátói jellemét és cicerói ékesszólását e kőbe vésve tanúságot kívántak az utókor számára tenni azok, akik vele egy időben éltek. Magyar! aki ezt olvasod és e téren áthaladsz, vidd az ő dicső emlékét magaddal a szívedben."

Dobos László

A Szolnoki MÁV Kórház és Rendelőintézet tudományos programja 2000. első negyedévében

Január 5-én:

- Szűcs Sándor, Írás Mátyás (Intenzív osztály, Fül-orr-gégészeti osztály): Narcosisban végzett tonsilloadenotomia az anaesthesiologus sz mével
- Írás Mátyás, Szűcs Sándor, Nagy Imre (Fül-orr-gégészeti osztály és Intenzív osztály): Intratrachealis narcosisban végzett gyermekkori tonsillo-adenotomiák tapasztalatai

- Faragó Péter (Audiológiai állomás): A rádiócsövektől a mikroprocesszoros hallókészülékig
- Kaposvári Zoltánné, Vadászné Óvári Tímár Éva, Séra Józsefné (Pathológiai osztály): Helicobacter pylori kimutatása szövettani metszetekben

Február 2-án:

- Blazsek Péter (Pszichiátriai gondozó): Szorongásos zavarok a mindennapi orvosi gyakorlatban
- Nemes András (Hetényi Kórház): Stroke gyermekkorban
- Totok Zsuzsanna (Neurológiai osztály): Gyermekkorban kezdődő idiopatiás epilepsia (esetismertetés)
- Szöllősi Marianna (Neurológiai osztály): Az ápolálélektan napjainkban

Március 1-jén:

- Prof. Bősze Péter (Szent István Kórház): Daganatos betegek hormonpotló kezelése
- Krivácsy Gábor, prof. Bősze Péter (Nőgyógyászati osztály, Szent István Kórház): Polypban kialakult endometrium carcinoma távoli áttéttel
- Laczkóné Vígh Éva (Nőgyógyászati osztály): Méhnyakrák a szülésznő szemszögéből
- Végh György, Svichrán András (Baleseti sebészeti osztály), Fazekas János (Intenzív osztály): Polytraumatizált sérültön kialakult chylothorax konzervative gyógyított esete

*

A Debreceni Egyetem és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Hetényi Géza Kórház Kardiológiai Osztálya *tudományos konferenciát* szervezett január 28-án. A rendezvény fővédnöke Szabó József, a Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Közgyűlés Alelnöke, elnöke pedig prof. Édes István volt.

*

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkor- mányzat és a Hetényi Géza Kórház Tudományos Bizottsága által szervezett *Megyei Kórházi Estek* rendezvénysorozat keretében került sor február 23-án a *Millenniumi Tudományos Est* című ülésre, melynek elnöke Rusvai Antal belgyógyász főorvos volt. Három előadás hangzott el:

- 1. Prof. Rák Kálmán egyetemi tanár (II. Belgyógyászati Klinika, Debreceni Egyetem Orvostudományi Centrum): Az evidencián alapuló orvoslás múltjából Hetényi Gézára emlékezve
- 2. Ujj György Ph.D. osztályvezető főorvos (Megyei Kórház I. Belgyógyászat Szolnok): A myeloma multiplex szövődményei
- 3. Nagy Erzsébet: Bizonyítékon alapuló orvoslás (MSD Kft)

Az ülés ideje alatt Pogány Gábor Benő szobrászművész műveit lehetett megtekinteni, valamint Gregor Bernadett színművész és a Szolnoki Kamarazenekar előadása tette színesebbé a programot.

Nemes András

Az MTA Debreceni Területi Bizottsága március 8-án tartotta éves közgyűlését, melyen részt vett Kroó Norbert az MTA főtitkára.

Az éves beszámoló és a 2000. év tervezése után hozzászólások következtek. Ezután kitüntetések átadására került sor, majd a DAB-pályázatok eredményhirdetését követően, „Egy ország születése" címmel tudományos előadást tartott Solymosi László egyetemi tanár.

A közgyűlés művészeti programján a debreceni Harmonia Instrumentalis fúvós régi-zene együttes műsora és Somogyi Győző Munkácsy-díjas Kiváló Művész tárlatának megnyitója szerepelt.

KÖTETÜNK SZERZŐI

Ágfay Antal, római katolikus pap, Máriabesnyő

Bistey András: újságíró (Új Néplap Szerkesztőség és Kiadó, 5000 Szolnok, Kossuth tér 1. ☎ 56-422-444)

Dankó Imre, egyetemi tanár, nyug. múzeumigazgató (4026 Debrecen, Múzeum u. 4. ☎ 52-321-525)

Dobos László, ügyvivő (Jászok Egyesülete, Budapest)

Fodor Dénes, általános iskolai igazgató (5121 Jászjákóhalma, Fő út 48. ☎ 05-57-438-200)

Hamar István, református lelkipásztor, (Református Egyház Lelkészi Hivatala, 5000 Szolnok, Tiszaparti sétány 1. ☎ 56-376-810)

Jámbor Csaba, könyvtáros (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎ 56-421-602)

Nemes András, gyermekideg-elmegyógyász, főorvos (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet, 5004 Szolnok, Tószegi út 21. ☎ 56-421-521)

Ötvös Zoltán, újságíró, a Népszabadság munka társa

Pató Mária, könyvtáros (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎56-421-602)

Szabó István, történész (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎56-421-602)

Szabó László, néprajzkutató (Damjanich János Múzeum, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎ 56-421-602)

Szurmay Ernő, a Verseghy Ferenc Könyvtár nyug. igazgatója

A kiadvány megjelenésének támogatói:

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat

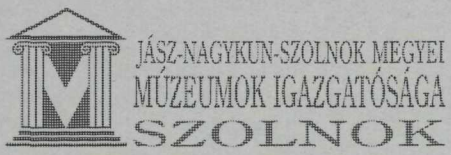

JÁSZKUNSÁG – XLVI. ÉVF. 1. SZÁM – 2000. január–március

MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA
A szerkesztőség címe: Jászkunság, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎ 56-421-602
Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Felelős szerkesztő: Szabó László

szerkesztőbizottság tagjai: Józsa Árpád, Hamar József, Boronkai Piroska, Pethő László, Nyári Katalin, Szabó József, Pelikán Lajos, Vass Lajos, Vadász István, Madaras László, Vörös Miklós, Újlaki Csaba, Pár Nándor, Barabás Imre, Nemes András
Olvasószerkesztő: Fábián Péter. Grafika: Tóth Lajos. Tervezőszerkesztő: Bodolai Mária
Szerkesztőségi titkár: Varju Gabriella

ISSN 0448-9144
A címlapon: Gácsi Mihály grafikája látható
Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.
Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.
Megrendelhető a szerkesztőség címén.
Kapható a J-Nk-Sz Megyei TIT Könyvesházában és a Művelődési Központ KHT-ban (Szolnok)

Készítette a Kapitális Nyomdaipari Bt.
Felelős vezető: Kapusi József

MTA
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Tudományos Testülete

TARTALOM

TÁRSADALOM
Köszöntjük az Olvasót! 1
Szabó László: Egy század a paraszti kultúrában 3
Dankó Imre: Hogyan állapították meg Jézus születésnapját? 29
Ágfay Antal: Kereszténység, államiság és szent korona egysége hazánk elmúlt ezer esztendejében 37
Hamar István: Krisztus, a zárókő 48
Szabó István: A karácsonyi ünnepkör szokásairól 51

TERMÉSZET
Ötvös Zoltán: Féltünk, de végül nem kellett megijedni 58

MŰVÉSZET
Fodor Dénes: Rácz Aladár – „a cimbalom Lisztje" 61

TÉKA
Könyvespolcra való
Dankó Imre: Szabadi István: Kormos László (1919–1996) 65
Bistey András: A magány és a meditáció költészete (Rékasy Ildikó: Belesimulva) 67
Szurmay Ernő: Verseghy és Laczka 68
Pató Mária: P. Nagy István: A hely grammatikája 69
Jámbor Csaba: Eső 70
Hírek 71
Kötetünk szerzői 73

Ára: 200,– Ft